

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO FAKULTETAS
KALBŲ, LITERATŪROS IR VERTIMO STUDIJŲ INSTITUTAS

Julija Šimkūnaitė

**MENINĖS KALBOS YPATYBĖS IEVOS SIMONAITYTĖS APYSAKOJE
„PIKČIURNIENĖ“ IR JŲ PERTEIKIMAS VERTIME Į RUSŲ KALBĄ**

MAGISTRO DARBAS

Lietuvių literatūra ir kūrybinis rašymas (valstybinis kodas 6211NX022)

Leista ginti

Darbo vadovas (-ė) _____

(parašas)

Doc. dr. Robertas Kudirka

Magistrantas _____

(parašas)

Darbo įteikimo data 2024 05 23

Registracijos Nr. _____

Kaunas, 2024

TURINYS

<i>Ivadas</i>	3
<i>1. Tikrinių žodžių samprata ir vertimo būdai</i>	8
1.1 Tikriniai žodžiai: sąvokos supratimas bendrinių žodžių kontekste.....	8
1.2.1 Tikrinių žodžių vertimo būdai.....	14
1.2.2 Asmenvardžių vertimai.....	15
1.2.3 Vietovardžių vertimai.....	16
<i>2. Tikriniai žodžiai meniniame tekste: reikšmė, vertimo problemos ir analizė</i>	17
2.1 Charakteronimų reikšmė meniniuose tekstuose.....	17
2.4 Meninio teksto tikrinių žodžių sandara ir jų semantinė reikšmė.....	23
<i>3. Frazeologizmų ir palyginimų supratimas, jų vertimo būdai</i>	35
3.1 Frazeologizmai ir palyginimai: sąvokų supratimas, bendrumai ir skirtumai.....	35
3.2 Frazeologizmų ir palyginimų vertimo problemos.....	36
3.3 Frazeologizmų ir palyginimų vertimo variantų analizė.....	41
3.3.1 Palyginimų vertimo analizė.....	41
3.3.2 Frazeologizmų vertimų variantų analizė.....	46
<i>4. Individualizuotos kalbos ypatybės ir vertimo būdai</i>	62
4.1. Individualizuotos kalbos vertimo variantų analizė.....	65
<i>5. Svetimybės ir jų vertimo būdai</i>	74
5.1. Svetimybės – sąvokos supratimas.....	74
5.2. Svetimybės vertimo problemos.....	77
5.3. Svetimybės vertimo variantų analizė.....	79
<i>6. Meninio teksto vertimo problematika</i>	85
6.1 meninio teksto vertimo problematika.....	85
6.2 meninių tekstų vertimo uždaviniai.....	86
<i>Išvados</i>	89
<i>Summary</i>	91
<i>Šaltiniai</i>	92

Literatūros sąrašas.....92

ĮVADAS

Išmanydami lietuvių literatūros klasikų kūrybą galime geriau susivokti savoje kultūroje, įsisąmoninti, kas esame patys. Tada save tiksliau suvokiame ir platesniame – pasaulinės kultūros kontekste. Vienas iš būdų pažinti svetimą kultūrą – užsienio literatūra, kuri yra raktas mokantis suprasti ir gerbti įvairias tautas, mažinantis atotrūkį, suteikiantis galimybę vertinti, lyginti, diskutuoti. Šiame pažinimo procese vienas svarbiausių vaidmenų tenka profesionaliems vertėjams, ne tik mokantiems kalbas, bet ir meistriškai, net virtuoziskai, žongliruojantiems kūrybiškumu, nenuilstamai siekiantiems ieškant ekvivalentiško vertimo. Ypatingas jautrumas verčiamo teksto stiliui, potekstėms, daugiaprasmiškumui, žodžių žaismui, jau nekalbant apie teksto melodingumo ir tapybiškumo atkūrimą – tai tik dalis reikalavimų keliamų vertėjo amatui.

Šiame darbe tiriama Ievos Simonaitytės apysakos *Pikčiurnienė* (1980) meninė kalba, o konkrečiau – analizuojamos meninės kalbos raiškos priemonės: tikriniai žodžiai, palyginimai, frazeologizmai, individualizuotos kalbos atvejai ir svetimybės bei jų vertimų į rusų kalbą ypatybės.

Ieva Simonaitytė, žymiausia Mažosios Lietuvos gyvenimo vaizduotoja lietuvių prozoje, jos kūryba neabejotinai nusipelnė būti vadinama Lietuvos kultūrinio lobynu, kuriame užfiksuota neįkainojama žmonių patirtis. Galimybė analizuoti šios lietuvių literatūros klasikės kūrybą yra didelis malonumas, ir sykiu iššūkis – rašytoja buvo itin reikli savo kūrybai. Tad ir Ievos Simonaitytės kūrybą analizuojantiems privalu nenusileisti reiklumui sau.

Temos iširtumas. Kalbant apie tikrinių žodžių – asmenvardžių ir vietovardžių vertimų analizę, išsamiau tyrinėti tik vertimų iš anglų kalbos į lietuvių atvejai.

Palyginimų ir frazeologizmų vertimų problematika tyrinėta ir išsamiai, bet konkrečiai Ievos Simonaitytės kūriniuose naudojamų palyginimų ir frazeologizmų vertimas nėra tirtas, nors rašytoja šia raiškos priemone gausiai bei virtuoziskai laviruoja savo kūryboje.

Svetimybės vertimų laukas tyrinėtas, bet siaurai: vieningos strategijos kaip versti svetimžodžius nesama ir pasitaiko, kad vertėjai tame pačiame kūrinyje nemotyvuotai renkasi kelis skirtingus svetimybės vertimo būdus.

Individualizuotos kalbos vertimo problemos tyrinėtos siaurai, o tarminės kalbos vertimo problematika tyrinėta mažai. Tad darbe ieškoma įvairių tyrimo būdų šio lauko analizei.

Temos aktualumas ir naujumas. Tema nebuvo tirta, todėl laikytina aktualia ir nauja. Darbas ypač svarbus dėl tikrinių žodžių ir tarminės kalbos vertimo problematikos. Apysakos tikriniai žodžiai yra reikšmingi, kadangi jie yra rašytojos išgalvoti, *kalbantys* – juose glūdi įvairios

semantinės prasmės, kurios koreliuoja su reiškiamu konkrečiu dalyku – asmeniu ar geografiniu objektu. Jie ne tik kuria teksto žaidybiškumą, bet ir yra svarbus šaltinis mūsų tautos istorijai bei kalbai pažinti. Taigi, nagrinėti galimus tikrinių žodžių vertimo būdus, nesukuriant (arba kuriant mažesnę) semantinę nuostolį – prasminga.

Taip pat svarbi tarminės kalbos vertimo problematika. Ieva Simonaityte buvo augte suaugusi su liaudies kalba, su vietos tarme. Archajinės liaudiškos tarmės ypatybėmis yra persmelkti visi nagrinėjamos apysakos dialogai. Suprantama, užduotis – atkurti tarminę šneką vertimo kalboje, ypač nesant tam jokios vertimo metodologijos, gali atrodyti per sudėtinga. Ir vis dėlto, užduotis yra įveikiama (bent iš dalies). Galimybė perteikti į vertimo kalbą originalaus teksto tarminės kalbos autentiškumą, atspindinčią šnekančiojo socialinį statusą, psichinę būseną, potekstę, atkurti teksto ritmomelodiką – verta pastangų.

Šio **darbo medžiaga** – Ievos Simonaitytės apysaka *Pikčiurnienė* (Vilnius: Vaga, 1980) ir jos vertimas *Буше и ее сестры* (Москва: Советский писатель, 1955. Vertė O. Juodelienė ir V. Finkas). **Darbo objektas** – vertimo kalba. Tyrime apsiribojama tikrinių žodžių, palyginimų ir frazeologizmų, svetimybių ir individualizuotos kalbos vertimo problemų atvejais, bandoma pateikti sprendimus vertimo būdams (arba sukurti naujus vertimus), su kuriais apysakos vertimas patirtų mažesnius semantinius ir vaizdinius nuostolius.

Darbo tikslas – išanalizuoti Ievos Simonaitytės apysakos *Pikčiurnienė* menines raiškos priemones, atskleisti jų vertimo į rusų kalbą problemas, pasiūlyti galimus šių raiškos priemonių vertimo būdus (arba pateikti naujus vertimus), su kuriais vertimo kalba patirtų mažesnę semantinę bei vaizdinę nuostolį arba būtų atkurta ekvivalentu.

Darbo uždaviniai:

- 1) išnagrinėti tikrinių žodžių, palyginimų ir frazeologizmų, svetimybių ir individualizuotos kalbos sampratas;
- 2) išanalizuoti šių meninės kalbos raiškos priemonių vertimo būdus;
- 3) atrinkti nagrinėjamų raiškos priemonių žodžius ir posakius, nustatyti jų kilmę (tikrinių žodžių ir svetimybių), reikšmę, atlikti morfologinę analizę (tikrinių žodžių);
- 4) atrinkti atitinkamus vertimo teksto žodžius ir išsireiškimus, nustatyti jų vertimo strategiją, ekvivalentiškumą;
- 5) pasiūlyti vertimo būdus arba sukurti naujus vertimus, su kuriais vertimo teksto semantiniai ir vaizdiniai nuostoliai būtų mažesni arba tekstas būtų atkurtas ekvivalentiškai.

- 6) apžvelgti meninio teksto vertimo problematiką ir nuostolius, susidarancius, kai kūriniai yra verčiami nepakankamai dėmesingai ir sąžiningai, išnagrinėti užduotis keliamas meninio teksto vertėjams.
- 7) 1–6 punktuose numatyti uždaviniai apima apysakos tekstą iki 80 puslapio.

Darbe keliami klausimai:

- kaip vertėjai elgėsi su rašytojos išgalvotais, semantiškai motyvuotais vardais?
- ar pakankamai dėmesio buvo sutelkta palyginimų ir frazeologizmų ekvivalentiškų vertimų paieškoms?
- kaip elgtasi su svetimžodžių vertimais, ar vertėjams pavyko atkurti apysakos daugiabalsiškumą?
- kaip vertėjų išspręstas tarminės veikėjų kalbos klausimas, kokiomis išgalėmis stengtasi (ir ar stengtasi) į vertimų kalbą perkelti dialogų spalvingumą?
- ar meninio teksto vertėjams keliamos užduotys *nekuria* iš vertėjo antro rašytojo?

Tyrimo metu taikomi **metodai**: gretinamasis, kiekybinės analizės ir aprašomasis.

Teorinė literatūra: darbe remtasi kelių kalbininkų monografijomis, įvairiais teminiais straipsniais ir interviu.

Nagrinėjant **tikrinius žodžius** daugiausia remtasi L. Pažūsis monografija *Kalba ir vertimas* (2014), kurioje pateikta tyrimui reikalinga informacija apie tikrinius žodžius, jų vertimo būdus ir problemas. V. Končiaus straipsnyje *Vaikų literatūros vertimo problemos: J. K. Rowling Hario Poterio serijos veikėjų vardai*, aptiktos vertingos įžvalgos ir pavyzdžiai, atskleidžiantys semantinio adekvatumo vertime problemą.

Palyginimų ir frazeologizmų sampratų gryninimo ieškota E. Jakaitienės veikale *Lietuvių kalbos leksikologija* (1980), jų vertimo problematiką atskleidė S. Vlachovas ir S. Florinas savo knygoje *Heneperevodimoe v neperevode* (1980). Frazeologizmų vertimų klausimai taip pat nagrinėti A. Leonavičienės monografijoje *Kultūrinių teksto reikšmių interpretacija ir vertimas* (2010) bei L. Rapšytės straipsnyje *Frazeologizmų vertimų bėdos* (1979) – darbe remtasi ir jais.

Tiriant **individualizuotos kalbos** sampratą ir ypatumus remtasi R. Miliūnaitės straipsniu *Individualizuota kalba ir jos vertimas* (2010), taip pat S. Bernotaitės straipsniu *Apie funkcinis stilius, nesikeikiant* (2013), kuriame atskleidžiamas meniniuose tekstuose dialogų kuriamas spalvingumas. Vertingų, darbui reikalingų įžvalgų aptikta A. Žirgolio *Prie redaktoriaus stalo* (1979) ir V. Kubiliaus *Ievos Simonaitytės kūryba* (1987) knygose. **Tarminės kalbos** vertimo

klausimais kreiptasi į rašytoją R. Kmitą, parašiusį romaną *Pietinia kronika*, ne bendrine lietuvių kalba, o XX a. pab. šiaurietiška šnekta. Rašytojas dalinosi kokiais vertimo būdais knyga buvo verčiama į vokiečių kalbą.

Nagrinėjant *svetimybės* ir jų vertimo būdus remtasi J. Gričienės *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba* (2004), J. Pikčilingio *Lietuvių kalbos stilistika* (1975) veikalais. O taip pat A. Matijošienės *Lietuvinių periodinės spaudos leksikos bruožai* (2003), A. Leonavičienės *R. Gary Europietiško auklėjimo norminis vertimo ekvivalentiškumas* (2010) bei R. Kliošraitytės *Svetimžodžių perteikimas verčiant grožinę literatūrą. Atvejo analizė* (2017) straipsniais.

Meninio teksto vertimo problematikos nagrinėjimui pasitelktas P. Ricœur filosofinis veikalas *Apie vertimą* (2004), taip pat straipsniais: M. Miškinio *Susizavėjimas ir supratimas* (1969), B. Masonienės *Salomėja Nėris – rusų klasikinės prozos vertėja* (1974–1979) bei I. Fursovos *Специфика перевода художественного текста* (2017).

Tyrimo reikšmė. Ievos Simonaitytės kūrybos vertimai detaliau netyrinėti ir neanalizuoti. Neatskleista, kokiomis vertimo priemonėmis ir išgalėmis vertėjams yra pavykę (arba ne) atkurti Ievos Simonaitytės kuriamų personažų charakterius, daugiabalsiškumą, daugiakultūriškumą ir apskritai, rašytojos kūrybos išskirtinumą, atsiskleidžiantį per jos tautos pajautimą. Darbas vertingas, kadangi atkreipia dėmesį į semantinius nuostolius ir meninio kūrinio deformaciją, vertėjams pasirinkus nepakankamai dėmesingus ir sąžiningus meninio teksto raiškos priemonių vertimo būdus.

Darbo struktūra. Magistrinį darbą sudaro įvadas, teorinė dalis, analitinė dalis, baigiamoji dalis skirta meninio teksto vertimo problematikai apžvelgti, tuomet pateikiamos išvados ir literatūros sąrašas. Pirmosios darbo dalies pirmame skyriuje aptariami tikriniai žodžiai. Antrajame skyriuje aprašomi asmenvardžiai ir vietovardžiai – jų kilmė, raida ir samprata. Ši dalis skirstoma į tris mažesnes: tikrinių žodžių, asmenvardžių ir vietovardžių vertimo būdai.

Antroji darbo dalis skirta tikrinių žodžių analizei ir skirstoma į keturis skyrius. Pirmieji du skirti charakteronių reikšmei meniniuose tekstuose apžvelgti ir I. Simonaitytės kuriamų charakterių savitumui išreikšti. Kiti du skirti tikrinių žodžių ir jų vertimų variantų analizei bei tikrinių žodžių sandarai nagrinėti, semantikai išaiškinti.

Trečiojoje darbo dalyje nagrinėjami frazeologizmai ir palyginimai. Trijuose šios dalies skyriuose: 1. apžvelgiama frazeologizmų ir palyginimų sąvokų samprata; 2. nagrinėjamos frazeologizmų ir palyginimų vertimo problemos; 3. vykdoma frazeologizmų ir palyginimų vertimo variantų analizė.

Ketvirtoji, individualizuotos kalbos, dalis skirstoma į du skyrius: 1. individualizuotos kalbos sąvokos supratimas ir vertimo problemos; 2. individualizuotos kalbos vertimo variantų analizė.

Penktoji, svetimybių dalis, skirstoma į tris skyrius, nagrinėjančius svetimybių sąvoką ir jų vertimo problematiką. Trečiajame skyriuje analizuojamos apysakos svetimybės bei jų vertimo variantų analizė.

Šeštojoje dalyje nagrinėjama meninio teksto vertimo problematika, įvertinami uždaviniai, keliami grožinės literatūros vertėjams. Darbas užbaigiamas išvadamis ir literatūros sąrašu.

1. TIKRINIŲ ŽODŽIŲ SAMPRATA IR VERTIMO BŪDAI

Teorinėje darbo dalyje analizuojama tikrinių žodžių sąvoka, lyginant ją su bendrinių žodžių supratimu, apžvelgiama asmenvardžių ir vietovardžių kilmė, raida ir samprata. Taip pat gilinamasi į tikrinių žodžių, asmenvardžių ir vietovardžių vertimo problematiką.

1.1 TIKRINIAI ŽODŽIAI: SĄVOKOS SUPRATIMAS BENDRINIŲ ŽODŽIŲ KONTEKSTE

Remiantis šio darbo tikslu – išanalizuoti Ievos Simonaitytės apysakos *Pikčiurnienė* tikrinius žodžius – asmenvardžius bei vietovardžius ir apžvelgti jų vertimo į rusų kalbą problemas, pirmiausia reikia išsiaiškinti tikrinių žodžių sąvoką. Tiksliausiai ją galima suprasti palyginus su priešinga tikriniams žodžiams samprata – bendrinio žodžiu.

Interaktyvioje lietuvių kalbos, literatūros (kultūros) ir Lietuvos istorijos mokymosi šaltinių duomenų bazėje www.saltiniai.info bendriniai žodžiai glaustai įvardijami, kaip skirti apibendrinti daiktus, turinčius ryšį su sąvoka, pvz.: liepos linkiai (apibendrinant rūšį) arba kaimyno senoji liepa (apibendrinant atskirą tos rūšies individą). Galima sakyti, kad bendriniai žodžiai apima visą kalbos leksiką, išskyrus jiems priešinamus – vardus. Vardai, tiek vietovardžiai, tiek asmenvardžiai, priskiriami tikrinių žodžių kategorijai, jie tikslina bendrinį žodį, jį individualizuoja, pvz.: ežeras – Lūkstas, miestas – Kaunas, kalnas – Šatrija ir t. t.

Taigi, bendrinis žodis turi ryšį su sąvoka, atspindi jo požymį, susiklosčiusį žmogaus sąmonėje. Tikrinis žodis suvokiamas su konkrečiu objektu susiejus jo reikšmę. Lioginas Pažūsis savo monografijoje *Kalba ir vertimas* (Pažūsis, 2014, p. 165) teigia, kad tikriniai žodžiai arba jų junginiai tik įvardija konkrečius asmenis ir objektus, išskirdami juos iš kitų tos klasės daiktų – asmenų, geografinių objektų, vietų ir pan. Praplečiant tikrinių žodžių supratimą pasitelktinas ir Evaldos Jakaitienės pavyzdys, kuri savo knygoje *Lietuvių kalbos leksikologija* nurodo, kad nors tikriniai žodžiai ir nereiškia sąvokų, tačiau kiekvienas iš jų turi tam tikrą, kad ir savitą reikšmę: „tikrinio žodžio reikšmė yra jo santykis su reiškiamu konkrečiu dalyku: asmeniu, geografiniu objektu, meno kūriniumi ir pan.“ (Jakaitienė, 1980, p. 87).

Tikriniai žodžiai dažniausiai priklauso daiktavardžiams – Vilnius, Dubysa, retais atvejais tai sudaiktavardėję dalyviai ar būdvardžiai – Eišiškių plentas, Burbiškių kaimas. Taip pat tikriniai žodžiai gali būti ne tik atskiri žodžiai, bet ir žodžių junginiai – Kudirkos Naumiestis. Iš tikrinių žodžių daromi asmenų pavadinimai pagal gyvenamąją vietą – klaipeđietis, šakiškis, rokiškėnas. Tikriniai žodžiai, išskyrus sugalvotus grožinės literatūros rašytojų, į kitas kalbas neverčiami. Jie visada rašomi didžiąja raide.

Nors tikriniai žodžiai savo reikšme gerokai skiriasi nuo bendrinių, vis dėlto jie kilo iš bendrinių. Tai įrodo daug įvairių kalbų pavyzdžių, tarkime, senoviniai lietuviški vardai – Gabija (iš gab – (gobti „gaubti, glausti, guosti“), Kęstutis („kęsti“ – „kenčiantysis“), Jogaila (jo – (joti) + gail – (gailas „stiprus“).

Kalbant apie tikrinių žodžių ryšio su bendriniais žodžiais atskleidimą – tai yra didelė ir gan komplikauta antroponimikos mokslo problema, apie kurią savo veikalė Lietuvių asmenvardžiai kalba Zigmąs Zinkevičius (Zinkevičius, 2008, p. 16). Kalbininkas teigia, jog tikrinio žodžio atsiradimas susijęs su žmogaus mąstymo procesu, ilgų amžių žmonijos patirtimi bei atskirų individų pasaulėjauta ir tai nurodo į didelę tikrinių žodžių svarbą. O problema susijusi su tuo, jog vardo ir jam pradžią davusio bendrinio žodžio raida dažniausiai nesutampa: bendrinis žodis gali būti nunykęs ir tikrinis žodis virsta archeologiniu reliktu. Z. Zinkevičius tikrinius žodžius vadina reliketine leksika, padedančia nušviesti ne tik kalbos, bet ir tautos istoriją ir kuria, pasak kalbininko, negali nesidomėti etimologai ir kalbos tyrėjai (ten pat).

Kalbant apie tikrinių žodžių rūšis, jie skirstomi į dvi didesnes grupes – gyvųjų ir negyvųjų vardus. Gyvųjų vardams priklauso asmenvardžiai arba antroponimai (toliau – asmenvardžiai), tai vardai, pavardės, slapyvardžiai, zoonimai – gyvūnų vardai ir mitonimai – mitologinių būtybių vardai (Hadas, Odisėjas ir pan.). Negyvųjų dalykų vardams priklauso vietovardžiai arba toponimai (toliau – vietovardžiai), astronominių objektų pavadinimai, švenčių ir iškilmių pavadinimai, įmonių, draugijų, partijų pavadinimai, taip pat meno kūrinių ir periodinių leidinių pavadinimai, istorinių epochų ir įvykių pavadinimai.

Šiame darbe aktualus asmenvardžių ir vietovardžių supratimas bei jų vertimas, todėl toliau darbe gilinamasi į šių sąvokų reikšmę.

1.2. ASMENVARDŽIAI: KILMĖ, RAIDA IR SAMPRATA

Kalbininkė Evalda Jakaitienė nurodo, kad **asmenvardžiai**, arba antroponimai, yra žmonių vardai, pavardės, pravardės, slapyvardžiai, o kai kuriose kalbose ir tėvavardžiai“ (Jakaitienė, 2009, p. 267). Pasak E. Jakaitienės, vardas yra individualus, nepaveldimas asmenvardis, duodamas kiekvienam vaikui gimus (pvz.: Petras, Ona). Pagrindinė jo funkcija – skirti žmones šeimoje ar kitame kolektyve (Jakaitienė, 2009, p. 267). Pavardė yra oficialus asmenvardis, rodantis asmens priklausymą šeimai, giminei, dinastijai (pvz.: Oginskis, Radvila) (ten pat, p. 268). Be to, pavardė yra grupinis paveldimas asmenvardis (ten pat, p. 268).

Zigmas Zinkevičius rašo, jog lietuviai, kaip ir dauguma kitų indoeuropiečių, senovėje turėjo tik vardą. To pilnai pakako, kad išskirti asmenį iš kitų žmonių, kadangi bendruomenės ratas nebuvo didelis. O ir vardų būta daug ir įvairių, todėl bendruomenės narys galėjo gauti unikalų (ten pat, 29).

Oficialiai Lietuvoje žmogus įvardijamas vardu ir pavarde, neoficialiai – pravarde. Rytų slavų kraštuose žmogų lydi vardas, tėvavardis ir pavardė. Kai kuriose tautose yra įprasta suteikti žmogui kelis vardus ar net dvigubas, ar trigubas pravardes.

Mokslininkė Daiva Sinkevičiūtė, kalbėdama apie lietuviškų asmenvardžių kilmę, akcentuoja, kad, remiantis XV–XVI amžiaus šaltiniais, lietuviškų vardų buvo gausu. Daug jų – dvikamienių: Jaunigaila (*jaun – jaunas, o gail – su gailus, gailėti*), Kietautas (*kiet – kietas, kietis, taut – tauta*), Stirmantas (*stir – stirti, mant – manta, mantus, sumanus*) ir pan. „Taip pat pasitaikė ir trumpintų kilmės vardų, kurie kokios nors reikšmės neturėjo, pavyzdžiui, Butis, Butka, Norka, Vaidotas ir kiti.“ (Sinkevičiūtė, 2021). Tęsdama mintį apie vardų reikšmes mokslininkė nurodo, kad pirmojo kamieno pozicijoje esantys vardo dėmenys dažnai buvo siejami su krikščioniškais vardais (pvz., Jontautas (nuo Jono), Dimojonas (nuo Dimitrijaus). Taip pat asmenvardžiai buvo sudaromi iš bendrinių žodžių, įvardijančių supančią aplinką – Lokutis, Spyglis, Žvirblis taip pat nurodant žmogaus savybes – Balčius, Budrys, Piktužis, Meilius, Judeika.

Zigmas Zinkevičius nurodo tokius senovės lietuvių dvikamienius vardus: Daūg-vilas (daūg + viltis ‘tikėtis’), Gini-tautas (ginti + tautà), Vīsi-kantas (vīsa + ksti, keñčia) bei priduria, kad dvikamieniai asmenvardžiai iš seno turėjo kilnią ir taurią reikšmę (ten pat, 30). Vis tik, antrinant D. Sinkevičiūtės išsakytai minčiai, kalbininkas nurodo, kad dvikamieniai vardai buvo nepatogūs naudoti kasdieninėje kalboje, todėl juos imta trumpinti: Agis, Geīdas. Z. Zinkevičius pažymi, kad trumpiniai ypač tiko šeimos aplinkoje, nes turėjo tam tikrą maloninį, mažybinį atspalvį (ten pat).

Žvelgiant į istorinę asmenvardžių analizę kalbininkas išskiria tris pagrindinius jų sluoksnius (ten pat, 14).:

1. Seniausią – tautinį vardyną (Gediminas, Vytautas ir kiti) bei įvairiausių jų trumpinius ir vedinius;
2. Krikščionišką vardyną (Jonas, Petras ir kiti);
3. Pravardyną (Ažuolas, Gerutis, Vilkas ir kiti).

Būtų neteisinga o dėmesio neskirti pravardžių kategorijai, juolab, kai dalis jų virto oficialiomis pavardėmis. Zigmas Zinkevičius pastebi, jog pravardėms žmonės nuo seno teikė didelę reikšmę tikėdami magiška vardo galia. Žmonės manė, jog vardas gali žmogui suteikti žvėries, paukščio, augalo, daikto ar net gaivališkos gamtos jėgos ypatybių. Manyta, kad vardas gali veikti

žmogaus likimą. Kalbininkas pažymi, kad iš pavardėse slypinčių vardų mes galime išskaityti tautos norus, troškimus, polinkius ar sąmojų (ten pat, 490). Tad nenuostabu, kad XVII–XVIII a. Lietuvos archyvuose randama daugiausia pravardinės kilmės pavyzdžių – Degutis, Duonvagis, Kailinis ir kt.

Kalbant apie asmenvardžių raidą, jei iki XVII a. lietuviams pakako vien vardų, tai nuo šio laikotarpio, plečiantis bendruomenėms ir daugėjant žmonių kiekiui, natūralu, ėmė atsirasti nemažai bendravardžių. Todėl, pasak Z. Zinkevičiaus, prie vardo imta dėlioti tam tikrus pažymimuosius žodžius: tėvo vardą, amato, kilmės ar gyvenamosios vietos pavadinimus, įvairias pravardes (ten pat, 31).

Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje (VLE) išskiriami tokie pažymimieji žodžiai:

- a) asmens užimamos pareigos, amatas (*Marcin kalwis, Urban woyt*);
- b) kilimo vietos pavadinimas (*Mikolay z Akmen*);
- c) šeiminiai ar giminystės ryšiai (*Szym, uszkuris Jasowey*);
- d) tėvo (rečiau brolio) vardas (*Szczepuk, syn Zdanow*) ir kita.
- e) pravardinės kilmės pavyzdžių (minėti Degutis, Duonvagis, Kailinis, o taip pat Dančius, Pelenis, Kukarėnas).

Mokslininkė R. Endzelytė teigia, kad pavardė, t. y. oficialus asmenvardis, nurodantis asmens priklausymą šeimai, išsivystęs iš tėvavardžio įsivyravo tik XVI–XVII a. Pavardė, nepriklausomai nuo lietuviškų vardų gausybės, atsirado iš poreikio nurodyti šeimos ryšius, giminystę, turto klausimus. Todėl asmens dokumentuose vardai pradėti užrašinėti su tėvavardžiu, pvz.: Balčius Butkūnas, Janas Vaišnarovičius ir t. t. „Lietuvių pavardės susidarė ir iš tautinių (*Daujotas, Jomantas*), krikščioniškų (*Adomónis < Adōmas, Jonáitis < Jōnas*), pravardinių (*Vābalas, Júodvalkis*) asmenvardžių. Dažnai pavardės buvo keičiamos dirbtinai – slavinamos (*Beriozovas*), Mažojoje Lietuvoje – vokietinamos (*Rozenbergas*)“ (Endzelytė, 2023).

Tęsiant mintį apie pavardžių atsiradimą, Z. Zinkevičius dėsto, kad pavardės radosi ir iš amato, kilmės, gyvenamosios vietos pavadinimų bei pravardžių, tačiau kaip ir R. Endzelytė pažymi, kad daugiausiai mūsų pavardžių kilo iš tėvavardžių. Pateikdamas pavyzdį, kalbininkas rašo: „Lietuviai nuo palyginti senų laikų, užuot sakę, pavyzdžiui, Daugirdas Vismanto sūnus ėmė sakyti Daugirdas Vismantaitis, taigi vartojo tėvavardį su priesaga -aitis“ (ten pat, 35). Kalbininkas taip pat išsako svarbią šiam darbui ir bendram suvokimui apie mūsų kalbos raidą mintį, susijusią su dirbtiniu lietuvių pavardžių keitimu. Okupacijų metais lietuvių vardynas buvo slavinamas, Mažojoje Lietuvoje – vokietinamas. Z. Zinkevičius pateikia tokiu pavyzdžius: Petraitis daug kur

virto Petravičiumi (buvo rašoma Петрович, Piotrowicz) arba Petrausku (Петровский, Piotrowski). Prigaminta visokių vertalų: Ožys, Oželis virto Kazlu (Kozioł), Kazlausku (Kozłowski) (ten pat, 13). Mažojoje Lietuvoje, rašo kalbininkas, nuo XIX a. aštuntojo dešimtmečio imta intensyviai lietuvių pavardes vokietinti. Taip Brizgỹs virto Brisgies, Bruszas, Bũtkus – Buttkus, Endrikáitis – Endrigkeit, Gėdkantas – Jettkandt ir pan. (ten pat, 57).

Kalbant apie **vietovardžius**, lietuvių kalbos išteklių informacinėje sistemoje *E. kalba* randame tokį jų apibrėžimą: vietovardis sm. – „tikrinis vietos vardas, pavadinimas“. Vietovardžiai įvardija bet kokio geografinio objekto (vietovės) pavadinimą. Toponimika – tarpdisciplininis mokslas, tiriantis vietovardžius, aiškinantis, kad vietovardžiai itin reikšmingi atsekant vietos istorinę raidą, etninę sudėtį, geografinę padėtį.

Mokslininkas Laimutis Bilkis, tyrinėjantis kalbas ir vardynus, viename straipsnių sako, kad: „vietovardžiuose užkoduotas visas mūsų protėvių materialus ir dvasinis gyvenimas: istorija, gamta, ekonominė ir socialinė aplinka, gyventojų būdo bruožai, tikėjimas, vargai, lūkesčiai, džiaugsmas ir t. t. Kaip sakė vietovardžių tyrėjas Kazimieras Būga – vietų vardais kalba pati žemė, tik reikia mokėti jos žodžius suprasti (Bilkis, 2020).

Zigmas Zinkevičius, savo veikale kalbėdamas apie vietovardžių pavadinimų reikšmę, taip pat nurodo, jog suakmenėję vietovardžių vardai yra tie kalbos faktai, kurie yra itin svarbūs tolimos senovės paminklams, daug pasakantys apie kalbos ir ją vartojusios tautos praeitį. Na o svarbiausias vietovardžių šaltinis yra patys mūsų asmenvardžiai, kadangi dauguma vietovardžių kilę būtent iš jų (ten pat, 27). Čia kalbininkas vėl grįžta prie tyrimų problematikos: aiškinantis asmenvardžių kilmę būtina operuoti autentiškomis vardų formomis, o tai yra sudėtinga ne tik dėl bendrinių žodžių, iš kurių kilę asmenvardžiai, nunykimui, bet ir dėl autentiškų vardų formų, paveiktų svetimų kalbų sudarkymo (ten pat, 28).

Lietuvos nacionalinio kultūros centro internetinėje svetainėje www.savadas.lnkc.lt taip pat rašoma apie okupacijos laikotarpiu lietuvių autentiškiems vardams padarytą žalą. Svetainėje rašoma, jog dauguma mus pasiekusių lietuviškų (baltiškų) vietovardžių yra labai seni ir jų vartoseną nenutrūko, tačiau jų nykimui didžiulę įtaką darė įvairios okupacijos – imperinės Rusijos, Lenkijos Vilniaus krašte, ypač sovietinė. Nurodoma, kad vietovardžiuose yra užkoduota daugiaprasmė informacija, liudijanti lietuvių tautos kūrybingumą (2022).

Mokslininkė Filomena Kavoliutė pranešime Gražioji ir graudžioji mūsų vietovardžių istorija: pamąstymai apie vietovių ir vietų vardus, jų prasmes ir praradimus XX amžiaus antrojoje pusėje (Kavoliutė, 2019) primena, kad geografas Stanislovas Tarvydas, tyrinėjęs vietovardžius, juos

vadino krašto istorijos dokumentais, senesniais už visus rašytinius šaltinius: „Man jie tiesiog gražūs, liudijantys mūsų kilmę“, – pranešime teigė F. Kavoliutė, išvardijusi lietuviškus vietovardžius nusakančius vietas ir pavardes: Daržininkai, Laukininkai, Bajorai, Karužiai, Žuvininkai, Kalviai, Puodžiai, vardus, susijusius su gamtine aplinka: Šiupyčiai, Trepai, Raižios, Dubakluonis, Dugna, su vietiniais gyventojais susijusius vietų vardus: Drąsučiai, Trepučiai, Ramučiai, Tursučiai, Burbekliai, Devynakiai, Pikčiai. „Tai maži kaimeliai, vietovės, kurių nėra paminėta istoriniuose šaltiniuose, bet kai kurie iš jų labai seni“, – aiškino geografė.

Vertindamas lietuviškų vietovardžių kilmę, L. Bilkis interviu teigė, kad patys seniausi vardai yra lietuvių upių, ežerų, kai kurių pelkių ir kilę jie iš indoeuropiečių kalbų: „Pavyzdžiui, upėvardžių šaknys *al-* (*Alantà*), *ab-* (*Abistà*), *am-* (*Amatà*) būdingos daugelio indoeuropiečių kalbų upių vardams.“ (Bilkis, 2019) Mokslininko nuomone, šių vandenų vardai gali siekti tūkstančius metų. Kalbėdamas apie gyvenviečių vardų kilmę L. Bilkis nurodė, kad jų senumas nustatomas pagal pirmuosius paminėjimus istorijos šaltiniuose.

Šio darbo vienas iš uždavinių – išanalizuoti meninių kūrinių tikrinių žodžių savitumą, santykį su asmeniu ir vieta. Todėl, apžvelgus bendrines asmenvardžių ir vietovardžių sampratas, jų kūrimo principus, toliau darbe rašoma apie rašytojų meniniame tekste sugalvotų tikrinių žodžių reikšmę.

1.2.1 TIKRINIŲ ŽODŽIŲ VERTIMO BŪDAI

Kalbant apie sugalvotų tikrinių žodžių vertimo problematiką, pasitelkta Liongino Pažūsis (Pažūsis, 2014, p. 165) nuomonė, kad tekstai visada gali būti išverčiami. Ir net jei vertimo kalbos sistemoje nėra atitinkamo žodžio prasmė gali būti nusakyta kitais žodžiais, arba laisvais žodžių junginiais, nenutolstant nuo semantinės, originaliame kūrinyje sumanytos, žodžio reikšmės. Grožinės literatūros kūriniuose tikriniai žodžiai, ypač rašytojų sugalvoti, dažniausiai yra semantiškai atviri – atspindi objektų ypatybes, veikėjų būdo ir charakterių bruožus, yra ekspresyvūs ir susieti su konkrečiu kūrybiniu sumanymu. Versti juos nelengva užduotis, bet įgyvendinama – vardo dedamosios dažniausiai turi aiškią sąsają su bendriniais žodžiais.

Kalbant apie konkrečius tikrinių žodžių vertimo būdus L. Pažūsis (Pažūsis, 2014, p. 47) savo monografijoje išskiria keturis perteikimo būdus: *perkėlimą*, *pakeitimą*, *vertimą* ir *modifikavimą*.

1) *Perkėlimas* – dažniausiai taikomas perteikimo vertime būdas, kai svetimi tikriniai žodžiai vertimo tekste arba perrašomi, arba adaptuojami (fonetiškai, grafiškai, morfologiškai). Tarkime,

lietuvių kalboje tikriniai žodžiai vartojami arba adaptuoti, arba sulietuvinti: *Amber slithers closer to Mattie* > *Amberė prislenka arčiau Metės*.

2) *Pakeitimas* taikomas tada, kai originaliame tekste esantys vardai vertimo tekste turi tradicinį atitikmenį. Toks vertimo būdas dažniausiai taikomas bibliiniams, šventųjų, popiežių ar valdovų vardams: *Adam and Eve* > *Adomas ir Ieva*, *Mary and Joseph* > *Marija ir Juozapas*.

3) *Vertimas*, dar vadinamas tiesioginiu arba kopijuojamuoju, taikomas tada, kai tikriniai žodžiai yra motyvuoti ir semantiškai skaidrūs, t. y. padaryti iš bendrinių žodžių: *Patch opened his wallet and pulled out a twenty* > *Atvėręs piniginę Lopas ištraukė dvidešimt dolerių*.

4) *Modifikavimas* taikomas, kai originalaus teksto vardui vertimo tekste parenkamas pakaitalas, nei logiškai, nei tradiciškai nesusijęs su originalo vardu arba susijęs tik iš dalies. Modifikavimui priskiriami ir praleidimai, pridėjimai bei generalizacija. Ryškiausias asmenvardžio modifikavimo pavyzdys, kai svetimi asmenvardžiai, pakeisti adresatui įprastesniais, nebūtinai fonetiškai panašiais vardais, pvz.: *This is Mrs. Boot, the farmer. She has two children, called Poppy and Sam...* > *Teta Adelė yra ūkininkė. Ji turi du vaikus – Ievutę ir Simą*.

L. Pažūsis nurodo, kad dažniausias tikrinių žodžių vertimo būdas (2014, p. 165) yra **perkėlimas**. Tačiau jei tikrinis žodis yra semantiškai skaidrus ir motyvuotas, prasmingas ir vaizdingas, adaptuota forma perkėlus jį į vertimo tekstą galima netekti visų minėtų savybių. L. Pažūsis (2014, p. 165) aiškina, kad tokiu atveju semantines tikrinio žodžio sąsajas su bendriniais žodžiais reikia nurodyti teksto išnašose.

Буше и ее сестры tikrinių žodžių vertimui naudojamas **perkėlimo** būdas, adaptuojant juos grafiškai, morfologiškai ir fonetiškai: *Malonė* > *Малоне*, *Pikčiurnienė* > *Пикчюрнене*. Nepaisant to, kad I. Simonaitytės pramanytos personažų ir vietovardžių pavardės yra reikšminiai ir semantiškai įprasminėti bei motyvuoti, vertėjai nepasirinko jų reikšmės išdėstyti metakomentaru išnašose arba modifikavimo kelio, ieškant semantinių atitikmenų bei darybinės struktūros. O tokiu, tikrinių žodžių adaptavimo atveju, pasak L. Pažūsis (2014, p. 165), vertimo skaitytojas yra skriaudžiamas.

1.2.2 ASMENVARDŽIŲ VERTIMAI

Grįžtant prie charakteronimų vertimų ir galimų vykusių sprendinių, galima teigti, kad dažniausiai vertėjai vertimo tekste stengiasi atkurti konotaciją. Pavyzdžiui, vertėjas Antanas Miškinis, versdamas Šekspyro komediją *Vasarvidžio nakties sapnas* > *A Midsummer-Night's*

Dream, veikėjų vardams parinko reikšmės vertinius: *Dūdelė* > *Flute*, *Snukis* > *Snout*, *Meilutis* > *Snug* ir *Dvasna* > *Starveling* (Pažūsis, 2014, p. 173).

Pasitelktinas ir Adriano Cerri pavyzdys. Mokslininkas savo monografijoje *K. Donelaičio metų tikriniai vardai kitose kalbose* pateikia įdomių pavyzdžių, kaip italų ir ispanų kalbos vertėjai elgiasi su charakteronimų vertimu: „Pelėda lenkiškai tapo Sowa (id.), Susukatė – Kłamczucha (melagė), veiksmo vieta Vyžlaukis tapo Chodaki (klumpės).“ (Cerri, 2015, p. 86). Rašydamas apie ispanų vertėjos Carmen Caro Dugo vertimus, Adriano Cerri nurodė, kad esama skirtingų pasirinkimų – „vertėja Caro kai kuriais atvejais pravardes perteikė vertiniais, pvz.: Pelėda > Lechuzo (id.), išgalvotą vietovardį Taukiai > el Lardo (taukai); kitais atvejais paaiškino, pvz.: Slunkius > el Poltrón (tinginys); dar kitais atvejais modifikavo, pvz.: Blėkius > Morcón (čioriso tipo mėsa)“ (Cerri, 2015, p. 87).

Tyrėjas monografijoje išsakė šiam darbui vertingą mintį apie tai, kad kiekvienas vertėjas turi atidžiai apsvarstyti ir sąžiningai pasirinkti savo vertimo metodiką atsakydamas į klausimą kokiam skaitytojui skirtas tekstas. A. Cerri svarsto, kad adaptuojantieji vertėjai tekstus verčia dėl pomėgio ir malonumo, ypač estetinio ir meninio. O vertėjai, kurie labiausiai orientuoti į svetimą sociokultūrinę erdvę, verčia skaitytojui: „kuris patiria malonumą susidūręs su svetimu pasauliu ir mokydamasis naujų dalykų“ (Cerri, 2015, p. 89). Mokslininko nuomone, semantinius nuostolius, vienu ar kitu lygiu atsirandančius abiem vertimo atvejais – tiek adaptuojant, tiek verčiant – galima kompensuoti įvairias būdais: „pvz.: įvadu, paaiškinamosiomis išnašomis, leidėjo pratarne, vertėjo žodžiu ir pan., t. y. vadinamaisiais paratekstais“ (ten pat).

1.2.3 VIETOVARDŽIŲ VERTIMAI

Kalbant apie vietovardžių reikia akcentuoti, kad dauguma jų yra sudėtiniai, t. y. dviejų žodžių junginiai, ir dažniausiai vietovardžių pirmasis dėmuo yra bendrinis žodis, pvz.: *Juodšilių kaimas*. Vietovardžiai, paprastai verčiami (kalkiuojami) pažodžiui, yra vien iš bendrinių žodžių sudaryti sudėtiniai fizinės geografijos objektų pavadinimai, pvz.: *Lokio pėda* > *Медвежья нога*. Jeigu jie nebus verčiami, o tik perkeliama į adaptuotą formą, kūrinys nebus pakankamai vaizdingas. Sudėtinius, ypač vertėjų pramanytus vietovardžius, recenzentai linkę skatinti versti.

L. Pažūsis (2014, p. 165) manymu, vertėjo darbas verčiant rašytojo sugalvotus asmenvardžius ir vietovardžius reikalauja nemenko išmanymo, akylumo, kūrybingumo, kad naujas vertinys atlieptų originalaus teksto tikrinio žodžio prasmę ir sykiu atitiktų vertimo teksto kalbos darybos ir semantikos dėsnius. Taip pat vertėjui svarbu išlaikyti originalaus kūrinio vardo darybinę struktūrą ir semantinę reikšmę, suvokti rašytojo užmačias.

L. Pažūsis dėsto, kad recenzentai yra linkę skatinti vertėjus versti, ypač autorių pramanytus vietovardžius ir pateikia įdomius „Sostų žaidimai“ („Game of Thrones“) vertimo atvejus. Tarkime *Laivadūžių įlanka* (*Shipbreaker Bay*) vertimas, taip pat yra ir daug pažodinių, tarkime, *Užšalęs krantas* (*the Frozen Shore*), *Lietaus miškas* (*Rainwood*). Tačiau didelė dalis toponimų, deja, tiesiog sulietuvinti ir net nemėginti versti: *Vinterfelas* (*Winterfell*), *Riveranas* (*Riverrun*), *Haigardenas* (*Highgarden*), *Dragonstounas* (*Dragonstone*), *Stormsendas* (*Storm's End*). Tokiais atvejais, Pažūsiso nuomone, susidaro įspūdis, kad vertėjai tiesiog taupo laiką ir negaišta, spėsdami sunkesnius atvejus (plg. Pažūsis, 2014, p. 190–191).

Tolesnėje praktinėje dalyje, prieš apžvelgiant I. Simonaitytės kuriamų charakterių savitumą ir prieš pradėdant analizuoti apysakos tikrinius žodžius bei jų vertimo atvejus, plačiau prasme apžvelgiama tikrinių žodžių – charakteronimų – svarba meniniuose tekstuose.

2. TIKRINIAI ŽODŽIAI MENINIAME TEKSTE: REIKŠMĖ, VERTIMO PROBLEMOS IR ANALIZĖ

Praktinėje darbo dalyje analizuojamas charakteronimų supratimas ir charakterių savitumas bei jų reikšmė Ievos Simonaitytės kūryboje. Pateikiami apysakoje *Pikčiurnienė* naudojami tikriniai žodžiai ir jų vertimai į rusų kalbą, vykdoma morfologinė tikrinių žodžių analizė, išskiriant jų semantinę reikšmę.

2.1 CHARAKTERONIMŲ REIKŠMĖ MENINIUOSE TEKSTUOSE

Viena iš Ievos Simonaitytės apysakos *Pikčiurnienė* leksikos ypatybių yra vardų gausa ir įvairovė. Rašytoja apysakoje naudoja naujus – sukurtus tikrinius žodžius – pavardes. Visus juos galima priskirti prie **charakteronimų**, kurie ypatingi tuo, kad be identifikacinės funkcijos atlieka ir charakterizuojamąją funkciją, t. y. turi ir konotacinę reikšmę (plg. Pažūsis, 2014, p. 173).

Charakteronimai yra vienas iš tų svarbių prasmės laukų, su kuriais susiduriame skaitydami *kūrinį* *Pikčiurnienė*. Analitinėje rašto darbo dalyje charakteronimai nagrinėjami kaip turintys didelių ekspresijos galimybių, svarbūs kuriant literatūros veikėjų paveikslus, formuojant potekstę, išryškinant paslėptas prasmes ir atskleidžiant teksto idėjinį turinį.

Visi asmenvardžiai I. Simonaitytės apysakoje yra motyvuoti ir dažniausiai nurodo kokią nors personažo charakterio ypatybę, pvz.: vienos iš analizuojamo kūrinio veikėjos pavardė – *Malonė*, kilusi nuo žodžio *malonus*. Internetiniame žodyne www.zodis.eu kaip viena iš šio žodžio reikšmių pateikiama ši: *Kurs maloniai pašneka su žmogumi, neužgaulio[ja] žmogų, tas malonūs J. Mano mergelė maloni kalbėti J.Jabl.* Arba kitas rašytojos sugalvotas veikėjos vardas – *Barbė* yra *Barboros* trumpinys. Šis vardas kilęs iš graikų kalbos ir reiškia *svetimšalę*. Nors, ieškant artimesnių asociatyvių reikšmių su veikėjos paveikslu, susiduriame su frazeologizmu *Barbė devyndarbė* (nurodančiu į žmogaus tingumą).

I. Simonaitytė apgalvotai ir kūrybiškai parinko asmenvardžius tiek šiems, tiek likusiems apysakos veikėjams. Vienų sugalvoti vardai skaitytojui iškart nurodo į semantinę reikšmę, kaip *Malonės* atveju. Kitų, pvz., *Barbės* reikšmę gali tekti paanalizuoti papildomai. Vis dėlto neginčytina, kad charakteronimus meninių tekstų kūrėjai prasimano ir priskiria juos meninio kūrinio personažams, realizuodami aiškų kūrybinį sumanymą.

Toliau apžvelgiamas I. Simonaitytės kūryboje vaizduojamų charakterių savitumas. Tai nurodo šio darbo tikslingumą. Vertėjams pasirinkus rašytojos sugalvotus tikrinius žodžius į vertimo

tekstą perkelti adaptuojant, o ne versti ar modifikuoti, susidarė žymūs semantiniai nuostoliai, charakteriai neteko vaizdingų konotacijų.

2.2 I. SIMONAITYTĖS KURIAMŲ CHARAKTERIŲ SAVITUMAS IR REIKŠMĖ

Ieva Simonaitytė, pamario krašto lietuvininkų likimų vaizduotoja, tvirtino, kad apie kitų kraštų žmones negalinti rašyti, nes jų nesuprantanti (Simonaitytė, 2022). Vien ši mintis pabrėžia charakterių, veikiančių jos tekstuose, autentiškumą.

Juozas Baltušis rašė, kad I. Simonaitytės kūryba įtvirtino lietuvių literatūroje naują psichologinį tipažą, susijusį savo šaknimis su Mažosios Lietuvos istorine sankloda: „Ji iškėlė pagrindinio herojaus pareigoms stiprų, atkaklų, išdidų žmogų, kupiną savigarbos ir nepalaužiamo gyvastingumo, niekam nenusileidžiantį, kartais piktą ir agresyvų“. Rašytojos amžininkas priduria, kad tiksliausias rašytojos kuriamų paperkančių įvykių, charakterių ir intonacijų tikrumo apibūdinimas būtų – prisiminimai (Baltušis, 1977, p. 117).

Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje (VLE) nurodyta, kad rašytoja vaizduoja šeimų narių, samdinių skirtingą dvasinę evoliuciją, parinkdama veikėjų gyvenimuose didžiausios laimės ir didžiausio nuopuolio vaizdus, išryškina personažų savitumą. Enciklopedijoje teigiama, kad I. Simonaitytė viena pirmųjų lietuvių prozoje pavartojo vidinio monologo formą.

Kalbant apie personažų vardus galima teigti, kad kiekvienas rašytojas, (iš)galvodamas juos, neabejotinai, atsispiria nuo jų reikšmės ir subtiliai išjaučia jų kuriamą konotaciją. Juk ir visi Šekspyro dramų veikėjų vardai buvo parinkti prasmingai, siekiant istorijai suteikti daugiau reikšmės. Taigi, semantiškai skaidrių vardų neišvertimas, vertėjo Roberto Kudirkos įsitikinimu, prilygsta meninės tikrovės nuostoliui, o gal ir deformacijai (Kudirka, 2023).

Apskritai žymėtina, kad I. Simonaitytė gynė savo kalbą. Apie tai paskaitoje *Simonaitytės herojė – Simonaitytė* yra sakiusi Solveiga Daugirdaitė (Daugirdaitė, 2022). Literatūrologės teigimu, rašytoja savo kūrinius redaguoti leido nedaug. Pavyzdžiui, redaguojant *Šimonių likimą* prašiusi palikti tam tikrus žodžius (*gaspadorius*), neleido keisti *stubos* į *trobą*, prašė palikti tokias kalbos formas kaip *dviskaitą*. Kitaip sakant, rašytoja savo kūrybai turėjo tvirtą valią (ten pat, 2022).

Tolesniame skyriuje analizuojami apysakoje *Pikčiurnienė* pavartoti tikriniai žodžiai, išskiriama jų sandara, nurodoma semantinė reikšmė ir konotacija. Šia darbo dalimi siekiama nustatyti kokie semantiniai nuostoliai susidaro, vertėjams pasirinkus tikrinius žodžius ne versti ar modifikuoti ar, galiausiai, palydėti tekstą išnašose metakalbiniais komentarais, o perkelti adaptuojant.

2.3 MENINIO TEKSTO TIKRINIŲ ŽODŽIŲ IR VERTIMO VARIANTŲ ANALIZĖ

Iš viso apysakoje *Pikčiurnienė* aptikti 59 tikriniai žodžiai, iš kurių 56 yra asmenvardžiai ir 3 – vietovardžiai. Penki asmenvardžiai vertime įvardyti substituciniais įvardžiais ar kontekstiniais sinonimais, keturi – neišversti. Jie išvardijami 1 lentelėje.

1 lentelė. Apysakos *Pikčiurnienė* neišversti asmenvardžiai

Nr.	Originalus vardas	Vertimo vardas
1.	Jobšė	рохля
2.	Paleikis	Батрак
3.	Paleikienė	жена батрака
4.	Šniaukšta	Батрак
5.	Petrelis	Батрак
6.	Juostė	Neišversta
7.	Martynas	Neišversta
8.	Ilžė	Neišversta
9.	Urtė	Neišversta

Skaičiai liudija rašytojos kūryboje teikiamą svarbą charakteriams ir jais vaizduojamus įvykius bei aplinką, o ne dėmesį konkrečioms vietoms, kuriose jie veikia.

2 lentelėje pateikiami visi apysakos asmenvardžiai ir jų vertimas į rusų kalbą, 3 lentelėje – vietovardžiai.

2 lentelė. Apysakos *Pikčiurnienė* išversti asmenvardžiai

Nr.	Originalus vardas	Vertimo vardas
1.	Mikšas Karnelis	Микшас Карнелис
2.	Juostė Karnelienė	Карнелиене
3.	Buše Pikčiurnienė	Буше Пикчюрнене
4.	Jokūbas Pikčiurna	Йокубас Пикчюрна
5.	Jurgis Pikčiurna	Юргис Пикчюрна
6.	Pikčiurnienėle	Пикчурненеле
7.	Jokūbėlis	Йокубелис
8.	Pikčiurniukas	Пикчюрниукас
9.	Bušėlė	Бушыле
10.	Jobšė	рохля
11.	Barbė Šenkutienė	Барбе Шнякутене
12.	Šnektis	Шнякутис
13.	Marė Šnektikė	Маре Шнекутике
14.	Magdė Šilbakiėnė	Магде Шилбакене
15.	Martynas Šilbakis	Шилбакис
16.	Trūdė Būbliėnė	Труде Бублене

17.	Jurgis Būblys	Юргис Бублис
18.	Viktoras Būblys	Викторас Бублис
19.	Malonės	Малоне
20.	Ilžė Malonikė	Малонике
21.	Merčius Pluta	Мярчус Плута
22.	Plutienė	Плутене
23.	Staigys	Стайгись,
24.	Staigienė	Стайгене
25.	Paleikis	жили батраки
26.	Paleikienė	жена батрака
27.	Jonis Šniaukšta	батрак
28.	Urtė Šniaukštienė	Шниаукштене
29.	Šikšnius	Шикшнюс
30.	Švelnius	Швельнюс
31.	Benagys	Бенагис
32.	Vainorienė	Вайонорене
33.	Petrelis	батрак

34.	Kojeliai	Коялисы
35.	Bergeshochas	Бергесхох
36.	Kriziukas	Кризюкас
37.	Raudonis	Раудонис
38.	Adomas	Адомас
39.	Marė	Маре
40.	Kriziukas	Кризюкас

3 lentelė. Apysakos *Pikčiurnienė* vietovardžiai

Nr.	Originalus vardas	Vertimo vardas
1.	Traiškiai	Трайшкяй
2.	Stragainiai	Страгайнияй
3.	Benagiai	Бенагяй

Vertimo tekste vertėjai pasirinko fonetinio ir grafinio adaptavimo strategijas. Tikriniai žodžiai vertimo tekste nėra morfologiškai adaptuojami, paliekant originalias lietuviškas galūnes: *Šenkutienė* > *Шнякутене*, *Bušė* > *Буше* ir pan. Tiesa, vertėjai padarė išimtį vieninteliui atvejui – pavardei *Kojeliai* ir adaptavo ją ir morfologiškai: *Коялисы*.

Taip pat ne visus asmenvardžius vertėjai pasirinko išversti. Štai *Paleikis* ir *Paleikienė*, *Petrelis* ir *Šniaukšta*, o taip pat *Ilžė*, *Urtė* ir *Martynas* liko neišversti. Pavardės vertimo tekste buvo įvardytos substituciniiais įvardžiais – *барраки*, o vietoj neišverstų vardų personažai vadinami perkeltomis pavardėmis.

Paleikio, Paleikienės ir *Petrelio* atveju apysakoje esama fonetiškai ir morfologiškai analogiškų pavardžių, pvz., *Šilbakis ir Šilbakienė*, kurie yra išversti į *Шилбакис* ir *Шилбакене*. Todėl nėra aišku kodėl vertėjai nepasirinko adaptuoti ir *Paleikio* bei *Petrelio* pavardžių. *Šniaukštos* atveju, galimai, vertėjai suabejojo adaptuoti vertimą dėl sudėtingo pavardės tarimo – *Шнякушта*. Kitas galimas (ne)vertimo aspektas galėtų būti personažų nesvarbus, epizodiškas vaidmuo apysakoje, dėl to siužetui nėra esmingo nuostolio. Tolesnė analizė parodys, kad neišverstos pavardės yra semantiškai skaidrios arba aiškiai konototos, todėl semantinę reikšmę įmanoma nurodyti išnašose metakalbiniu komentaru – tada vertimo tekstas taptų vaizdingesnis ir ekspresyvesnis.

Galima daryti prielaidą, kad *Urtės, Ilžės* ir *Martyno* vardai nebuvo perkelti į rusų kalbą dėl sudėtingo šių vardų tarimo rusakalbiui skaitytojui. Fonetiškai ir grafiškai adaptuoti šių vardų variantai skambėtų taip: Ильже, Урте, Мартинас.

Vertimo tekste vietoje *Pikčiurnienės* seserų pavardžių *Būblienė* ir *Šilbakienė* dažnesniu atveju veikėjas pasirenkama vadinti vardais – *Магда* ir *Трыде*. Galima šio vertėjų pasirinkimo prielaida – teksto paprastinimas, tam tikras „lengvinimas“ – trumpi vardai šiuo atveju skamba paprasčiau.

Kitas pažymėtinas atvejis – į vertimo tekstą neperkeltas vardo trumpinys *Jobše*. Tai yra *Jokūbo* trumpinys su neigiama konotacija: scenoje motina *Pikčiurnienė* ujo savo sūnų, vadindama jį *Jobše*. Vertėjai, neradę (arba neieškoję) atitikmenų šiam trumpiniui su ta pačia konotacija, parinko kontekstinį sinonimą *рохля*. Akivaizdu, kad bendrinio žodžio pejoratyvi, neigiama konotacija ir semantika (skystablauzdis, silpnas, kvailas) yra stipresnė, trumpinys *Jobše* yra asmeniškėnis, familiarsnis, taigi ir ekspresyvesnis.

Išanalizavus kokie tikriniai žodžiai pasitelkti originalo tekste ir kaip jie verčiami arba neverčiami vertimo tekste, kitame skyriuje analizuojama tikrinių žodžių sandara ir bandoma išskirti jų semantinę reikšmę.

2.4 MENINIO TEKSTO TIKRINIŲ ŽODŽIŲ SANDARA IR JŲ SEMANTINĖ REIKŠMĖ

Minėta, kad tikriniai žodžiai kilę iš bendrinių. Tikriniais žodžiais pavadinami atskiri individualūs daiktai, neatsižvelgiant į jų požymius ar santykius su panašiais daiktais. Todėl tikriniai žodžiai neturi tokios leksinės reikšmės, kokią turi bendriniai žodžiai (plg. Jakaitienė, 1980, p. 86).

Todėl šiame skyriuje nagrinėjama sandara bendrinio žodžio, iš kurio yra kilęs analizuojamas tikrinis žodis, nurodant to žodžio reikšmę. Skyriuje asmenvardžiai analizuojami pastraipomis:

aptariama kilmė, daryba, kontekstinės sąsajos su frazeologija. Bendrinių žodžių reikšmių ieškoma internetiniame terminų žodyne *Zodynas.lt*, lietuviškų pavardžių, vardų kilmės, frazeologizmu, palyginimų – lietuvių kalbos išteklių informacinėje sistemoje *E. kalba*.

Mikšas Karnelis, Juostė Karnelienė

Karnelis ir Karnelienė buvo Bušės ir jos seserų tėvai. Karnelis – dievobaimingas tinginys (*daugiau ilsėjosi, negu dirbo. Miegantysis nedaro nuodėmių* (Simonaitytė, 1980, p. 8), būras, kūno ir dvasios žaizdas gydantis *brangvynu* (degtine). Karnelienė – daugiau dirbo, nei ilsėjosi, buvo gero būdo moteris.

Terminų žodynas pateikia tokią žodžio karnelis reikšmę: karnėlis – ‘stumiamas vežimėlis vienu ratu’ (Tu, ant karnelio atsisėdęs, šunį pasikinkęs, važiuotum, jei manęs nebūtų. I.Simon.).

Galima daryti prielaidą, kad rašytoja šią pavardę veikėjams parinko kaip pravardinę, susijusią su kaimu, kaimo darbais ir darbui reikalingais įtaisais bei įnagiais. Svarstyтина ir simbolinė vežimėlio sąsaja su veikėjais: vežimėlio ratai veža savo krovinį, kaip kad ir kiekvienam žmogui, duota nešti savo gyvenimo *svorį*. Tai pat galima rato, kaip laiko, bei gamtos cikliškumo simbolinė samprata.

Karnelio vardas *Mikšas* sietinas su lenkų *Miksz, Miksza, Mikszo* : *Mikołaj* ir rusų – *Mikua*: *Николаѡ* arba vokiečių *Miksch* : *Nicolaus*. Nikolajaus vardas kilęs iš graikiško vardo *Νικόλαος*, (*Nikólaos*). Vardą sudaro dvi dalys: *níkē* [=pergalė] ir *laós* [=žmonės], tad vardas galėtų reikšti *žmonių pergalė*. Karnelis ypatingomis gyvenimo pergalėmis nepasižymėjo, tad tikėtina, kad rašytoja *Mikšą* parinko kaip neutralų, tuo metu žinomesnį vardą.

Juostė, vedinys iš žodžio juosti: *júosti*¹, *júosia*, *júosė* vksm. 1. ‘(ką, ant ko, nuo ko) rišti (apjuosti arba nujuosti) diržą, juostą ir pan.: Vaikas jau diržą aňt kėlnių *júosia*. Tėvas diržą nuo kėlnių; *Júoskis* prijuostę ir ėik bėlvių skūsti! Prasmingas ir gražus vardas, kurio apmąstoma reikšmė – juosianti visa šeima.

Bušė Pikčiurnienė

Bušė yra Vokietijoje populiari (*Busche*) pravardinės kilmės pavardė. Vok. *der Busch krūmas* (Gondrom Verlag, Bindlach, 2004, p. 87).

Galima įvairi interpretacija kodėl rašytoja parinko pagrindinei veikėjai šį vardą. Galbūt dėl veikėjos prielankumo vokiečių valdžiai. Apysakos paveikslai vaizduojami XX a. pradžios politinių įvykių fone. Galbūt, atsispiriant nuo pravardinės kilmės, galimas ir toks vardo semantinės reikšmės

traktavimas: *šakotas krūmas, krūmas tankus*, kaip ir *nepraienamas, išsikerojęs, šakomis čaižantis krūmas* kaip, kad *krūmotas* Pikčiurnienės būdas. Negalima atmesti fakto, kad rašytoja žinojo ir iš liaudies *atėjusį* posakį *Miške gimė, krūmuose augo* (kalbama apie nemandagų žmogų).

Pavardė *Pikčiurnienė* yra priesagos vedinys iš *pikčiurna* ‘nuolat pykstantis’. *Pikčiurnienės* pavardė semantiškai skaidri ir perteikia skaitytojui veikėjos tūžmastį bei despotiškumą. Šis pykčio jausmas neapleidžia ir neutraliausiomis scenomis, kuriose veikia personažė. Įtampa persmelkia kiekvieną eilutę, kur paminima *Pikčiurnienė*. Apysakojos vertimo tekste *Pikčiurnos* pavardė paaiškinama vieninteliu metakomentaru:

– До чего же ей к лицу эта фамилия!* – смеялись соседи, когда Буше Карнелике вышла замуж за Йокубаса Пикчурну и переселилась к нему на другой конец деревни.

* Пикчурна – фамилия, производная от глагола *pykti* – злится (лит.)

Jokūbas Pikčiurna, Jurgis Pikčiurna (Pikčiurniukas)

Jokūbo vardu buvo pavadintas tiek tėvas Pikčiurna, tiek Pikčiurniukas, t. y. jaunesnis šeimos sūnus. Terminų žodynas pateikia įdomų žodžio *jokūbas* aškinimą: *jokūbas – vilkas (piemenų kalboje)’: Piemenys, jokūbas ateina! Dglš. An, daboj, pagiry jokūbas aveles skaito Švnč. Viskas būtų gerai, kad tik neišlįstų tas jokūbas Kpč.* Jei ieškotume žodžio *jokūbas* sąsajų su veikėjas, tikrai abu vyrus galėtume prilyginti *vilkams* – dantis šiepiantiems, silpnesnius skriaudžiantiems, bet drąsiais besijaučiantiems tik gaujoje. Asociatyvių vardo reikšmių galima rasti ir frazeologijos žodyne, kalbant ‘apie nemandagų elgesį’: *Ko maujoji (graibai) kaip Jokūbas po peklą!?*

Kalbant apie *Jokūbo* vardo pradžią, kilo jis iš hebrajų vardo *יַעֲקֹב* (*Jaakov*) ir reiškia *sekanti paskui Dievą*.

O Jurgis Pikčiurna, vyresnis Pikčiurnų sūnus, pavaizduotas priešingo nei abu Jokūbai būdo. Tai buvo ramus, motinos reikalavimams nepaklūstantis personažas. Galop, pasirinkęs pasitraukti savanoriu į karą, kur ir žuvo.

Jurgis – lietuviškas vardo *Georg* variantas. Iš graikų kalbos *γεωργός* (*georgos*) reiškia ‘žemdirbys’. Taip pat šis vardas yra priesaginis vedinys nuo žodžio – *jurginas (gėlė)*. Ieškant žodžiams ‘žemdirbys’ ir ‘jurginas’ asociatyvių vardo reikšmių, galima daryti prielaidą, kad Jurgis buvo žemiškas, doras, darbštus, švelnaus būdo žmogus.

Barbė Šnekutienė, Šnekutis, Marė Šnekutikė

Barbė yra trumpinys iš *Barbora* (barbara graikų k. ‘svetimšalė’). Asociatyviai vardas labiau susijęs su frazeologizmu *Barbė devyndařbė* neig. ‘daug dirbanti’ (reiktų suprasti: ‘nieko nedarba, vien liežuviu mala’). Pavardė *Šnekutienė* yra priesagos vedinys iš žodžio *šnekutis* ‘kas mėgsta daug šnekėti’. Bušės *Pikčiurnienės* sesuo *Barbė Šnekutienė*, aiškiai pateisinti savo pavardę, vaizduota kaip paskalų nešiojėja: „ji nenorėjusi dirbti, o tik tai puošti, būti daili, skaniai pavalgyti, ilgai pamiegoti, na ir kalbas nešioti“ (Simonaitytė, 1980, p. 136).

Jei vertėjai būtų pasirinkę išnašose metakomentaru pažymėti *Šnekutienės* pavardės kilmę, rusakalbiui skaitytojui šios veikėjos paveikslas taptų vaizdingesnis ir tapybiškesnis.

Marė Šnekutikė, viena iš *Šnekučių* dukterų, vaizduojama paslaugi ir rūpestinga, darbšti mergina. Vis dėlto į *Pikčiurnienės* piktadarystes žvelgusi su neslepiaumu nepritarimu, todėl *Marės* vardo aiškinimas atitinka šios veikėjos paveikslą, *Marė* – trumpinys iš hebrajų *Marija* (sen. žydų): ‘atkaklioji’.

Magdė Šilbakenė, Martynas Šilbakis

Ekalba.lt palyginimų žodyne vardas *Magdė* minimas šiuose kontekstuose: 1. Tyli tyli kaip *Magdžia Ds*. 2. Nieko per dienų dienas nedarba, tik sėdžia kaip *Magdė*, ir gana LKK XVII 198 (Škn). 3. Stovi kaip *Magdžia išsižiojęs Pnd*.

Frazeologijos žodynuose minima: sąpno *Māgdė* kas ‘niekus kalba’: *Ką čia vėjus šneki kaip sąpno Magdė Vks.*; kaip *Magdžia* ‘apie tylintį’: *Tyli tyli kaip Magdžia Ds*.

Tačiau, jeigu ieškotume asociatyvių ryšių su apysakos personaže, paieškos nukeltų į *Raseinius*, iš kurių kilo istorija apie *Raseinių Magdę*. Net *Maironis* sukūrė poemą *Raseinių Magdė* (1909). Vyresni raseiniečiai dažnai savo kalboje mini *Raseinių Magdę*, virtusią epitetu. Sakoma, kad XVIII a. pabaigoje į miestą atsikėlė gyventi, greičiausiai atitekėjo, prancūzaitė *Magdalena*. Ji į *Raseinius* atvežė prancūzišką madą – skareles, sukneles, skrybėlaites. Vietos moterys, nors ir pavydėdavo, pradėjo kopijuoti prancūzaitę. Ilgainiui jei kuri ką nors neįprasta apsirengdavo ar per ryškiai pasidažydavo, išgirdavo pasakant, kad išsipustė visai kaip *Raseinių Magdė* (Irt.lt, *Murauskaitė*, 2021). Apysakos *Magdė* taip pat buvo *puošėiva* ir *švaistūnė*. Nemokėdavo į kasą atsidėti pinigų ir vis įsigydavo sau kokį nors daiktuką.

Pavardė *Šilbakenė* galėtų būti kildinama iš kaimo pavadinimo *Šilbaliai*, jis savo ruožtu – iš sudurtinių žodžių *šilas* ir *bala*, arba nuo žodžio *šilbaravykis*. Apie šį grybą *Ekalba.lt* aiškinama: *Tipinis šilbaravykis, ypač tarp pagarsėjusių Lietuvos grybautojų dzūkų, yra tas, kuris turi rudą kepurėlę ir yra panašus į baravyką*. Interpretacija, ieškant semantinių ryšių su apysakos personaže,

galima dvejopa: jei atsispirtume nuo *Šilbalių*, tai rašytojos sumanymas galėtų būti satyriškai perteikti mintį apie *kaimo Magdę, kaimo puošėivą*. O jei ieškotume sąsajų su *šilbaravykiu*, tada *Magdės* personažas galėtų būti suvoktas kaip einantis po baravyko, t. y. *Po Pikčiurnienės*.

Martynas buvo kaimo *račius* (t. y. gamindavo vežimams ratus), darbštus ir doras žmogus. Martyno vardas kilęs iš lotynų kalbos žodžio *martinus*, išvertus iš lotynų kalbos reiškia pasišventęs dievui Marsui arba priklausantis dievui Marsui‘.

Trūdė Būblienė, Jurgis Būblys, Viktoras Būblys

Vardas Trūdė gali būti kildinamas iš dviejų kalbų: 1. Vokiečių Gertrude, reiškiančio ‘stipri ietis‘. Trudy, iš pradžių buvęs Gertrude deminutyvu, ilgainiui išaugo į savarankišką vardą. 2. Nuo rusų priesaginio vedinio – *мпыд*, reiškiančio ‘darbą, pastangas‘. Iš tiesų, veikėjos vardo aiškinimui tinka abiejų vedinių reikšmės, kadangi Trūdė vaizduota stipri ir stropi, sąžininga ir dora personažė: „Kantriai ir tyliai belaukdama vyro, Trūdė Būblienė sunkiai dirbo pas gaspadorius. Ji dirbo uz arklius“. (Simonaitytė, 1980, p. 75).

Būblienė ir Būblys – tai pravardinė pavardė, kilusi iš lietuviško žodžio *būblỹs* ‘toks paukštis, baublys‘. Šio paukščio balsas primena jaučio baubimą: *Nendryne būbavo baubliai*. Taip pat Baublys galėtų būti priesagos vedinys nuo žodžio *baubti*. Baublienės vyras Būblys buvo demokratas, stojęs prieš liaudies (būrų) išnaudojimą: „O žmonės kalba, kad jis demokratas, kuris netiki nei dievo, nei velnio, kuris keikia kaizerį ir kunigus ir kalba apie kažkokią laisvę, lygybę...“ (Simonaitytė, 1980, p. 33).

Ieškant pavardės sąsajų su nagrinėtomis reikšmėmis, daroma prielaida, kad Baublys tapatinamas su *laisvu paukščiu* – demokratu, kurio balsas yra garsus ir *toli girdimas* – *baubia*. Būblys rengdavo susirinkimus ir įtaigiai agituodavo liaudį priešintis išnaudojimui. Būblio vardas Jurgis nurodo švelnų ir gerą veikėjo būdą (žr. aukščiau Jurgio Pikčiurnos aprašymą).

Viktoro, Būblių sūnaus vardas, kilęs iš lotynų kalbos žodžio *victoria*, reiškiančio ‘pergalė‘. Atsižvelgiant į tai, kad Būblys buvo demokratas, garsiai reiškiantis savo pažiūras bei idėjas ir bandantis įtraukti į kovą už laisvę kitus lietuvininkus – poros sūnus turėjo būti tas, kuris tą kovą laimės.

Jonis Malonė, Malonienė, Ilžė (Malonytė) Pikčiurnienė

Malonės pavardė yra priesagos vedinys iš žodžio *malonus*: 1. ‘rodantis kitiems gerumą, norą padėti, draugiškas‘: *Malonus* žmogus. *Malonì* ponià [kolègè]. *Malonì* šeiminiškè kviètè užèiti.

Būkite malonūs pasirašyti čia. Būkite malonūs, uždarykite duris. | aukšt.: Kodėl mės svetimiems malonesnì nei saviškiams?

Bušės Pikčiurnienės kaimynai Malonės tokie ir vaizduoti – malonūs, nieko niekam blogo nedarantys, tik Pikčiurnienę nuolat siutinantys, nes nieko neturėjo ir nieko jiems nereikėjo: „Jonio Malonio ūkis nei tvorų, nei vartų pažino <...> Pikčiurna, ypač Pikčiurnienė kasdien tikėjosi Malones nusigyvenant“ (Simonaitytė, 1980, p. 25).

Ilžė buvo vienturtė Malonių dukra, visų nuostabai ištekėjusi būtent už Pikčiurnų Jokūbo: „Ir atbulumas to vaiko! Ar galima patikėti: įsimylėjo Malonės Ilžė“ (Simonaitytė, 1980, p. 175). Ilžė, pavaizduota nuėjusi Bušės pėdomis ir pasijutusi didele *dvarponia*, pradėjo naujuose namuose daryti savo tvarką, kaip kažkada Pikčiurnienė darė savąją.

Ilzė, Ilžė – trumpinys iš hebrajų Elžbieta (sen. žydu): ‘prisiekiu dievu’. Įdomu, kad šis vardas taip pat gali būti kildinamas iš senovės anglų kalbos žodžių, reiškiančių ‘iš turtingų namų’. Jei rašytoja rinko Ilzei vardą, atsižvelgiant į tokį jų aiškinimą, asociatyvios reikšmės susidėtų gan į nuoseklią grandį: gera ir maloni, Dievo keliu einanti *Ilžikė*, kurios vaidmuo niekuo nepasižymėjo apysakoje tol, kol paaiškėjo poros ketinimai tuoktis, *nutekėjo* į pasiturinčius namus.

Merčius, Pluta, Plutienė

Asociatyvios pavardės Plutos reikšmės gana įprastos. Plutos pavaizduoti kaip eiliniai kaimo gyventojai: darbštūs, sąžiningi žmonės, kuriems nuolat grėsė badas. Apysakoje perteikta kaip Pikčiurnienė Plutas apšmeižė – pradžioje padavė į teismą, o galop išvarė iš savo ūkelio.

Plutos pavardė yra priesaginis žodžio *pluta* vedinys, kurio reikšmė: ‘kietasis apskrudęs kepalas paviršius’ (*Plutos neįkanda*). Semantinė pavardės reikšmė nurodo vargingą šeimos būtį.

Vardas Merčius (Plutienės vardo rašytoja nemini) yra anuomet populiaraus vardo *Martinas* trumpinys. Vardas Martinas yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio *martinus*, jį išvertus iš lotynų kalbos reiškia pasišventęs dievui Marsui arba priklausantis dievui Marsui’.

Jonis Šniaukšta, Urtė Šniaukštienė, Paleikis, Paleikienė

Dvi kumečių šeimos – Paleikis su Paleikiene ir Jonis Šniaukšta su Urte Šniaukštienė – gyveno žemėje, kurią vėliau įsigijo Pikčiurnienė. Apysakoje pavaizduota – kieno žemė, to ir žmonės. Taigi, vienoje scenoje įvyko Pikčiurnienės konfliktas su veikėjais, įtemptas pokalbis apie tai, dirbs jai žmonės, ar nedirbs. Paleikiai ir Šniaukštos laikėsi savo tvirtos pozicijos, kad niekam nedirbs ir nesileis išnaudojami.

Šniaukšta, galimai, yra pravardinė pavardė nuo žodžio *šniaukti*, turinčio keleriopą reikšmę

1. ‘uostyti (tabaką)’, šniaukšti: *Tu rūkai pypkę, o aš šniaukiù taboką, t. y. uostau.*
2. ‘su garsu traukti orą, šnopuoti’: *Gal jam gerklę sopa, kad per nosį šniaũkia.*
3. ‘godžiai èsti’, ‘godžiai valgyti’.
4. ‘šniurkšti, šnypšti (nosį)’.
5. ‘knarkiant, šnopščiant miegoti’: *Ans tik pimpt į lovą ir jau šniauka*
6. ‘smarkiai lyti, žliaugti’: *Kai pradè[jo] lietus šniaũktie, tai nuo ryto lyg vakarui.*

Ieškant žodžio *šniaukti* asociatyvių reikšmių su veikėjų charakteriais, ko gero, vertėtų orientuotis į garsažodžius *šniurkšti, šnopuoti, šnypšti, garsaus lietaus šniaukštimą*, perteikiančius veikėjų nepasitenkinimą ir ūmų būdą.

O vardas Jonis reiškia *taikingas*, kilo iš hebrajų kalbos – ‘Dievas (Jahvè) yra gailestingas. Vardo Jonis konotacija yra kontrastinga pavardei Šniaukšta. Galima manyti, kad rašytoja šiuo vardu ir pavarde norėjo parodyti dvejopą veikėjo būdą, iš vienos pusės dorą, sąžiningą ir darbštų žmogų iš kitos – smarkų, tūžmingą, garsų, kai paminamos jo vertybės

Urtės vardo reikšmės galimos kelios, nurodančios tiek į gerą, tiek į *spygliuotą* veikėjos būdą: 1. Vardas Urtė yra trumpinys iš graikų kilmės vardo Dorotėja, Theodora – ‘Dievo dovana’. 2. Šis vardas gali būti vedinys iš lotynų kalbos *Urta*, reiškiantis ‘spygliuota’. 3. Vedinys iš danų kalbos *Urte*, reiškiantis – ‘žolelė’. 4. Vedinys iš lietuvių – *Urtas* – ‘didelis noras’ 5. Vedinys iš albanų kalbos – ‘išmintinga’. Visos šios reikšmės gali būti taikomos ir apysakos personažei Urtei.

Paleikio pavardė galimai kilo iš pravardinės Palaikis, kuri sietina su liet. *palaiķis*: ‘prastas, netikęs; silpnas, suvargęs, senas; neturtingas, paprastas; nedoras, niekingas; netikėlis, nenaudėlis ir kt.’ *Neturtingo, paprasto i suvargusio* lietuvininko būro reikšmės asociatyviai būtų artimiausios Paleikių paveikslams apibūdinti.

Marė, Adomas, Petras, Kriziukas

Marė, Adomas ir Kriziukas buvo Pikčiurnienės *bernai* ir *mergos*.

Minėta, kad Marė – trumpinys iš hebrajų Marija (sen. žydų), reiškia ‘atkakloji’. Taikli reikšmė šios veikėjos būdai – ji, nors ir *merga*, išties vaizduota atkakli ir besipriešinti Pikčiurnienės įsakymams.

Adomo vardas intuityviai pelno prielankumą, kaip visiems žinomas krikščioniškas vardas. Jis sudaro ryškų kontrastą Bušės Pikčiurnienės personažui. Adomas yra kildinamas iš hebrajų žodžio *adamah*, kuris lietuviškai verčiamas ‘iš žemės’. Adomas – teigiamas personažas, stojęs prieš Pikčiurnienės vykdomas piktadarystes.

Deminutyvas Kriziukas, galimai I. Simonaitytės parinktas pagal Kristijono Donelaičio poemos *Metai* vieno ryškiausio personažo vardą – Krizas. Krizas *Metuose* apibūdinamas kaip religingas, kuklus, dosnus, darbštus, teisingas ir paprastas žmogus. Šios savybės galėtų būti taikytinos ir nedideliame Kriziuko vaidmeniui. Vis dėlto, kadangi Kriziukas tik *bernas*, o Donelaičio Krizas – praturtėjęs būras, galimai rašytoja išryškino šį kontrastą, parinkusi deminutyvinę vardo formą – Kriziukas.

Kojelis, Staigys, Staigienė

Kojelis, Staigys ir Staigienė buvo butelninkai (turėję po mažą žemės sklypelį). Staigienė priėmė pas save gyventi Trūdę, kai šiai atėjo metas gimdyti. Būblys pavaizduotas tuo metu sėdėjęs kalėjime:

„– Na. Man rodos, kad jau šiek tiek pasiruošėm svečiui sutikti, – pajuokavo Staigienė. O Trūdė Būblienei apsverkė. Juk ji nepratusi prie šitokio atidumo, – jį galėjo parodyti tik Jurgis, kuris dabar toli toli“ (Simonaitytė, 1980, p. 123).

Staigys – pravardinės kilmės pavardė, kilusi nuo žodžio *staigūs*: nelauktas, netikėtas, nenumatytas; ūmus, karštas, smarkus. Staigienė išties buvo ūmesnio, smarkesnio būdo moteris, kuri nebijojo atsikirsti Pikčiurnienei ir drąsiai globojo Trūdę, kurios daugelis šalinosi, kaip *spartakiečio, neišlendandčio iš kalėjimo*, žmonos.

Kojelis, priesaginis vedinys nuo žodžio ‘koja’. Galimai, ši pavardė parinkta kaip nuoroda į nuolatinį kaimo žmogaus darbą, ėjimą, keliavimą, nenuilstamumą.

Šikšnius

Į Šikšnių bylos prieš Plutą surašymą ir užvedimą kreipėsi Pikčiurnienė: „Šikšnius – buvęs kelerius metus Vokietijoje, kelerius metus, neaišku dėl ko, kalėjime, mokėjo gerai vokiškai ne tik skaityti, rašyti, bet ir skundą sudėti ir bylą užvesti“ (Simonaitytė, 1980, p. 103)

Šikšnius yra pravardinės kilmės pavardė nuo žodžio *šikšnius*: ‘kas šykštus, šykštuolis’. Neigiama reikšmės konotacija atsispindi ir veikėjo paveiksle.

Švelnius

Švelnius dirbo vertėju teisme, kuriame buvo nagrinėjama Pikčiurnienės byla prieš Plutą. Kadangi tai yra pravardinės kilmės pavardė, kilusi nuo žodžio *švelnus* – ‘lygus, minkštas; meilus, malonus, lipšnus; negriežtas ir kt.’, kuriamas ypač ryškus Švelniaus kontrastas tiek su teismo

aplinka, tiek su Pikčiurniene ir jos užvesta byla prieš nepritekliuje gyvenantį Plutą. Šis kontrastas suteikia tekstui vaizdingumo ir ironiškumo.

Benagys

Benagys buvo nedidelis dvarininkas ir jam atiteko mažas vaidmuo teismo salėje, kurioje jis užtarė Pikčiurnienę prieš Plutą. Jo parodymai buvo melagingi tikintis, kad Benagio augančios dukros ateity galėtų ištekėti už Pikčiurnienės sūnų.

Pati Pikčiurniene apysakoje vaizduojama mininti, kad Benagio protėviai davė Benagių kaimui pavadinimą. Taigi, Benagio protėviai turėjo būti tie, kurie atvyko į Stragainių ganyklas tuščiomis rankomis, tai yra ‘be įnagių’.

Vainorienė

Vainorienės vaidmuo taip pat nedidelis, ji vaizduojama toje pačioje teismo salėje. Vainorienė, papirkta Pikčiurnienės, davė klaidingus parodymus. Ji nebuvo sumani moteris. Vainorienė yra priesagos vedinys iš žodžio *noras*. Vainorienė neabejotinai turėjo norą greitai ir lengvai pasipelnyti.

Raudonis

Raudoniui taip pat atiteko nedidelis, bet spalvingas vaidmuo – jis pavaizduotas kaip nedidelio butelio savininkas, kuriame glaudėsi Jurgis ir Trūdė Būbliai. Būbliui sėdint kalėjime Raudonis išvarė Trūdę su vaiku iš namų, kadangi jie nesumokėjo nuompinigių.

Remiantis *Ekalba.lt* pavardė Raudonis kilo iš *Raudỹs*, o ši yra pravardinės kilmės, nuo žodžio *raudónas*: ‘esantis vaivorykštės kraštinės šiltosios spalvos; įraudęs, rausvas; rusvas į rausvumą’. Kai Raudonis pasipiktinęs įlėkė į kambarėlį išvaryti Trūdės, jis neabejotinai buvo išraudęs ir pritvinkęs pykčio. Skaitytojui nupiešiamas vaizdingas veikėjo paveikslas.

Bergeshochas

Bergeshochas yra vokiečių kilmės pavardė, kilusi iš sudurtinių žodžių Berge (kalnas) ir hoch (aukštas) – ‘aukštas kalnas’. Asociatyvi reikšmė, vertinant veikėjo paveikslą – aukštos padėties, toli žiūrintis ir matantis žmogus.

Išnagrinėjus apysakos asmenvardžius, toliau analizuojami vietovardžiai, kurių apysakoje viso aptikti trys: Traiškiai, Stragainiai ir Benagiai. Vietovardžiams, kaip ir asmenvardžiams, vertimo tekste pasirinktos fonetinio ir grafinio adaptavimo strategijos. Vietovardžiai vertimo tekste

nėra morfologiškai adaptuojami, paliekant originalias lietuviškas galūnes: Traiškiai > Трайшкяй, Stragainiai > Страгайняй, Benagai > Бенагяй.

Traiškiai apysakoje minima kaip niekuo neišskirtinė gyvenvietė šalia Benagių kaimo, tačiau ieškant pravardinės kilmės ryškėja įdomus momentas. Taigi, Traiškiai gali būti pravardinio tipo pavadinimas, kilęs nuo žodžio *traiškus*: 1. ‘kuris lengvai traiškosi, spaudosi’: *Uogos yra traiškios, kad sutraiškai jas greitai* 2. ‘garsus, trunkus, skardus’: *Ot traiškūs juokas; Traiškiai, labai kalbu*. Įdomu tai, kad 1953 m. leidimo laikraštyje *Draugas* | *The Lituanian daily friend* (Priedas Nr. 1) aptinkama Jurgio Gliaudos premijuoto romano *Ora Pro Nobis* (lotyniška frazė, reiškianti *Melskitės už mus*) ištrauka, kurioje rašoma: „Susišaudymas jau linksmai ir gyvai čiauškė. Sunkvežimiai su kareiviais pasuko, slėpdamiesi į siaurę šoninę gatvę. Ir tuoj kapotai, **traiškiai** ir su atsiliepančiais tolumoje aidesiais prabilo kurkosvydžiai“ (Draugas, 1953, p. 3). Laikraščio leidybos metai sutampa su apysakos *Pikčiurnienė* parašymo metais t. y. 1953 m., taigi ši ištrauka yra *tikras* to meto kalbos *liudininkas*, taip pat joje vartojami žodžiai, kurie šiai dienai priskiriami pasenusiai leksikai. Apysakoje minimi kariniai veiksmai ir susišaudymai, girdimi čia pat, už Benagių kaimo. Taigi, Traiškių kaimo pavadinimas rašytojos galėjo būti sugalvotas siekiant nurodyti vietą, kurioje buvo girdimi *traiškūs* kulkosvaidžių garsai.

Kitas svarstytinas variantas – miestelis *Tryškiai*, įsikūręs Telšių rajono savivaldybėje dar 1792 m. Taigi, rašytoja *Traiškis* galėjo kildinti ir iš *Tryškių*, kurie jai, kaip pamario gyventojai, turėjo būti žinomi.

Kitas apysakoje minimas vietovardis – **Stragainiai**: „Ten, kuri šiandien didysis Benagių kaimas, sako, buvusios dvaro ganyklos. Stragainių riterių dvaro ganyklos“ (Simonaitytė, 1980, p. 3). Taigi, Stragainių vietovės pavadinimas kildinamas nuo Stragainių riterių pavardės. Šių ištakų rinktę ieškoti pavadėje *Stragas*, *Stragis*. Tai yra pravardinės kilmės pavardė, kurią galėtume sieti su žodžiu *stragyš*: ‘šliužas; laumžirgis’; *stragóti*: ‘saugoti, sergėti’, *stragūs*: ‘judrus, vikrus, gyvas, energingas, greitas, apsukrus; kuris smarkaus, staigaus būdo, griežtas, ūmus, karštas, greit užsigaunantis ir kt.’ Kadangi daugiau informacijos apie šią vietovę apysakoje nepateikiama, o informaciniai šaltiniai apie Stragainių riterius nutyli, klausimas, kodėl rašytoja būtent taip pavadino vietovę, lieka atviras.

Pagrindinis vietovardis, kuris žymi viso apysakos veiksmo vietą yra **Benagių** kaimas. Apie šio vietovardžio reikšmę autorė apysakoje kalba taip:

– Į Stragainių ganyklas žmoneliai atvykę tuščiomis rankomis, ta yra be „įnagių“. Dėl to šią vietovę, sakoma, patys būrai praminę „Beįnagiai“. Vardas prigijęs, ir iš jo ilgainiui pasidarę „Benagiai“, kad būtų lengviau liežuviu. (Simonaitytė, 1980, p. 4).

Galima kelti prielaidą, kad jeigu apysakos vertėjai užsispirtų ir išsikeltų tikslą išversti rašytojos pramanytus asmenvardžius ir vietovardžius į rusų kalbą, turėdami tikslą perteikti kūrėjos užmanytą semantinę žodžių prasmę, tada *Benagių* kaimas galėtų virsti, tarkime, į *село Безничагяй*.

Žodis *įnagiai* į rusų kalbą verčiamas kaip *резцы*, tai komplikuoja sudėtinio žodžio darybą. Todėl galima laikytis prielaidos, kad žmonės į ganyklas atvyko be *įnagių*, t. y. *be nieko*, rusiškai – *без ничего*. Taip vertimo tekstui sukurtas kaimo pavadinimas *Безничагяй*.

Apžvelgiant tyrimo medžiagą akivaizdu, kad dauguma I. Simonaitytės sugalvotų tikrinių žodžių yra semantiškai skaidrūs, motyvuoti ir turintys vieną ar kitą konotacinę reikšmę. Vienų jų, ypač pravardinės kilmės pavardžių, reikšmės yra akivaizdžios, itin vaizdingos ir tapybiškos, kaip: *Pikčiurnienė, Malonienė, Būblys, Šnekutienė, Švelnius, Raudonis*. Kitų tikrinių žodžių semantinių reikšmių gali tekti ieškoti, pasitelkti antrinius šaltinius. Asociatyvių reikšmių ieškoma žodynuose, žinynuose, pavardžių kartotekose, palyginimų ir frazeologijos žodynuose, dažniausiai nagrinėjant tuos tikrinius žodžius, kurie kilę iš pasenusios leksikos žodžių: *Karnelis – karnėlis, Traiškiai – traiškūs, Paleikis – palaikis, Šikšnius – šikšnius, Šilbakis – šilbaravykis, Šilbaliai, Šniaukšta, –šniaūkia*.

Ar parinkdama veikėjams vardus I. Simonaitytė nagrinėjo jų kilmę ir reikšmę, ar vis dėlto daugiau vadovavosi jų kuriamu konotaciniu atspalviu ir rašytojos pajautimu, lieka klausimas. Galima manyti, kad pagrindinių veikėjų ryškūs vardai – *Bušė, Magdė, Barbė, Trūdė* – buvo parinkti atsižvelgus tiek į jų semantinę reikšmę, tiek į kuriamą konotaciją. Kiti vardai veikėjams galėjo būti priskirti pagal anuomet pamario kraštui žinomesnius, neatmetant jų kuriamos konotacijos ir tinkamumo vienam ar kitam personažui: *Jurgis, Jonis, Jokūbas, Adomas, Ilžė, Marė*.

Vertėjų pasirinkimas neversti asmenvardžių lėmė ir knygos pavadinimo keitimą: originaliame variante I. Simonaitytė apysaką pavadino *Pikčiurnienė*, vertimo variante pavadinimas pakeistas į *Буше и ее сестры* (tekste *Pikčiurnienės* vardas yra *Bušė*). Jei vertimo variante knygos pavadinimas liktų fonetiškai adaptuotas *Пикчюрнене*, rusakalbiui skaitytojui jis reikštų nedaug – lietuvių kalbos nemokantis skaitytojas šiame pavadinime neįžvelgtų žodžio *pyktis*, iš kurio ir kilo *Pikčiurnienės* pavardė.

Semantinė knygos pavadinimo reikšmė pasirinktu atveju yra pakeista, bet galima teigti, kad vykusiai. Originaliame pavadinime *krūvis* suteiktas pagrindinei veikėjai – *Pikčiurnienei*, vertimo

variante semantinis *krūvis* tenka ir veikėjos seserims – *u ee cecmry*. Kadangi apysakoje visos siužetinės linijos susijusios su *Pikčiurniene*, tad rašytojos sumanytas knygos pavadinimas – organiškas. Vis dėlto, nemažai dėmesio kūrinyje skiriama ir seserų charakteriams sukurti, jų gyvenimams aprašyti, tad galima teigti, kad vertėjų pasirinkimas suteikti reikšmės ir seserų vaidmenims – apgalvotas ir vykęs.

Taigi, bandyti suprasti rašytojo sugalvotų tikrinių žodžių kontekstinį ir konotacinį sumanymą reiškia tai pasidovanoti sau – skaitytojui – turiningesnę skaitymą, praturtintą ne tik naujomis žiniomis, bet ir emociniais bei psichologiniais veikėjų paveikslais, vaizdingumu, teksto ryškumu. Perkelti tikrinius žodžius į vertimo tekstą, nebandant jų versti, arba neišskirti jų kilmės bei reikšmės komentaru išnašose, tolygu sukurti reikšminį, vaizdinį nuostolį ir *nuskriausti* skaitytoją.

Jonas Kabelka, nagrinėjęs Kristijono Donelaičio raštų leksiką aiškina, kad prie teksto vaizdingumo labai prisideda žodžių vartojimas perkeltine reikšme, nes: „jis įgalina rašytoją individualizuoti daiktą ar reiškinių, pabrėžti vieną kurį jo bruožą, pavaizduoti jį labai konkrečiai, subjektyviai vertinti“ (Kabelka, 1964, p. 16).

Rašytojų sugalvotų tikrinių žodžių pavadinimus, neabejotinai, galima priskirti perkeltinių reikšmių grupei. Jiems priskirti individualūs veikėjų bruožai, konkretinami vietovardžiai, nujaučiamas subjektyvus pačios rašytojos vertinimas vieno ar kito veikėjo adresu. Ne tik stilistiniai teksto elementai, bet ir veikėjų pavardės bei vardai, suteikia tekstui vaizdingumo – kuria įtampą, arba atvirksčiai – dovanoja skaitytojui melodingo ir mediatyvaus skaitymo malonumą. Vienos nuotaikos skaitomos eilutės, kuriose *prasineša* Bušė Pikčiurnienė, kitos – kurioje *paskalas nešioja* Barbė Šnekutienė, trečios – kurioje *agituoja* Būblys, *darbuojasi* Trūdė.

Galima spėlioti kodėl *Pikčiurnienės* teksto vertėjai nepasirinko išversti ar paaiškinti rašytojos sugalvotų tikrinių žodžių. Nevertimo klausimas, tiesa, yra sąlygiškas. Šiame darbe bandyta išversti kaimo pavadinimą *Benagai* > *Безничаяй* ir tapo akivaizdu, kad šis darbas kelia nemažai sunkumų. Stengiantis perteikti originalo turinį (kuris ne visais atvejais gali būti interpretuojamas kaip vienintelis ir neginčytinas variantas) ir stiliaus ypatumus, neabejotinai, galima padaryti vertimo tekstui *meškos paslaugą*: ne tik *išklysti* iš teksto stilistinio vientisumo, bet ir suklaidinti skaitytoją, jei vertėjo semantinis traktavimas pasirodytų klaidingas. Vertėjo, kaip kūrėjo, vaidmuo šiuo atveju reikalauja ne tik aukštos kompetencijos ir kūrybiškumo, bet ir atsakomybės.

Vis dėlto, *Pikčiurienės* vertėjai į rusų kalbą galėjo modifikuoti originalo teksto veikėjų vardus ir pakeisti juos adresatui įprastesniais rusiškais vardais, pvz.: *Mare* > *Маша*, *Ilžė* > *Лиза*, *Jurgis* > *Юрий*, *Mikšas* > *Коля*.

Grįžtant prie tikrinių žodžių reikšmių ir kilmių aiškinimo metakomentaru išnašose, teigtina, kad vertėjai galėjo pasirinkti šią teksto vertimo – turtinimo – strategiją aiškinant bent tuos semantiškai skaidrius tikrinius žodžius, kurių reikšmės – akivaizdžios (*Šnektienė*, *Malonė*, *Būblys*, *Raudonis*, *Pluta*).

3. FRAZEOLOGIZMŲ IR PALYGINIMŲ SUPRATIMAS, JŲ VERTIMO BŪDAI

Vytautas Kubilius, savo veikalė Ievos Simonaitytės kūryba (1987), svarstydamas apie rašytojos kalbą, dėsto taip: „Mažoji Lietuva davė I. Simonaitytei, kaip ir K. Donelaičiui, nepakartojamą kalbą, kurią ji naudoja taip pat su nepakartojamu meistriškumu. Lietuvininkų žodžiai, kadaise įprasti kasdieninės šnekos žodžiai, jos prozoje įgijo poetinės ekspresijos ir metaforiškumo atspalvį“ (V. Kubilius, 1987, p. 6). Ir pratęsia sakydamas, jog vietinė šnekta ir frazeologizmai regiono rašytojui yra visad svarbus įrankis, kuriuo kuriamas vietos paveikslas bei autentiškumas. Laviruodama šiuo įrankiu I. Simonaitytė nusako ne tik veiksmo vietą ir laiką, bet ir įveda į veiksmo eigą, perteikia jo ekspresiją (ten pat, 87). V. Kubilius siekdamas parodyti kaip išmoningai rašytoja naudoja frazeologizmus, įveddama juos tiek į tarmybių semantiką, tiek į šnekamosios kalbos intonacijas, kalbančiojo energiją, pateikia štai tokį pavyzdį: „Tu su savo Šnekučiu, sakau, turi kojom bėgti, o aš važiuota važiuoju“ (ten pat, p. 88). Apysakos *Pikčiuriene* pagrindinės veikėjos pasipūtimas šioje frazėje tiesiog skamba pačioje tarsenoje.

Frazeologizmai ir jiems artimi palyginimai, kaip meninės raiškos priemonė, nagrinėjamame kūrinyje sudaro ženklia dalį, todėl šių sąvokų sampratai problemų, su kuriomis susiduriama juos verčiant išryškiniui ir galop jų vertimų į rusų kalbą analizei, skirsiu atskirą dėmesį.

3.1 FRAZEOLOGIZMAI IR PALYGINIMAI: SĄVOKŲ SUPRATIMAS, BENDRUMAI IR SKIRTUMAI

Norint suvokti frazeologizmų ir palyginimų sąvokas, išvelgti jų bendrumus bei skirtumus, skyriuje remiamasi Evaldos Jakaitienės veikalu *Lietuvių kalbos leksikologija* (1980).

E. Jakaitienė frazeologijai apibrėžti naudoja tokį paaiškinimą: „Frazeologija (gr. phrasis - posakis, logos - mokslas) yra lingvistikos šaka, tyrinėjanti pastoviuosius žodžių junginius, arba frazeologizmus <...> Frazeologizmas yra semantiškai neskaidomas žodžių junginys, kitaip sakant, jis turi apibendrintą arba vientisą reikšmę. Ją dažnai galima paaiškinti vienu žodžiu (pvz.: rėžti sparną „mergintis“, ragus aplaužyti „sudrausti“ (Jakaitienė, 1980, p. 95).

Nurodydama į frazeologizmų funkciją, kalbininkė dėsto apie šių junginių paskirtį – abstrakčias sąvokas įkūnyti regimais vaizdais. Dėl to frazeologizmai visada ryškūs ir vaizdingi, pabrėžia E. Jakaitienė (ten pat, p. 98). Tyrėja akcentuoja jog svarbu suvokti, kad frazemos (t.y. frazeologijos objektas) – yra pastovios leksinės ir gramatinės sandaros junginiai. Jie nėra kuriami (kaip kad palyginimai) bendravimo procese, o vartojami iš atminties (ten pat, p. 99).

Frazeologijai, esant plačiai lingvistinei šakai, frazeologizmai reikšmės požiūriu skirstomi į du skyrius: motyvuotos reikšmės ir nemotyvuotos reikšmės frazeologizmus.

E. Jakaitienė nurodo, jog motyvuotos reikšmės frazeologizmų semantinis ryšys yra nesunkiai suvokiamas t.y. atskirų dėmenų kuriamo vaizdo ryšys aiškus ir nesuardytas (pvz.: Šis ant vienos kojos apsisukęs padavė gerti (turima galvoje – padavė gerti greitai, mikliai, nedelsiant). Tuo tarpu nemotyvuoti frazeologizmai, toliau dėsto kalbininkė, kitaip vadinami idiomomis, yra visiškai sustabarėję, uždari frazeologizmai ir jų reikšmė yra itin nutolusi nuo jo dėmenų reikšmės (pvz.: beržinė košė (mušamoji rykštė, baudimas mušant), griežti dantį (pykti, niršti) ir pan. (ten pat, p. 100). Kalbininkė atkreipia dėmesį į išskirtinį idiomų požymį – jos paprastai turi neigiamą emocinį atspalvį. Idiomomis vaizdingai apibūdinama kokia nors žmogaus silpnybė, nepriimtinas, su įprastinėmis normomis prasilenkiantys elgesys (ten pat, p. 102).

Tuo tarpu palyginimai, gretinant juos su frazeologizmais, pasak E. Jakaitienės, turi mažiau išmonės ir fantazijos bei išsiskiria savo savotiška struktūra. Palyginimams E. Jakaitienė priskiria vaizdingus ir emocingus posakius, charakteringus veiksmus, būsenas, ypatybes ir požymius bei pateikia tokius pavyzdžius sočiam, laimingam ir ramiam gyvenimui nusakyti: kaip meškos ausyje, kaip inkstas taukuose (ten pat, p. 110).

E. Jakaitienė palyginimus apibrėžia taip: „Palyginimas yra stilistinė priemonė, vartojama vienam daiktui ar reiškiniui sugretinti su kitu, norint pabrėžti, išskirti ar patikslinti kurį nors to daikto ar reiškinių požymį“ (ten pat, p. 107).

O esminis struktūrinis požymis, skiriantis palyginimus nuo frazeologizmų yra lyginamasis jungtukas: kaip, lyg, it, nei, nelyginant, tarytum. Pvz.: kaip iš akies luptas „labai panašus“, lyg iš pieno plaukęs „gražus, puikus, vešlus“ (ten pat).

3.2 FRAZELOGIZMŲ IR PALYGINIMŲ VERTIMO PROBLEMOS

Sergejus Vlachovas ir Sideras Florinas savo knygoje *Непереводимое в переводе* (1980), remdamiesi J. I Recker nuomone dėsto, jog vertėjas turi gebėti savarankiškai suprasti pagrindinius frazeologijos teorijos klausimus, gebėti identifikuoti frazeologinius vienetus, atskleisti jų prasmę ir perteikti jų ekspresyvias, stilistines funkcijas vertime (Recker J. I. *Vertimo teorija ir vertimo praktika*, p. 145). Užduočių, tenkančių vertėjui spektras savaime nurodo į frazeologizmų vertimų problematiką. Antrinant šiai minčiai, Laima Rapšytė straipsnyje *Frazeologizmų vertimų bėdos* (1979) išsako, jog nepaisant frazeologizmų žodynų turėjimo: „jokiame žodyne nebus užfiksuoti visi galimi frazeologizmų funkcionavimo kontekste atvejai, juoba kad frazeologizmai dažnai būna polisemiški, neretai pasitaiko ir frazeologinių homonimų. Vertėjas turi atpažinti frazeologizmą

tekste, nesupainioti jo su laisvu žodžių junginiu, suvokti ir perteikti jo reikšmę, vaizdingumą, stilistinę funkciją“ (L. Rapšytė, p. 367)

Ненепереводимое в переводе knygos autoriai antrina minčiai, jog verčiant frazeologizmus, nepaisant visų teorinių veikalų šia tematika ir netgi frazeologinių žodynų – vieno ir teisingo, standartinio sprendimo būti negali. Netgi jeigu frazeologijos žodynai pateikia vertimą, gali tekti ieškoti kitų vertimo kelių, kadangi siūlomas vertimo ekvivalentas netinka duotam kontekstui. Ir jei vienas teoretikas siūlo versti frazeologizmą frazeologizmu, o kitas siūlo taikyti kalkinį vertimą, gali tekti laikyti teisingais – abu.

Autoriai rašo, kad vertėjas susiduria su frazeologizmų vertimo problemomis jau pirmajame darbo etape t.y. bandant atpažinti juos tekste. Neretu atveju, dėsto autoriai, vertėjai suvokia frazeologizmą kaip laisvąjį žodžių junginį ir atitinkamai jį verčia. Arba priskiria frazeologizmus individualiai kalbai. Yra ir kita – atvirkštinė problema, kai laisvuosius žodžių junginius vertėjas išskaito kaip frazeologizmą ir verčia juos šiame – frazeologiniame lygmenyje.

L. Rapšytė tęsia mintį, straipsnyje kalbėdama apie tai, jog pasitaiko atvejų, kai vertėjai frazeologizmą palaiko laisvu žodžio junginiu ir kaip pavyzdį pateikia išgarsėjusią kalnę iki lemputės vertimuose iš rusų kalbos (rus.fraz. до лампочки reiškia visišką abejingumą ir nerūpėjimą koku nors klausimu).

Vertėja dėsto, kad praktika, vertimo tekste pateikti frazeologizmo aiškinimą išnašoje ima nebeatitikti šių dienų vertimo reikalavimų ir užduoda klausimą: versti pažodžiui, ar ieškoti atitikmens? Bei atsako, kad ir vienas ir kitas sprendimas turi savo už ir prieš. Tęsiant šią mintį, L. Rapšytė dėsto, jog kalbant, tarkime, apie prancūzų frazeologiją, ji remiasi daugiausia nacionaliniais vaizdais. Joje mažai kalkių (nors ir gausėja). O į lietuvišką dirvą, prancūziškų akėčių neperkelsi, frazeologiškai-žaidybiškai samprotauja L. Rapšytė.

Ypatingai keblu versti frazeologizmus su tikriniais vardais, toliau dėsto vertėja ir pateikia prancūziško frazeologizmo *le quart d'heure de Rabelais* (*Rable ketvirtis valandos*) pavyzdį. Šis vardas įėjo į bendrinę kalbą iš XVII a. žinomo anekdoto, kurio esmė tokia: rašytojas Rable, grįždamas iš Romos į Paryžių, „įstrigo“ vienoje Liono smuklėje, nes buvo be skatiko kišenėje. Tuomet rašytojas sugalvojo gudrų planą veltui parkeliauti namo. Savo kambaryje jis išdėliojo paketėlius su užrašais nuodai karaliui, nuodai karalienei, nuodai tarnui ir t. t. Smuklės šeimininkas, pamanęs, kad Rable koks sąmokslininkas, įdavė jį sargybai, ir šis buvo nugabentas į Paryžių. Karaliui patikusi jo nuodytojo išmonė, ir jiedu smagiai pavakarieniavę. Frazeologizmo reikšmė – laikas, kai reikia atsiskaityti, apmokėti sąskaitą (neturint pinigų), platesne prasme – šiaip bet kokia

nemaloni, kebli situacija (L. Rapšytė, 373). Šis frazeologizmas, dėsto vertėja, lietuvių kalbos vertime išverstas pažodžiui – Rable ketvirtis valandos ir knygos tekste pažymėtas žvaigždute, išnašoje paaiškinant Rable ketvirtis valandos – ‘atsiteisimo momentas’. Taigi šiuo atveju, vertina L. Rapšytė, versti frazeologizmą pažodžiui, buvo tinkamas sprendimas, kadangi jis įgyvendina, pasak autorės, esminį vertėjo tikslą – supažindinti skaitytoją su kito krašto, šiuo atveju Prancūzijos, kultūra ir lobiais.

Lionginas Pažūsis monografijoje Kalba ir vertimas (2014), dėstydamas apie frazeologizmų vertimo problemas pažymi, kad ypač sunkiai atpažįstami frazeologizmai, susiję su kaimiška aplinka, valstietiškos gyvensenos mentalitetu. Šie frazeologizmai, dėsto kalbininkas, skaitytojo suvokiami kaip specifinės lietuvių žodinės kultūros apraiškos ir pragmatiniu požiūriu svetimi anglakalbių šalių komunikacinei aplinkai, amerikietiškam miesto slengui ar žargonui (L. Pažūsis, 2014, p. 300). Šiam atvejui L. Pažūsis pateikia tokį pavyzdį:

It drove him mad when I called him “Ackley kid”. (J. D. Salinger)
Pavadink jį Ekliuku – tarsi dilgėm per pasturgalį užbrauksi.

Akivaizdu, kad Selindžerio romane Rugiuose prie bedugnės Amerikos didmiesčio paauglio Houldeno Kolfildo lūpose kaimišką pasaulėjautą atspindintys posakiai skamba mažų mažiausiai keistai ir vargu ar tai, kas specifiška ir nepakartojama lietuvių kalboje, gali būti tinkama verčiant anglų ar amerikiečių grožinę literatūrą, svarsto L. Pažūsis (ten pat).

Frazeologizmų vertimo būdai

Aurelija Leonavičienė savo monografijoje Kultūrinių teksto reikšmių interpretacija ir vertimas (2010) išskiria šiuos vertimo būdus: vertimas ekvivalentu, vertimas analogu, aprašomasis vertimas (perifrazė), kalkinis vertimas, frazeologizmo praleidimas ir kompensacinis vertimas (Leonavičienė 2010: 161–162). Apžvelkime juos iš arčiau:

Vertimas ekvivalentu taikomas tuomet, kai vertimo kalboje egzistuoja frazeologizmas, turintis tokią pat semantiką, leksinę raišką, vartojamas panašiuose kontekstuose, atlieka panašią funkciją, pavyzdžiui, frazeologizmas *iki ausų*, rusų kalboje bus verčiamas į *no yuu*.

Непереводимое в переводе knygos autoriai pažymi, kad vertimas ekvivalentu neturi turėti nacionalinio atspalvio bei gali sutaptu su vertimo kalbos frazeologizmu ne visose reikšmėse. Tarkime, rusiškas frazeologizmas *раки зимуют* turi trejetą semantinių reikšmių, priklausomai nuo konteksto, o tarkime tas pats frazeologizmas bulgarų kalboje turi vienintelę semantinę reikšmę (С. Влахов, С. Флорин, 184-196).

Leonavičienė išskiria dvi vertimo ekvivalentu šakas – pilnuosius ir dalinius ekvivalentus. Pilnaisiais ekvivalentais laikomi su originalo teksto vienetu reikšme, leksika, stiliumi, vaizdingumu, gramatine struktūra sutampantys vertimo vienetai, o daliniu – kai vienas ar keli iš minėtų faktorių su originalo tekstu nesutampa.

Taikant frazeologizmo **vertimą analogu**, yra verčiamas kitokios sudėties, tačiau tokios pat reikšmės ir stilistikos stabiliuoju žodžių junginiu. Pavyzdžiui, rusų kalboje vartojamas frazeologizmas *показать спину*, lietuvių kalboje, kaip ir anglų (o taip pat prancūzų ir bulgarų kalbose), skirsis leksine sandara ir semantinė reikšmė t.y. bus vartojamas junginyje su žodžiu atsukti o ne parodyti (*показать*): atsukti nugarą, *turn one's back*. Arba frazeologizmas įgriso iki gyvo kaulo, rusų kalboje bus verčiamas į *надоело хуже горькой редьки*.

Непереводимое в переводе knygos autoriai analogo sukūrimo pavyzdžiu pateikia Ю. Катцер, А. Кунин knygoje *Письменный перевод с русского языка на английский* (1964) randamą atvejį: verčiant iš rusų kalbos į anglų frazeologizmą *копейка рубль бережет*, autoriai pasirinko semantiškai panašią anglų patarlę. Pakeitę joje pensus kapeikomis, o funtus rubliais, vertėjai išgavo puikią analogišką patarlę – *take care of the copecks and the roubles will take care of themselves*. Šiuo atveju pavyko ne tik perteikti patarlės turinį, bet ir išsaugoti anglakalbiui skaitytojui priimtinas realijas.

Vertimas aprašomuoju būdu arba kitaip–perifraze, tai vertimo būdas, kuomet frazeologizmas perteikimas ne frazeologizmu, o stilistiškai konotuoju arba neutraliu žodžiu, žodžių junginiu, pavyzdžiui lietuvių frazeologizmas į akį krito, neturėdamas ekvivalento rusų kalboje verčiamas – *поразили*.

Arba, tarkime, rusų frazeologizmas *наломать дров* neturi ekvivalento bulgarų kalboje, todėl vertime pasirinktas *напрявля куп глупости*, kas reiškia pridaryti krūvą kvailysčių.

Lionginas Pažūsis monografijoje *Kalba ir vertimas* (2014), šį frazeologizmą vertimo būdą taip pat vadina parafravimu arba prasminiu vertimu ir pateikia sėkmingą tokio vertimo pavyzdį:

– *“Make hay while the sun shines,” he said... (John Galsworthy)*

– *Džiaukitės gyvenimu, kol galite, nes anot žmonių, vakar dienos neberasi, – pasakė senasis Džolionas... (L. Pažūsis, p. 311).*

Šiuo atveju angliškam frazeologizmui *make hay while the sun shines*, kuris lietuvių kalboje neturi ekvivalento ar analogo, parinktas lietuviškas – *džiaukitės gyvenimu, kol galite*, parafravimas.

Kalkinis vertimas, t.y. pažodinis vertimas taikomas tuomet, kai kitomis priemonėmis neįmanoma pertekti frazeologizmo semantinės-stilistinės ir ekspresinės-emocinės reikšmės, o vienu ar kitu atveju pageidautina sukurti maksimaliai vaizdingą atitikmenį. Kalkinis vertimas galimas tik tuomet, kai frazeologizmas yra motyvuotas (neturi potekstės) ir kalkinio vertimo reikšmė bei vaizdingumas bus skaitytojo suvokti analogiškai kaip originalaus teksto frazeologizmo. Tarkime, kalkinis vertimas negali būti taikomas rusiškam frazeologizmui *заячья душа*, kadangi rusų kalboje zuikio personažas simbolizuoja bailumą, tuo tarpu Indijoje – išmintį. Taigi, kalkinis vertimas į indų kalbą būtų neatitinkantis rašytojo užmanymo. Verčiant tarptautinius žodžius dažniausiai taikomas kalkinis vertimas: liet. Achilo kulnas – rus. ахиллесова пята.

L. Pažūsis išskiria ir neigiamus pažodinio vertimo padarinius, temdančius sakinio prasmę ir apskritai, gadinančius sklandžią vertimo kalbą, pasitelkdamas tokį pavyzdį:

They conversed quietly, and in the manner of people who have all the time in the world for everything. (Paul Bowles)

Jie kalbėjosi pusbalsiu, pažvelgęs galėjai pamanyti, kad jiems skirtas visas pasaulio laikas. [DP 11]

L. Pažūsis, aiškindamas šio kalkinio vertimo atvejį sako, kad angliškas frazeologizmas *have all the time in the world* vietoj vertėjo parinkto pasakymo *visas pasaulio laikas*, galėjo rinktis tinkamesnę parafrazę – *marios laiko*:

Jie kalbėjosi pusbalsiu, pažvelgęs galėjai pamanyti, kad jie turi marios laiko (L.Pažūsis, p. 312).

Frazeologizmo praleidimas ir panaikinimas vertimo tekste aptinkamas tuomet, kai jam nėra tinkamo ekvivalento ir/ar analogo reikšmę sunku perfrazuoti. Šį vertimo būdą vertėjai renkasi tik tuomet, kai įsitikina, kad nei vienu frazeologiniu ekvivalentu arba analogu remtis nėra galimybės. Tokį vertimą, atsižvelgiant į tai, kad galimas semantinis nuostolis, sunku įvardyti kaip pilnavertišką. Taigi, vertėjai šį būdą renkasi itin retai.

Kompensacinis vertimas taikomas tuomet, kai frazeologizmas vertimo tekste yra praleidžiamas, arba sumažinamas jo ekspresinis-emocinis poveikis, tačiau nuostolis kompensuojamas kitoje teksto vietoje. Kompensacija, kaip transformacijos būdas, taikomas plačiausiai.

Kalbant apie palyginimų vertimą, jų vertimo strategija gretinama su frazeologizmų vertimo būdais. Kadangi palyginimai dažniausiai gali būti suprasti tiesiogiai, jie verčiami pažodžiui.

Jei ieškotume išsamesnių verstinės literatūros tyrimų parodančių, kurie vertimo būdai dažniau ar rečiau taikomi frazeologizmams versti – jų nerastume. Vis tik, L. Pažūsis pateikia įdomų Margaritos Straškienės pavyzdį. Versdama du Agatos Kristi (Agatha Christie) romanus ir jų vertimus į lietuvių kalbą *Mirtis ant Nilo*, 1999, ir *Susitikimas su mirtimi*, 2001, vertėja nustatė, kad: „pavyzdžių, kuriuose anglišku idiomų struktūra ir reikšmė buvo identiška vertimui į lietuvių kalbą, yra labai mažai (atitinkamai 9 proc. ir 0 proc.) ir kad dominuojanti vertimo strategija šiose knygose pasirodė esanti perfrazavimo strategija (atitinkamai 21 proc. ir 26 proc.)“ (M. Strakšienė 2009, psl. 18).

Suprantama, šio tyrimo duomenys per siauri, kad galėtume daryti apibendrinto pobūdžio išvadas. Ir vis dėlto, jie bus vertingi tolesniame darbe, analizuojant apysakos *Pikčiurnienė* frazeologizmų vertimo būdus ir lyginant juos su M. Straškienės tyrimo skaičiais.

Užbaigiant šį skyrių, remiamasi Laimos Rapšytės mintimi, pasak kurios, literatūriniame vertime, kaip meninės kūrybos formoje, kaip ir apskritai – kūryboje, svarbiausia yra vertėjo talentas, kalbos mokėjimas, įsigilinimas, intuicija. Vis tik, ko verta intuicija, samprotauja vertėja, be kuo tiksliausios informacijos, kuri įgyjama darbu, mokantis, nuolat studijuojant abi kalbas – iš kurios verčiama ir į kurią verčiama. Gyvosios kalbos reikia mokytis visą gyvenimą, mintį užbaigia literatūrologė (L. Rapšytė, p. 375).

3.3 FRAZEOLOGIZMŲ IR PALYGINIMŲ VERTIMO VARIANTŲ ANALIZĖ

Ievos Simonaitytės kalba pasižymi dideliu vaizdingumu, perteikiamų sinonimų gausa, žodžių perkeltinėmis prasmėmis, frazeologizmais. Versti tokius tekstus neabejotinai didelis iššūkis. Perteikti kalbos ekspresyvumą į kitas kalbas ekvivalentu, ypač jei dalis meninio teksto frazeologizmų yra archajiški, reti, saviti ar paties autoriaus sugalvoti – reikalauja ne tik nepriekaištingo kalbos mokėjimo ir įsigilinimo, bet ir intuicijos, talento. Frazeologizmų ir palyginimų vartojimas apysakoje *Pikčiurnienė* – itin dažnas.

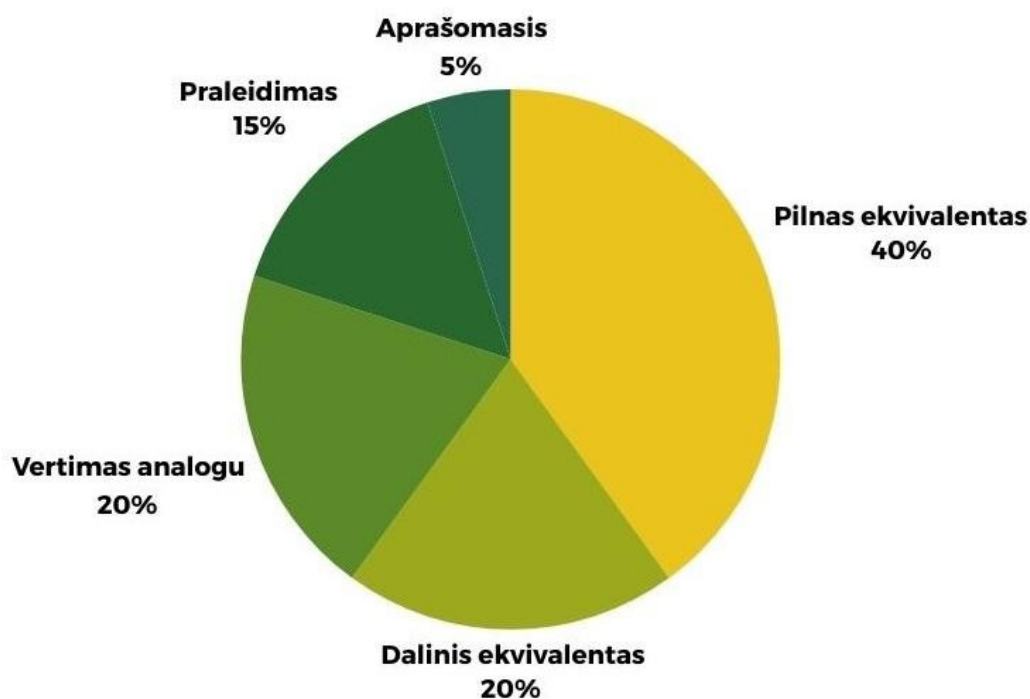
Šioje darbo dalyje analizuojami frazeologizmai ir palyginimai, nagrinėjami jų (ne)vertimai į rusų kalbą, tyrinėjama, kuriuo būdu buvo išversti frazeologiniai atvejai ir vertinama, kaip O. Juodelienei ir V. Finkui pavyko ši nelengva užduotis. Tolesniame darbe originalios kalbos teksto variantai vadinami OK, vertimo teksto – VK.

3.3.1 PALYGINIMŲ VERTIMO ANALIZĖ

Palyginimų vertimai darbe analizuojami ta pačia strategija, kaip ir frazeologizmai t.y. ieškoma pilnu arba daliniu ekvivalentu, analogu, aprašomuoju, kalkiniu būdu verstų palyginimų, o taip pat praleidimų ir kompensacinių atvejų.

Apysakoje *Pikčiurnienė*, iki darbo uždaviniuose numatyto 80 originalios apysakos puslapio, rasta **20 palyginimų**. Iš kurių 8 išversti **pilnu ekvivalentu**, 4 - **daliniu ekvivalentu**, 4 - **analogu**, aptikti 1 **aprašomasis** vertimas ir 3 **praleidimai** (du praleidimai fiksuoti tuose pačiuose sakiniuose, kur aptinkami kiti vertimo būdai).

Palyginimams taikomi vertimo būdai procentaliai atsispindi *1 paveiksle*.

1 paveikslas. Palyginimų vertimo būdai

Visus rašytojos apysakoje naudojamus palyginimus galima priskirti požymio ir ypatybės grupei, tad detaliau jie nėra klasifikuojami ir išdėstomi vienoje – *4 lentelėje*.

4 lentelė. Apysakos *Pikčiurnienė* palyginimai ir jų vertimas

Nr.	Originalo tekste	Vertimo tekste
1.	Tose užmirštose ganyklose, sako, augę prasta žolė, šilai, kadugių krūmai, bruknių, vaivorų, kelmeliai ir retai, lyg paklydusi, lyg nežinomos rankos pasėta ar pasodinta, kiūksojusi viena kita pušų ar beržų grupelė. Po tais beržais arba pušimis augdavę grybai (3)	Росла здесь чахлая трава, вереск, можжевельник, да кое-какие ягоды, да редко торчали одинокие сосны и берёзы, под которыми после дождей появились грибы (3)
2.	Pabalo kaip kalkės (11)	Стала белее мела (33)
3.	O tos bobos taip ir vangstydavosi, ir raitydavosi lyg žirnių kirminai (12)	А та извивалась как червь, не знала как и увильнуть (51)
4.	Bušės akys blizgėjo kaip katino, kuris netikėtai sugavęs riebę žvirblį; jos veidai raudoni kaip rudeniniai obuoliai, o lūpos trūkčioja laimėjimo šypsena (19)	Глаза у Буше блестели, как у кота, который неожиданно поймал жирного воробья; щёки были красны, как осенние яблоки, а губы подёргивала победная улыбка (25)
5.	Amžius trumpas, metai bėga, dienos lyg raitos joja (22)	Жизнь коротка, годы бегут, дни летят как ветер (29)
6.	Juk tokie žmonės yra: <u>įjunksta kaip žąsys</u> , ir niekaip tu jų nebeatpratinsi! (25)	Ну, прямо как гуси, привыкают и никак их не отлучишь!(33)
7.	<...> laikėsi kontrakto, kaip lazdos (27)	<...> держала в руках договор, как держат палку (36)
8.	<...> arkliai, kap kapliai, karvės, kaip ašakos, o kiaulės – tik šerių krūvos (28)	<...> лошади – одна кожа, коровы – одни кости, свиньи - одна щетина (37)

9.	Daili kaip ropikė, veidais rausvais kaip obuoliukai ir linksma kaip žebenkštis (34)	Барбе была хорошенькая, румяная, как яблочко и весёлая, как котёнок (44)
10.	Taip apsirūpinęs buvo tėvelis, <u>kaip kaukas visko susinešęs</u> (38)	Да, не мало припас батюшка, всего натаскал, как домовою (50)
11.	lyg pagonis koks numestas (41) (Buše vertina tėvo paguldytą lavoną, kurio rankos be jokios maldaknygės lyg pagonio)	как язычник какой! (53)
12.	lyg iš požemio pasigirdo pranašingas Pikčiurnienės balsas (42)	словно из под земли раздался ее пророческий голос (56)
13.	<...> kaip iš stiklo pūstos lėlės (44)	<...> как три куклы (58)
14.	<...> tu ir sirgdama turi <u>susiraityti ant to savo prakeikto turto kaip angis</u> ir tykoti kiekvieną įgelti (47)	<...> вот ты больна, а всё ещё лежишь на своём проклятом богатстве, как змея, и всё ищешь, кого бы ужалить (62)
15.	<...> vaikščioji po srietą <u>kaip užmigęs</u> (49)	<...> Ты вечно спишь (65)
16.	<...> nustebo, lyg kad jai kas į kaktą būtų smogęs (53)	<...> удивилась, точно ей по лбу ударили (71)
17.	Tu savo Pikčiurną kartais <u>kaip virvagali girtą</u> , be kepurės, į vežimo galą įmurdytą, iš turgaus parveži (54)	Ты своего Пикчурну привозишь с базара пьяного, как стелька, все это знают (72)
18.	darbininkų reikia, <u>kaip duonos kashnio</u> (62)	Работники нужны, как воздух (78)
19.	ko tu vargsti <u>kaip kormis</u> (75)	Что ты мучаешься? (98)
20.	viena gali gyventi <u>kaip grovienė</u> (79)	одна можешь жить как графиня (104)

Dėl susiklosčiusios istorinės-kalbinės padėties ir lietuvių-rusų kultūrų panašumo daug palyginimų bei sustabarėjusių frazeologinių junginių apysakoje yra panašūs, todėl gali būti išversti pažodžiui t.y. pilnu ekvivalentu. Vis tik, kiek daugiau, nei puse *Pikčiurnienės* palyginimų atvejų sudaro vertimai daliniu ekvivalentu arba analogu, aptinkami ir kiti vertimo būdai. Reikia paanalizuoti visus, ne pilnu ekvivalentu išverstus atvejus, įdėmiau:

Dalinių vertimų apysakoje iki 80 puslapio aptikti 4. Daliniai vertimai, kad ir kokie jie būtų artimi pilnam ekvivalentui, *Pikčiurnienė* VK atveju vis tik kuria didesnę arba mažesnę semantinę, stilistinę nuostolį:

1) Palyginime *raitydavosi lyg žirnių kirminai* VK praleistas žodis *žirnių* (*извивалась как червь*). Akivaizdu, palyginimas yra motyvuotas ir kirminai žirniuose gali užsiveisti tiek pas lietuvių skaitytojus, tiek pas rusakalbius. Taigi, VK galėjo būti taikomas artimesnis dalinis ekvivalentas – *извивалась как червь на горохе*. 2) Palyginimas *laikėsi kontrakto, kaip lazdos* dalinai išverstas į *держала в руках договор, как держат палку*. Galimai, vertimas *держалась договора как палки*, būtų ekvivalentiškesnis, artimesnis OK ekspresijai. 3) Palyginimas <...> *kiaulės – tik šerių krūvos* išverstas į *свиньи – одна щетина*. Šiuo atveju VK semantika ir stilistika artima OK, vis tik leksiniu požiūriu ekvivalentiškesnis vertimas būtų *свиньи – куча щетины*. 4) Palyginimas *linksma kaip žebenkštis* išverstas daliniu ekvivalentu – *весёлая, как котёнок*. Kadangi palyginimas yra motyvuotas, žebenkštis vaizdinys galėjo būti išlaikytas ir išverstas ekvivalentu – *весёлая, как ласка*.

Toliau, apysakoje aptinkami 4 vertimai **analogu**. Trijų iš jų vaizdiniai pakeisti į artimesnius rusakalbiui skaitytojui: 1) palyginimas *dienos lyg raitos joja* VK išverstas į *дни летят как ветер*, 2) palyginimas *kaip virvagalį girtą* VK kalboje perteiktas analogu *пьяного, как стелька* (rus. *стелька – подстилка из тонкой кожи, ткани, картона в обуви, прикрепляемая изнутри к подошве или вкладываемая внутрь*), 3) palyginimas *darbininkų reikia kaip duonos kąsnio* išverstas VK skaitytojui įprastesniu analogu – *работники нужны, как воздух* (nors, numanoma, vertimas ekvivalentu – *работники нужны, как кусок хлеба*, taip pat būtų priimtas ir pilnai suvoktas rusakalbio skaitytojo). 4) Na o palyginimas <...> *Vaikščioji po svieta kaip užmigęs* išverstas ekspresyvesniu, stipresniu analogu – *Ты вечно спишь*. Tuo tarpu, ekvivalentiškesnis vertimas būtų *ходишь по свету, будто спишь* arba *ходишь по свету как сонный*.

VK tekste sutinkamas ir 1 **aprašomasis** vertimas: OK palyginimas *daili kaip ropikė* išverstas į *Барбе была хорошенькая*. Šiuo atveju neperteiktas maksimaliai vaizdingas atitikmuo.

Palyginimas galėjo būti išverstas ekvivalentu – *хорошая, как репочка* arba, jei *репочка* vaizdinys rusakalbiui skaitytojui nėra pakankamai aiškus, vertėjų galėjo būti parinktas kitas analogiškas palyginimas, vaizdingai nurodantis į apysakos veikėjos dailumą.

Praleidimų atvejai apysakoje aptinkami trys iš dvidešimties. Vienas iš praleistų palyginimų, – *lyg nežinomos rankos pasėta ar pasodinta*, išties, gali būti sunkiau *pasiduodantis* vertimui, norint maksimaliai tiksliai perteikti rašytojos sumanytą vaizdinį. Tuo tarpu kitų dviejų motyvuotų palyginimų praleidimas mažiau pateisinamas: 1) *kaip iš stiklo pūstos lėlės* palyginimas, VK išverstas į *как три куклы* t.y. paleistas palyginimas *kaip iš stiklo pūstos*. Vis tik paieškojus, nesunkiai aptinkamas palyginimo analogas – *как порцеляновые куклы*, 2) o palyginimas išverstas į *Что ты мучаешься?*, praleidžiant palyginamąją dalį *kaip kurtis*. Tuo tarpu kurtio vaizdinys šiame kontekste yra motyvuotas ir gali būti išverstas ekvivalentu – *Что ты мучаешься как крот?*

Palyginimų analizės pabaigoje atkreiptinas dėmesys į svarbią praleidimų *skriaudą* meninio teksto vertimui. Pikčiurnienė vyrui pasakoja apie dialogą su seserimi Šilbakiene taip:

– *Eik puspaiki, eik. Ar nori girdėti, ką Šilbakiene dar sakė? Kaip virvgalį vežimo gale įmurdytą tave iš turgaus kas šeštadienį parsivežu girtą. Be kepurės, apsi... - Ką? - Nustebo Pikčiurna.*

VK tekste ši dalis išversta šitaip:

– *Иди, дурень, иди ! Хочешь слышать, что Щелбакене ещё говорила? Что я тебя пьяного каждую субботу привожу с базара! - Что? - удивился Пикчиурна.*

Kaip matoma, VK tekste praleista *apsi...* dalis, paaiškinanti, dėl ko Pikčiurna vėlei taip įsiplieskė ir net nubėgo pas *galvočių raštininką Šikšnių* skūsti Šilbakius. T.y. praleistas žmogaus apsidergimo, didelio pažeminimo momentas, o tai sukuria esminį tiek teksto loginį-prasminį, tiek konotacinį nuostolį.

Nors vertimų praktikoje nėra numatyta koks procentas teksto turi sudaryti pilno ekvivalento vertimus, reziumuojant šią darbo dalį akivaizdu, jog mažiau nei puse ekvivalentu išverstų palyginimų negali perteikti skaitytojui maksimaliai vaizdingą originalaus teksto atitikmenį, apie kuriuos kalbėjo minėti literatūrologai. Tolesniame darbe analizuojami apysakos frazeologizmai, sudarantys didžiausią apysakos meninės raiškos dalį.

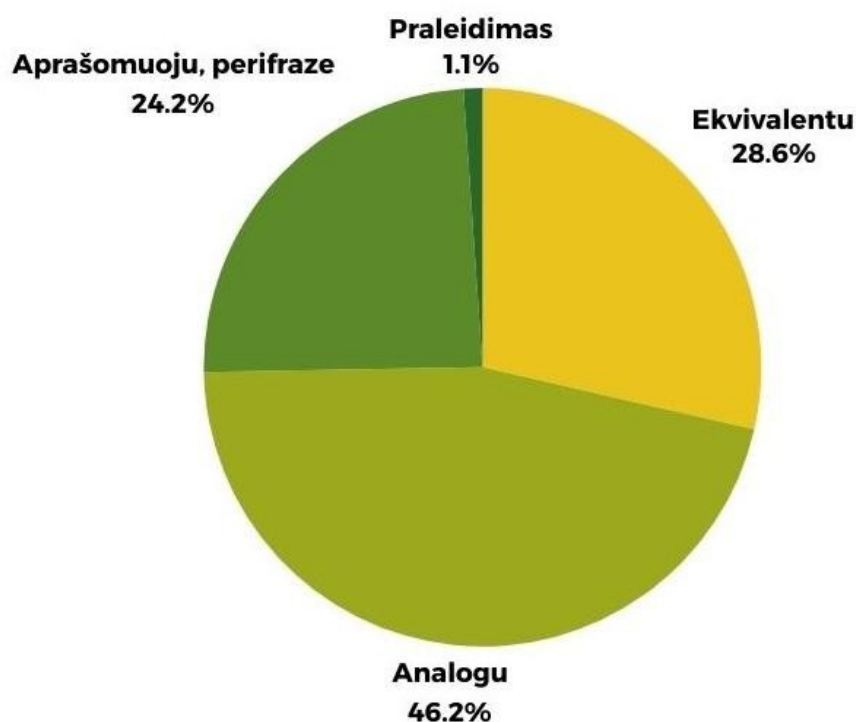
3.3.2 FRAZEOLOGIZMŲ VERTIMŲ VARIANTŲ ANALIZĖ

Kaip jau minėta, I. Simonaitytė savo kūryboje išmoningai pasitelkia frazeologizmus, kurdamą sodrius personažų charakterius, vaizdžiai perteikdama jų mentalitetą ir emocinį pasaulį. Rašytoja meistriškai įaudžia frazeologizmus į teksto raštą, sukurdama aiškiai juntamą tarpukario Mažosios Lietuvos gyvenimo atmosferą.

Vertėjui, neabejotinai, iškeliama svarbi užduotis: pirma – identifikuoti frazeologinius vienetus. O tas nėra lengva, kadangi rašytoja *Pikčiurnienė* apysakoje frazeologizmus dažnai įpina į tarmybių semantiką, taigi jie gali būti supainioti su laisvaisiais žodžių junginiais. Antra užduotis – atskleisti frazeologizmų prasmę ir perteikti jų ekspresyvias, stilistines funkcijas vertime artimiausiomis originalui raiškos priemonėmis. Paanalizuokime, kaip kūrinio vertėjams pavyko įveikti šį kelią.

Analizuojamame apysakos *Pikčiurnienė fragmente* rasti **94 frazeologizmai**, iš kurių: **ekvivalentu** (pilnu arba daliniu) išversti 28 frazeologizmai, **analogu** – 40, **aprašomuoju vertimu, perifraze** – 22, **praleidimo** atvejų aptiktas 1.

Frazeologizmams taikomi vertimo būdai procentaliai pateikti *2 paveiksle*.

2 paveikslas. Frazeologizmų vertimo būdai

Analizėje, 5 – 8 lentelėse, pateikiami apysakoje iki 80 puslapio aptikti frazeologizmai bei jų vertimai į rusų kalbą. Lentelės skirstomos pagal vertimo būdą – 5 lentelėje pateikiami frazeologizmai versti ekvivalentu (pilnu arba daliniu), 6-oje – analogu, 7-oje – aprašomuoju vertimu (perifraze), 8-oje pateikiamas vienintelis praleidimo atvejis. Po kiekviena *lentele* analizuojami pasirinkto vertimo atvejai: vertinama, ar išverstam frazeologizmui buvo skirtas deramas dėmesys, ar vis dėlto, jo pritrūko ir tekstas patiria tam tikrą nuostolį.

5 lentelė. Frazeologizmų vertimas **ekvivalentu**

Nr.	Originalo tekste	Vertimo tekste
1.	<u>rankos nenusilauš</u> bedirbdamas, kojos neišsisuks beskubėdamas_ (10)	на работе он руку себе не сломает, ногу в спешке не вывихнет (12)
2.	reikės ir bernams, ir mergosm drabužių duoti, negi <u>iš tuščio semsi</u> ...(16)	<...> из пустого не возьмёшь (21)
3.	O labai vakarą, ar <u>į kišenę įsikišai</u> ? (19)	А "добрый вечер" ты в карман спрятала? (24)
4.	Prašau nekišti nosies, kur nereikia (26)	Нечего нос совать, куда тебя не просят (34)
5.	Kas <u>trupinių nerenka</u> , tas aruodų nesupils (34)	Кто крошек не собирает, тому закровов не насыпать (44)
6.	<u>nebraižys kaulelių</u> (marškiniai) (39)	не будет косточки тереть (51)
7.	šiai ir ugnys iš akių išlėkė (41)	только искры из глаз посыпались (54)
8.	viena rankovė dingo, kaip nebuvo (42)	один рукав исчез, как будто его и не было (55)
9.	ar judvi <u>iš proto einat</u> , ar ką? (42)	да вы с ума сошли! (55)
10.	<u>gėdos turėkit</u> nuo žmonių! (42)	людей постыдитесь (55)
11.	šiai ir ugnys iš akių išlėkė (41)	только искры из глаз посыпались (54)

12.	Tik jo turto išsižiojusi (42)	Только на его добро рот разинула (55)
13.	Pikčiurnienė <u>turtą rausė į krūva</u> , Šneikutienė barstė - barstė net ir tai, ko neturėjo (42)	Пикчюрнене свое добро сгребала кучу, а Шнекутене расшвыривала и то, чего не имела (55)
14.	vis giliau į <u>skolas brenda</u> (43)	всё глубже в долги влезает (57)
15.	Juk pinigai ne keliu randami (43)	Ведь деньги на дороге не валяются (57)
16.	ligą kaip ranka atėmė (51)	болезнь как рукой сняло (51)
17.	<u>per naktį</u> ji pasidarė stambi ūkininkė (60)	за одну ночь стала владелицей крупного хозяйства (71)
18.	Kad tave dar <u>žemė neša</u> , kad tu dar kiaurai į pekla neprasmingai (61)	Как ещё тебя земля носит? Как ты до сих пор в пекло не провалилась? (80)
19.	bet <u>nuryja kartėlį</u> ir sako (62)	она проглатывает обиду и говорит (81)
20.	jis prisirausė kišenes (63)	он здесь набил карман (82)
21.	ji verčiau <u>liežuvį nusikąstų</u> (64)	она лучше язык себе откусит (83)
22.	kad nors vieną <u>sprigtą Malonės gautų po nosimi</u> (67)	И чтобы дать Малоне шелчок по носу (87)
23.	darbininkai <u>už duonos pluta</u> pas ją <u>dirbs</u> (67)	люди у нее будут работать за корку хлеба (88)
24.	išbėgo ausis priskliaudusi (71)	выбежала, зажав уши (92)
25.	Manęs tu nebeįvėlsi į savo pinkles (75)	Ответил что он, мол, к ней в сети не попадётся (98)
26.	Matau, kad tu rimtai <u>įsikalei tą mintį</u> (75)	Вижу , ты всерьез вбила себе это в голову (98)

27.	<u>Badas žvelgė į nusigandusias vaikų akis</u> (76)	Сам голод заглянул в испуганные глаза детей (100)
28.	reikėtų jam dabar <u>po nosimi patepti tą</u> "seną mergą"...(32)	Надо бы его теперь смазать по носу за эту "старую деву" (42)

Antrame paveiksle matoma, kad frazeologizmų vertimai **ekvivalentu** sudaro apie **29%** iki 80 apysakos puslapio išrinktų frazeologinių atvejų. Šis faktas yra įdomus, nes frazeologizmas yra **pastovus** ir semantiškai neskaidomas žodžių junginys, o taip tirštai frazeologizmų prisodrintą tekstą versti sunku. Akivaizdu, kad įtakos tam – galimybei versti trečdalį apysakos frazeologizmų ekvivalentu – turi lietuvių-slavų kultūriniai panašumai ir susiklosčiusios geolingvistinės aplinkybės. Vertimas ekvivalentu maksimaliai perteikia autoriaus symanymą ir jo kuriamus vienokius ar kitokius meninio teksto įvaizdžius, tad skaitydami dvidešimt šešis ekvivalentu išverstus frazeologizmus rusakalbiai skaitytojai turėjo suvokti tikrąją jų pasakymų esmę ir išjausti visą jų meninę vertę.

Apysakos vertėjai frazeologizmus daugiausiai vertė **analogu**. Aurelija Leonavičienė savo straipsnyje *Lietuvių kultūrinių teksto reikšmių interpretacija ir vertimas* (2011) vertindama *adaptacinius* vertimus (t.y. vertimus analogu) rašo, jog ši transformacija laikytina tinkama, kai vertėjui pavyksta vertimo kultūroje rasti taiklų kultūrinį pakaitalą, galintį vertimo skaitytojui sukelti panašias reikšmių asociacijas. A. Leonavičienė straipsnyje taip pat dėsto, jog vertimo analogu paieškos prilygsta reikšmės konversijai ir tos reikšmės perkėlimas į vertimo kalbą vyksta tarpine – trečiąja kalba, tikintis, kad: „ja įvardinti vienetai bus geriau suprantami vertimo kultūros adresatui“ (A. Leonavičienė, 2011, p. 42). Toliau analizuojama, kokiais atvejais vertimo kalboje išties nebūta frazeologizmo leksinės raiškos atitikmens, o kuriais vertėjų dėmesingumo pritrūko.

6 lentelė. Frazeologizmų vertimas **analogu**

Nr.	Originalo tekste	Vertimo tekste
1.	Benagių kaime atsirado žmonių<...>Jie ėmė augti į aukštį, ir į plotį, daugumai <u>kruvinai bekvojant dėl duonos kąsnio</u> (4)	в Бенагяй нашлись люди <...> и стали они богать за счет тех, кто кровью и потом своим зарабатывал себе кусок хлеба (4)

2.	nesislambyk po kampus (9)	не слоняйся по углам (10)
3.	O tu, Bušele, kodėl tu <u>neimi darbo į rankas</u> ? (9)	А ты, Бушялэ, отчего сама ни до какой работы не <u>дотрагиваешься</u> ? (11)
4.	skatiką <u>dešimt kartų pavartys</u> , jeigu sumanys duoti ubagai (10)	Ну да, он скуп, он десять раз подумает, прежде чем подаст нищему грош (11)
5.	Juk ji kąsni pusiau kandusi atiduotų kitam (10)	Барбе всегда своим куском поделиться (10)
6.	per daug mėgsti kitus pasikinkiusi važiuoti (11)	слишком любишь на других ездить (13)
7.	Taip, vos tik iš vystyklų išsiritusios, už ausų dar šlapios, ale jau su jaunikiais! (13)	Да! Едва из пелёнок, молоко на губах не обсохло, и уше с женихами! (16)
8.	<u>devynios kartos aplink krosnį</u> (13)	Семеро по лавкам (16)
9.	iš kaktos sviesto netepsi (17)	с лица не воду пить (21)
10.	ir <u>ant akmens atsisėdusi</u> mokėsi gyvent (17)	умеешь горы ворочать (22)
11.	vis eina snukį susukusi (18)	все морды воротит (24)
12.	Ji jiems valgyti pavydėtų (19)	она бы их голодом уморила (24)
13.	È, šuns balsas į dangų neiškanka! (21)	Э, собака лает, ветер носит (28)
14.	Nutrūks liežuviai! (22)	Надоест им лаять (29)

15.	Mes žmonės nuo šiandien, ne nuo vakar (26)	Мы на вчерашний день смотреть не будем! (34)
16.	Bet išimtininkė ir <u>ne pėsčia</u> (26)	То тут нашла коса на камень (35)
17.	Bet ką tu, senas žmogus, <u>prieš tokį vėją papūsi</u> (27)	Да где уж там! Против рожна не попрёшь (36)
18.	Pikčiurnienei Malonės - <u>erškėtis akyje</u> (32)	эти Малоне были у Буше, как бельмо на глазу (41)
19.	ji ne ant nosies kritusi (36)	зато сама она не лыком шита (47)
20.	ilgai <u>kovojo ir su savo gera širdim, ir su protu</u> (39)	долго боролась со своим рассудком (51)
21.	supratusi, kad dabar meilūs žodeliai ne vietoj, <u>davė prieš</u> (41)	поняв, что мирным переговорам сейчас не место, дала сестре сдачи (55)
22.	paklausė ji tokiu balsu, kuris <u>sudrebino Padagienę iki jos sielos dugno</u> (42)	спросила она голосом, от которого Падагене бросило в дрожь (55)
23.	Juk taip kalami pinigai (43)	Вот так надо делать деньги (57)
24.	Tegul tau <u>dievas dangų dovanoja</u>	пусть тебя господь примет в царство небесное (62)
25.	darbininką išnaudoja iki paskutinio prakaito lašelio (51)	эксплуатируют рабочего и выжимают из него последнюю каплю пота (68)
26.	savo išmintį galįs į savo kišenę susikišti (52)	пусть свою мудрость держит при себе (69)

27.	(jos) vieno raugo (52)	одного поля ягоды (69)
28.	darbas ėjo spėriai nuo rankos (53)	работа кипела (70)
29.	ar tau kas skersai kelio šiandien pasisuko (55)	ты что, с левой ноги сегодня встала (72)
30.	Tegul tik visi būna tokie, kaip mano Martynas, būtų <u>dangus ant žemės</u> (55)	Пускай все будут такие, как мой Марчюс, тогда будет рай на земле (72)
31.	Kad aš jų nebūčiau maitinusi, <u>dantis į gembę</u> būtų galėję <u>pakabinti</u> (55)	Если бы я их не кормила, им бы зубы в полку! (73)
32.	centrą Bušei iš po nosies nujojo (58)	Из под самого носа Пикчюрнене восхватил (77)
33.	Ar tu nesimaitini žmonių ašaromis? (60)	разве ты не пьешь людскую кровь? (78)
34.	ta turėjo gerą liežuvį (61)	у которой язык хорошо подвешен (79)
35.	pradės tokia <u>jodinėti ant</u> biednų žmonių <u>sprandų</u> ? (61)	чтобы она совсем уж нам на шею селла? (79)
36.	mūsų bobos <u>ne zuikio</u> iš kalmalio <u>išspirtos</u> (64)	наши бабы не кролики и себя в обиду не дадут (83)
37.	gaudavo <u>paragauti švendrinės lazdos</u> (65)	приходилось пробовать на себе палку (85)
38.	išvažiavo į miestą, žinoma, <u>ne tuščia</u> (72)	поехала в город и, конечно, не с пустыми руками (93)
39.	tu pati <u>praverk akis</u> ir pasižiūrėk (75)	ты сама протри глаза и посмотри (98)

40.	kas tave taip atginė, kad nė <u>kvapo</u> <u>nebetekai</u> ? (78)	кто это за тобой гнался, что ты дух никак не переведёшь? (102)
-----	--	---

Frazeologizmų **vertimas analogu** sudaro didžiausią frazeologizmų dalį – **apie 46%**. Atlikus analizę nustatyta, kad kiek mažiau nei pusė vertimų analogu atvejų buvo išversti išties sumaniai.

Tarkime, OK frazeologizmui *kruginai bekovojant dėl duonos kąsnio* parinktas semantiškai analogiškas, rusakalbiam skaitytojui gerai pažįstamas frazeologinis analogas – *кровью и потом своим зарабатывал себе кусок хлеба*.

Kitas sėkmingas vertimo analogu atvejis – frazeologizmas su archajiška realija – *skatiką dešimt kartų pavartyt*. Šis frazeologizmas VK išverstas į *Ну да, он скуп, он десять раз подумает*. Neradus retos, jau nevarojamos lekšemos rusų kalboje, frazeologizmas pakeistas labai panašios reikšmės analogu (*десять раз подумает*). Šis analogas lietuvių kalboje turi daug variantų – *dešimt (trys, septynis) kartų pagalvok, tada padaryk* (dar plg. *tris kartus pamatuok, tada kirpk*).

Dar vienas sėkmingas vertimo analogu atvejis, frazeologizmas *erškėtis akyje* (*Pikčiurnienei Malonės – erškėtis akyje*). VK panaudotas rusakalbiam skaitytojui artimesnis vaizdinys, nusakantis tą pačią reikšmę t.y. erzinantis, nemalonus, pyktį keliantis žmogus arba reiškinytis – *эти Малоне были у Буше, как бельмо на глазу*. Tiesa, šie somatiniai frazeologizmai kelia skirtingus nemalonus pojūčius: OK tekste įkyrus žmogus tapatinamas su akis badančiu erškėčiu, rusų kalboje – tai balta drumstis (leukoma), neleidžianti gerai, ryškiai matyti.

Galima apžvelgti dar vieną dėmesingo frazeologizmo vertimo analogu atvejį:

- *Taip, vos tik iš vystyklų išsiritusios, už ausų dar šlapios, ale jau su jaunikiiais!*
- *Едва из пелёнок, молоко на губах не обсохло, и уше с женихами!*

Viename sakinyje aptinkami du frazeologinio vertimo atvejai: 1) vertimas analogu, praleidžiant žodį, VK esant pertekliniu – *išsiritusios* (*vos tik iš vystyklų išsiritusios*) išversta į *Едва из пелёнок* 2) *уž ausų dar šlapios*, frazeologizmui nusakančiam žmogaus jaunumą, nebrandumą, naivumą, sumaniai parinktas rusakalbiam skaitytojui artimesnis vaizdinys – *молоко на губах не обсохло*.

Tolesnėje analizėje apžvelgiami frazeologizmų vertimai analogu, keliantys klausimų ir tokie, kurių sprendimams pritrūko vertėjų kūrybiškumo.

Tarkime, klausimų kelia vertimo atvejais, kuomet OK esantis laisvasis žodžių junginys VK išverstas frazeologizmu. Kalbama apie sakinį *Ji jiems valgyti pavydėtų*, kuris VK kalboje išverstas į ekspresyvesnį frazeologizmą *она бы их голодом уморила*. Galimai toks sprendimas priimtas sąmoningai, vertėjams ieškant, kaip ne mažiau (o šiuo atveju ir – daugiau) vaizdingai perteikti *pavydėtų valgyti* reikšmę. Kitu atveju – vertėjai supainiojo laisvąjį žodžių junginį su frazeologizmu.

Toliau, OK frazeologizmas *kodėl tu neimi darbo į rankas* išverstas analogu – *ни до какой работы не дотрагиваешься*. Tuo tarpu šis frazeologizmas turi ekvivalentų atitikmenį rusų kalboje – *отчего сама работы в руки не берёшь*.

Vertėjų įžvalgumo pritrūko verčiant frazeologizmą *devynios kartos* (*devynios kartos aplink krosnį*). Svarbu suprasti, kad krikščionybėje skaičius *devyni* laikomas šventu. Jis gaunamas *tris* kartus kartojant *tris* (*devyni angelų chorai*). Šis skaičius dažnas ir lietuvių tautosakoje, liaudies medicinoje (*devyni vilkai*, *devyni amatai*, *devyngalvis slibinas*, *trejos devynerios* ir kt.). Esama ir kito frazeologizmo su skaičiumi *devyni*, nurodančio į jo sakrališkumą – *devintame danguje*. VK variante frazeologizmas *devynios kartos* išverstas į *семеро по лавкам*, kas yra artima OK frazeologizmo reikšmei – *daug vaikų vienoje troboje*, tačiau ji nutolina galimybę skaitytojui esmingiau pažinti lietuvių tautosakos ir krikščioniškuosius simbolius.

Kitas frazeologinis atvejis, kuris galėjo būti išverstas ne analogu, o kalkiniu būdu dėl savo motyvuotumo bei skaidrumo būtų – *savo išmintį galys į savo kišenę susikišti*. VK tekste šis frazeologizmas galėjo būti išverstas kalke – į *свою мудрость может засунуть себе в карман*, vietoj pasirinkto, mažiau ekspresyvaus – *пусть свою мудрость держит при себе*.

Panašus vertimo analogu atvejis OK frazeologizmas – paklausė ji tokiu balsu, kuris sudrebino Padagieneį iki jos sielos dugno išverstas į *спросила она голосом, от которого Падагене бросило в дрожь*. Akivaizdu, vertimo variantas yra mažiau ekspresyvus ir neperteikia žinutės stiprumo – Pikčiurnienės balso dundesio bei baugumo. Šiuo atveju vertimas kitu analogu – *спросила она голосом, от которого Падагене душа в пятки ушла*, būtų ekvivalentiškesnis visais atžvilgiais.

Paskutiniai klausimai susiję su lietuvių kalbos priešodžių vertimu, kurių analizė nėra šio darbo uždavinys. Bet, siekiant suvokti platesnį vertimo lauką, trumpai reikia aptarti ir juos. Pirmasis atvejis susijęs su lietuvišku priešodžiu, kuris VK kalboje išverstas **kitos reikšmės** frazeologizmu:

- [tu] ant akmens atsisėdusi mokėsi gyvent (lietuviškas priešodis)
- [ты] умеешь горы ворочать (rusų frazeologizmas)

OK priežodis nusako, kad Buše bet kokiais būdais (*lipant per bet kokias galvas*) ras išeitį pragyvent ir užgyvent. Tuo tarpu netiksliai analogu parinktas rusų frazeologizmas *умеешь горы воровать* kuria visai kitą semantinę reikšmę – *daryti didelį darbą, dirbti darbą, reikalaujantį didžiulių pastangų*.

Arba vaizdingas priežodis *Jie ėmė augti į aukštį, ir į plotį*, VK kalboje išverstas mažai vaizdingu – *И стали они богатымь*. Tuo tarpu priežodis yra semantiškai motyvuotas ir galėjo būti išverstas kalkiniu būdu į – *И стали они расти вверх и вширь*.

Kaip rodo analizė, VK tekste yra tikrai puikių frazeologizmų vertimų analogu, kurie kitomis leksinėmis priemonėmis kuria analogišką OK frazeologizmui semantiką ir vaizdingumą, ekspresiją. Vis dėlto, maždaug pusė vertimo analogu atvejų parodo, kad, pasak A. Leonavičienės: „vertėjai kartais nemotyvuotai renkasi vertimo sprendimus, kurie neleidžia skaitytojams pajauti kultūrinio teksto savitumo, plėsti kultūrinį akiratį“ (Leonavičienė, 2011 p. 39).

Šiame skyriuje toliau bus trynėjami frazeologizmai išversti aprašomuoju vertimu, perifrāze.

7 lentelė. Frazeologizmų vertimas aprašomuoju vertimu, perifrāze

Nr.	Originalo tekste	Vertimo tekste
1.	mokėję „savo svaru verstis“, tai yra mokėjo viską, visus ir visaip išnaudoti, pradėję statyti masyvius namus. (4)	некоторые сметливые, ловкие и удачливые люди начали возводить большие дома (4)
2.	kaip tiek, taip tiek (8) (turima galvoje, kūdikis kaip verkė, taip verkė)	ничего не помогало (9)
3.	ji turi savo valią gauti ir gana (8)	всегда ей надо на на своём поставить (9)
4.	O virtuvėj - <u>nors pirštus kišk į ugnį</u> - taip malkų nėra (9)	А на кухне - ни полена, совсем топить нечем (11)
5.	kuo galų gale pasižymėsi, <u>būdamas</u> Bušės <u>šešėlyje!</u> (10)	И то сказать, как тут отличишься рядом с Буше! (12)

6.	Ar dar nepastebėjai, kokia ji <u>gyrų maišelis</u> ? (10)	Разве ты не замечаешь, какая она хвастунья? (12)
7.	Kaina ne kyla, o krinta umaru (13)	Цена не поднимается, цена падает! (16)
8.	Ak, kaip tas svietas <u>atbulai sutvertas!</u> (13)	Ах, как этот свет плохо устроен! (17)
9.	Bet aš ir nesugaišęs atpratinčiau (16)	Но от этого я бы скоро ее отучил (20)
10.	Nusigyvenai ant vieno šono, Bušele... (20)	До чего же е ты дожила, Бушеле... (26)
11.	Bet buvo ir tokių dalykų, kurių <u>svetimiems ant nosies nekabinsi</u> (31)	Но случались такие вещи, что чужому и не расскажешь (40)
12.	Šešeri marškiniai, visi tik <u>nuo siūlo traukti!</u> (38)	шесть рубашек, все новенькие! (50)
13.	žmonės teranda malonumą <u>pinigus rausti į krūvą</u> arba jais švaistyti (43)	одним доставляет удовольствие собирать деньги, а другим нравятся швырять ими (57)
14.	<i>toks tokį</i> užtaria (49)	Ты за нее заступаешься. Ты сама такая (64)
15.	tokių <u>svieto lygintojų</u> jai nereikia (52)	такие умники ей не нужны (68)
16.	pasidarė ne tik nuolaidi, bet ir <u>liežuvį paklojo</u> (61)	не только стала уступчивее, но даже пыталась подольститься (80)
17.	Tu, man rodos, iš proto išėjai (61)	Мне кажется, ты рехнулась (79)

18.	ji buvo kiek įbridusi į skolas (67)	У Буше были кое какие долги (87)
19.	jei tik vienas pamegino <u>kreivą žodį</u> ar <u>kreivą žvilgsnį</u> - tuoju žandaras čia (71)	А едва кто-либо из них пытался высказывать малейшее недовольство, - тотчас жандарм тут как тут (93)
20.	nusitvėrei ubagą vyrą, kuris nė <u>kelnių</u> ant užpakalio <u>neturėjo</u> (78)	вышла замуж за нищего, у которого пары штанов не было (103)
21.	ji stačiai virstinai įvirto su durimis ir žaibuojančiomis akimis sustojo priešais Būblienę taip, lyg ji šit jau atsiraityt rankovės (78)	Она ввалилась в дом, и сверкая глазами, остановилась перед сестрой. Казалось, вот-вот она засучит рукава и полезет в драку (102)
22.	tu jau ir Šneikutienę į <u>kišenę įsikišai</u> (79)	Шнекутене даже опутала (104)
23.	Plutienė tikrai grabo vinis (80)	Плутене действительно еще очень плоха (106)

Frazeologizmų vertimas **aprašomuoju būdu, perifraze** sudaro apie **20% vertimų**. Reikia išanalizuoti, ar visais atvejais kūrinio aprašomiesiems frazeologizmams nesama ekvivalentų arba analogų ir ar visais atvejais perifrazėms parinkti maksimaliai vaizdingi, OK frazeologizmų reikšmes atitinkantys, aprašymai.

Tarkime OK frazeologizmas *o virtuvėj - nors pirštus kišk į ugnį - taip malkų nēr*, išverstas perifraze *а на кухне - ни полена, совсем топить нечем*. Tuo tarpu vertimas, kad ir ne frazeologinis, galėjo būti perteiktas kur kas ekvivalentiškesne perifraze – *А на кухне - хоть пальцы в печь сунь, совсем топить нечем!*

Vaizdingumo pritrūko ir šiam aprašomajam vertimui: OK frazeologizmas *ji stačiai virstinai įvirto su durimis* VK kalboje perteiktas aprašomuoju *Она ввалилась в дом*. Tuo tarpu, *Она ворвалась (ввалилась) в дом вместе с дверью* vertimas būtų tiek semantiškai, tiek ekspresyviai artimesnis originaliam frazeologizmui.

Arba tapybiškas OK frazeologizmas *kuo galų gale pasižymėsi, būdamas Bušės šešėlyje!*, VK išverstas nevaizdinga perifraze *И то сказать, как тут отличишься рядом с Буше!* Šiam OK frazeologizmui nesunkiai būtų galima rasti frazeologinį ekvivalentą – *И то сказать, как тут выделиться, когда держишься в тени Буше.*

Kitam aprašomojo vertimo atvejui galėjo būti parinktas nenuostolingas vertimas analogu. *Ar dar nepastebėjai, kokia ji gyry maišelis?* VK kalboje šis frazeologizmas išverstas aprašomuoju *Разве ты не замечаешь, какая она хвастунья?* Tuo tarpu VK kalboje yra puikus frazeologizmas, nusakantis pagyrūniškumą – *Задирать нос*. Taigi, frazeologizmas galėjo būti išverstas analogu – *Разве ты не замечаешь, как она задрав нос:* frazeologizmas prarastų tarmybę, bet turinio nuostolis mažesnis.

Itin keblus dalykas, frazeologizmų su tarmybėmis vertimas, pvz.: *Kaina ne kyla, o krinta umaru*, VK jis išverstas vaizdingumo stingančia perifraze – *Цена не поднимается, цена падает!* Bet rusų kalboje randame frazeologizmą *во весь опор*, nusakančią analogišką žodžiui *umaru* reikšmę – ‘labai greitai, staiga’. Taigi, šis frazeologizmas galėjo būti išverstas puikiu vaizdingu analogu – *цена падает во весь опор.*

Dar vienas atvejis, frazeologizmas *pinigus rausti į krūvą*, kuris VK išverstas *neutraliai* – *собирать деньги:*

– *žmonės teranda malonumą pinigų rausti į krūvą arba jais švaistytis.*

– *одним доставляет удовольствие собирать деньги, а другим нравятся швырять ими.*

Rusakalbiam skaitytojui tikrai būtų vaizdžiau, jei semantiškai motyvuotas frazeologizmas *pinigus rausti į krūvą* būtų išverstas kalkiniu būdu, nesukuriant konotacinio nuostolio: *одним доставляет удовольствие собирать деньги в кучу, а другим нравятся швырять ими.*

Frazeologizmas *toks tokį užtaria* VK kalboje išverstas aprašomuoju mažai vaizdingu variantu *Ты за нее заступаешься. Ты сама такая.* Tuo tarpu VK kalboje aptinkamas konceptualus, kur kas vaizdingesnis *toks tokį* analogas – *вы на одно лицо*. Taigi, vertimas galėtų skambėti *Ты за нее заступаешься, вы на одно лицо*. Svarstylini ir *из одного теста, одного поля ягоды* vairantai.

Analizuotini ir dar keli atvejai: OK frazeologizmui *ji buvo kiek įbridusi į skolas*, parinkta perifraze *У Буше были кое какие долги*. Tuo tarpu ekvivalentiškesnis vertimas būtų: *Буше влезла в кое какие долги*. Kitas atvejis, frazeologizmai *kreivas žodis* ir *kreivas žvilgsnis* sakinyje:

– *jei tik vienas pamėgino kreivą žodį ar kreivą žvilgsnį - tuojau žandaras čia, išversti skurdžia, neutralia, labiau literatūrine perifrāze:*

– *А едва кто-либо из них пытался высказывать малейшее недовольство, - тотчас жандарм тут как тут.*

Šiais atvejais OK frazeologizmai yra motyvuoti ir jiems galėjo būti taikomas kalkinis vertimo būdas: *А едва кто-либо из них плохое слово сказал или кривой взгляд бросил - жандарм тут как тут.*

Tarp mažai vaizdingų aprašomųjų vertimų aptinkame ir šį atvejį: *Plutienė tikrai grabo vinis – Плутене действительно еще очень плоха.* Šis atvejis galėjo būti išverstas vaizdingesniu analogu – *Плутене совсем уж на последнем издыхании.*

Taip pat ekvivalentu galėjo būti išverstas frazeologizmas *Tu, man rodos, iš proto išėjai*, kuriam VK tekste parinktas *Мне кажется, ты рехнулась* vertimas. Toks vertėjų sprendimas yra nemotyvuotas, juolab, kad ankstesniame apysakos vertime sakiny su šiuo frazeologizmu išverstas ekvivalentu: *ar judvi iš proto einat – да вы с ума сошли!* Taigi ir šiuo atveju, *Tu, man rodos, iš proto išėjai* galėjo būti išverstas ekvivalentu – *Мне кажется, ты сошла с ума.*

Pasitaiko atvejų, kada aprašomaisiais vertimais, perifrazėmis pasinaudota išties taikliai. Tarkime, frazeologizmui *svieto lygintojas (tokių svieto lygintojų jai nereikia)*, kalbant apie žmogų, primityviomis priemonėmis siekiančiam lygybės, parinktas puikus vertimas į rusų kalbą – *умники (такие умники ей не нужны)*; o OK frazeologizmui *į kišenę sukišti (tu jau ir Šnekutieneį į kišenę įsikišai)*, nusakančiam pranašumą prieš ką nors, parinkta vaizdinga perifrazė – *опутала (ты Шнекутене даже опутала)*. Prie sėkmingų aprašomojo vertimo atvejų priskiriamas ir vaizdingas tarmybių frazeologizmas, nusakantis žmonių verslumą bei gudrumą, – *savo svaru verstis*, kuris VK išverstas į aprašomąjį *некоторые сметливые, ловкие и удачливые люди*. Jeigu vertintume visą sakinio kontekstą:

– *mokėję savo svaru verstis, tai yra mokėjo viską, visus ir visaip išnaudoti, pradėję statytis masyvius namus,*

– *некоторые сметливые, ловкие и удачливые люди начали возводить большие дома.*

Galima pastebėti, kad praleista ryški vaizdinė (kad ir ne frazeologinė) dalis – *mokėjo viską, visus ir visaip išnaudoti*. Ši motyvuota dalis nesunkiai galėjo būti išversta kalke į – *некоторые сметливые люди, умевшие всё, всех и и по всякому для своего дела использовать, начали возводить большие дома*, būtų ekvivalentiškesnė ir nekurtų kontekstinio nuostolio.

Analizuojamame fragmente aptiktas tik vienas praleidimas, nes akivaizdu, kad apysakos *Pikčiurnienė* vertėjai O. Juodelienė ir V. Finkas bus įdėję išties daug pastangų, siekdami perteikti teksto menines ypatybes. Visi stabiliojo tipo junginių (frazologizmų, idiomų, priešodžių ir pan.) – praleidimai vertime visais atvejais kuria didesnę arba mažesnę semantinę, vaizdinę meninio teksto nuostolį ir vertėjai griebiasi jų tik kritiniu atveju.

8 lentelė. Frazologizmų praleidimas

Nr.	Originalo tekste	Vertimo tekste
1.	Ar girdite, kaip kiaulės žviegia, <u>į sienas kabinasi</u> ? (34)	Не слышите разве, как свиньи ваши визжат? (45)

Taigi, kūrinio OK variante aptinkamas praleistas frazeologizmas *kabinti į sienas*:

- *Ar girdite, kaip kiaulės žviegia, į sienas kabinasi?*
- *Не слышите разве, как свиньи ваши визжат?*

Akivaizdu, kad kaip ir visais praleidimų atvejais, taip ir šiuo (ypač frazeologizmo atveju) sakinytis netenka ženklios dalies ekspresyvumo bei vaizdingumo. Bet praleistas frazeologizmas nesunkiai galėjo būti išverstas VK kalboje esančiu analogu – *лезть стенами*. Tuomet sakinytis skambėtų ekvivalentiškai – *Не слышите разве, как свиньи ваши визжат, стенами лезут*.

Su šia dalimi frazeologizmų analizė užbaigiama, o apibendrinant galima teigti, kad nors vertimų praktikoje nėra numatyta, koks procentas teksto, koku vertimo būdu turi būti išverstas, aiškėja kelios vertimo užduočių kryptys: 1) vertėjas turi siekti **maksimaliai perteikti** rašytojo sumanymą, todėl iš vertėjo visų pirma laukiama **ekvivalentinio** vertimo; 2) nesant ekvivalentinio atitikmens, vertėjas **ieško vertimo būdų**, kuriais rašytojo teksto sumanymas bus perteiktas artimiausiai pagal semantinius, vaizdinius, ekspresinius, leksinius ir kt. kriterijus; 3) siekiant kuo tiksliau perteikti originalaus kūrinio kalbą, vertėjas turi ne tik gerai išmanyti VK ir OK kalbas bei **sistemiškai jas studijuoti** tam, kad pasak A. Leonavčienės: „vertimo kultūroje rasti taiklų kultūrinį pakaitalą, galintį vertimo skaitytojui sukelti panašias reikšmių asociacijas“ (Leonavičienė, 2011, p. 42). Vertėjas turi atlikti ir tyrėjo darbą – gilintis į OK ir VK kultūrų apraiškas, kad savo teksto vertimu ne tik suteiktų skaitytojui estetinį malonumą, bet ir pabūtų aistringų gidu, pažindinančiu skaitytoją su meninio kūrinio aplinka plačiąja prasme.

Ar šias užduotis pavyko įgyvendinti *Pikčiurnienė* apysakos vertėjams? Ne visai, bet didžioji vertimo dalis gana detaliai nušviečia rusakalbiam skaitytojui kūrinio veikėjų buitį ir būtį.

Toliau darbe analizuojami apysakos individualizuotos kalbos atvejai, o taip pat svetimybės, dialektiškos kalbos ypatybės – jų funkcijos meniniame tekste ir vertimo problematika.

4. INDIVIDUALIZUOTOS KALBOS YPATYBĖS IR VERTIMO BŪDAI

Savo tyrime *Individualizuota kalba ir jos vertimas*, R. Miliūnaitė šią kalbos raišką įvardija, kaip ypatingą veikėjų kalbėjimo būdą, pasireiškiantį dialoguose, ar rašytinėje kalboje – laiškuose, rašteliuose, dienoraščiuose. Pasak kalbininkės, individualizuota kalba yra sąlygota dviejų veiksmų: 1) *individualių kalbančiojo fizinių ir psichinių savybių* arba 2) *priklausymo kokiai nors socialinei, profesinei ar kitokių bendrų požymių, įgaunamų socialinėje aplinkoje, turinčiai grupei*. Pirmajai grupei priklauso kalbantieji turintys: 1) kalbos defektus (šveplavimo, sloguojant ir pan.); 2) silpnus kalbėjimo įgūdžius (vaikų kalba, neraštingumas); 3) psichofiziologinius kalbos sutrikimus (mikčiojimas, sutrikusios sąmonės, ligos paveikto ar neblaivaus žmogaus kalbėjimas); 4) kitas individualias savybes, kaip kad įprotį kartoti tą patį žodį, ar ypatingas kalbėjimo manieras ir pan. Antrai grupei priklauso kalbantys 1) tarminė kalba; 2) socialiniu dialektu; 3) profesiniu dialektu; 4) kalbantys negimtąja kalba – su akcentu (Miliūnaitė, 2010).

Analizuojamo kūrinio atveju, dažniausios individualizuotos kalbos apraiškos aptinkamos tarminėje (dialektiškoje) kalboje. *Pikčiurnienė* apysakoje randami tokie tarmiški posakiai kaip kad: *tu eisi aulekoms, mane nuskriaudęs; Barbė slinkė ir vos prastirpusi išgyliavo iš namų „svieto pamatyti“* ir pan. Taip pat apysakoje individualizuota kalba pasireiškia pasikartojanti pagrindinės veikėjos – Pikčiurnienės – frazės: *pikts daikts! ar neverti daiktai* (reikšmė – ‘netikėliai’).

R. Miliūnaitė straipsnyje dėsto, kad individualizuotos kalbos meninės vingrybės suteikia skaitytojams didelį pasitenkinimą, mat dažniausiai rašytojo kuriamos itin meistriškai. Vis dėlto, vertėjams ši meninio teksto raiškos priemonė kelia daug sunkumų ir šiam darbui, pasak kalbininkės, reikia lakios vaizduotės bei nemažų kūrybinių jėgų, *nes taisyklių čia kaip ir nėra* (Miliūnaitė, 2010).

Rašytoja S. Bernotaitė savo tinklaraščio tekste *Apie funkcinius stilius, nesikeikiant* (2013), kalbėdama apie *buitinę* kalbą (kituose šaltiniuose dar vadinamą *šnekamąja* kalba), rašo, kad nenudailintas ir neornamentuotas kalbos stilius, jei jis yra autentiškas, organiškai iš autoriaus charakterio ir aplinkos *gimęs* – kelia daug žavesio. Ir priduria, kad jei skaitytojui pavyks autoriaus kūrinyje išgirsti gyvą *gatvės* kalbą, jei jis įvertins kalbos melodiką, žaismingumą ir atskirs teritorinius ar socialinius dialektus, atpažins niuansus, kurie išduoda šnekančiojo kilmę, socialinį statusą, potekstę, psichinę būseną, tokį rašytoją galima vadinti dialogų rašymo meistru, puikiai įvaldžiusiu buitinės kalbos perteikimo būdą.

Svarstydami apie individualizuotos kalbos vertimo metodiką jos, suprantama, nerasime. Kiekvienas atvejis yra pernelyg skirtingas ir išskirtinis, kad būtų pavaldus grupuoti į kokius nors

stalčiukus. Bet R. Miliūtė, analizuodama skirtingos individualizuotos kalbos atvejus, susijusius su fiziniais kalbos defektais, vaikų kalba, sutrikusios sąmonės kalbiniais atvejais, suformulavo porą bendresnių išvadų: „1) pirma, svarbu gerai suvokti rašytojo užmanymą ir kontekstą, kuriame kuriama individualizuota kalba. Atsakyti sau, koks yra autoriaus sumanymas šiai netipiškai raiškos priemonei 2) Neperlenkti lazdos, laužant įprastos kalbos normas. Neišdaryti kalbos tiek, kad ji būtų nebeatpažįstama ir vėl gi, – neatsitraukti nuo autoriaus sumanymo“ (ten pat).

Tiesa, savo straipsnyje R. Miliūtė nerašo, kaip elgtis su tarminės (dialektiškos) kalbos vertimo atvejais. Atsakymo apie individualizuotos ir tarmiškos kalbos vertimą galima ieškoti interviu su rašytoju R. Kmita, parašiusiu romaną *Pietnia kronika*. Knygoje pasakojama apie dešimtojo dešimtmečio gyvenimą Šiauliuose ir jame veikiančią vaikina, kuris apmąsto gyvenimą ne bendrine, o miesto – šiaurietiška tarme. Rašytojas pažymi įdomų momentą: kadangi knyga parašyta pirmuoju asmeniu, tarmiškumas jo vidiniame monologe atrodo visiškai natūralus tiesioginiame kalbos sraute. Jei knygos siužetą pasakotų trečiasis asmuo, dėsto R. Kmita, tarmiškai užrašyti būtų galima tik dialogus (kaip kad apysakos *Pikčiurnienė* atveju).

Paklaustas kaip elgti su tarmiškos (dialektiškos) kalbos vertimais, R. Kmita pateikia štai tokį pavyzdį: kalbininkas M. Roduneris P. Lenzo knyga *Čia aš Varataris*, kuri parašyta Berno tarme, išvertė į lietuvių kalbą. Tačiau ne bendrine, o šiaurietiška tarme (su šiuo darbu kalbininkui padėjo ir R. Kmita). Pats Roduneris daugiau negu 20 metų gyveno Šiauliuose. *Todėl ir buvo pasirinkta ši tarmė – juolab kad Bernas ir Šiauliai panašūs savo proletariškumu ir kitais aspektais – provincialumu, tam tikrais meniniais judėjimais!*. Tuo tarpu *Pietnia kronika* išverstas į šnekamąją ukrainiečių kalbą. *Kadangi vertimo idėja užsidegė vertėja iš Donbaso regiono, pasirinkta būtent šio regiono šnekta*, interviu pasakojo Kmita.

Gyvai pakalbinus rašytoją ir paprašius praplėsti mintį apie tarminį vertimą, aspektus, pagal kuriuos reiktų rinktis VK tarmę ir kt., rašytojas dėsto, kad kiekvienas atvejis yra labai individualus. Tarkime, M. Roduneris verčiant tą patį romaną *Pietnia kronika* į vokiečių kalbą, terpė buvo labai palanki, kadangi Vokietija kas metai išleidžia jaunimo kalbos, vadinamą *slengų* žodyną. Taigi, atkurti *Pietnia kronika* veikėjo tarminę kalbą į vokiečių buvo kur kas paprasčiau. Jei kalbame apie sudėtingesnius atvejus, tarkime – archajinės tarmės atkūrimą, tam gali padėti to laikmečio VK kūriniai. Analizuodami įvairią literatūrą vertėjai gali, jei ir ne pilnai, atkurti VK tarminės kalbos žodyną, tai bent jau išjausti to laikmečio dvasią, pažinti kultūrinio teksto savitumą ir praturtinti kultūrinį akiratį, kas bet kuriuo atveju turės teigiamos įtakos vertimo darbui.

¹ m.klaipeda.diena.lt, 2018

Praplečiant dialogų vertimo tyrimo lauką, verčiami A. Žirgulis knygos *Prie redaktoriaus stalo* (1979) puslapius. A. Žirgulis rašo, kad dialogų kalba paprastai yra gana individualizuota ir ekspresyvi, turi dinaminės įtampos. „Kiekvieno veikėjo kalbą skiria kitokia sintaksė, tam tikrai padėčiai ar amžiui įprasti žodžiai, šnekamosios kalbos intonacijos. Krinta į akis šnekamajai kalbai būdingas nebaigtumas, alogiškumas – toje kalboje gausu emocinio elemento“ (Žirgulis, 1979). Tad jei mūsų bendrinės kalbos sakinytis nesutampa su rusų kalbos gramatiniu sakiniu, jis juo labiau nesutaps šnekamojoje kalboje, dėsto rašytojas. Redaktorius vertėjams, verčiant dialogus, pataria visų pirma suprasti sakinio pagrindinį toną ir akcentą, neversti pažodžiui, o atkurti kalbą *polaisviui* – nebijoti atsisakyti vieno kito žodelyčio, ar pridėti, jei originalo prasmė jį *diktuote diktuoja* (ten pat).

Kalbant apie liaudies kalbos vertimą, redaktorius nagrinėja atvejį, kuomet Gorkio *Jomarkas Goltovoje* dialogai buvo prismaigstyti originalo tekste esančiais ukrainietiškais žodžiais. Rusakalbiui skaitytojui anuomet ukrainietis, artimas provincijos gyventojas, kalbant liaudies kalbą, *o mums tarp ukrainietiško žodžio ir savo konteksto – didžiulis tarpas*. A. Župerka dėsto, kad šiuo atveju, suprantama – vertime buvo lengviausia palikti ukrainietiškus žodžius. Vis dėlto, siekiant tikrai gero vertimo, VK vertėjo pareiga ieškoti bendrinių žodžių atitikmenų. Tiesa, vietojeliaudiškesnių, ar ne tiek įprastų, retesnių žodžių mėginti pavartoti vieną kitą liaudišką sintaksinę konstrukciją (Župerka, 322). Šią mintį A. Župerka užbaigia sakydamas, kad *vertimai bus kur kas tobulesni, jei vertėjai sugebės atsikratyti visokiais žodynų negyvėliais, o kalbės, kaip rodo žmonių kalba ar pavyzdinių raštų kalba* (Župerka, 330).

Individualizuotos, šnekamosios, gyvos kalbos būdas šiame tyrime itin svarbus, daugeliui, pažįstamam su Ievos Simonaitytės kūryba yra žinoma, kad rašytoja buvo augte suaugusi ne tik su liaudies buitimi ir papročiais, bet ir su liaudies kalba, su vietos tarme. Archajinės liaudiškos tarmės tiršti ir *Pikčiurnienė* apysakos dialogai. Vietos tarmė I. Simonaitytei buvo vaisingas leksikos ir frazeologijos šaltinis, tuo jau spėta įsitikinti ir šiame darbe, analizuojant *Pikčiurnienė* apysakoje aptinkamus pastoviuosius žodžių junginius. Savo apsakymams imdama medžiagos iš artimos aplinkos – daugiausiai iš Mažosios Lietuvos sodžiaus gyvenimo – ji organiškai vartojo ir tos aplinkos kalbą.

Vytautas Kubilius, tyrinėdamas rašytojos kalbą, dėsto: „I. Simonaitytė mažiausiai pasidavusi literatūrinės kalbos išglostytoms normoms. Jos išeities taškas – ne susigulėjusi literatūrinė forma, o nuolat kintantis, pulsuojantis liaudies sakytinis pasakojimas, kur istoriniai įvykiai susipina su vidiniais išgyvenimais, o intonacinė riba tarp aprašymo ir dialogo išnyksta“ (V. Kubilius, 1987, p. 6). V. Kudirka tęsia, kad akustinis intensyvumas, perimtas iš šnekamosios

kalbos, gyvai jaučiama tarmės ritmomelodika, formuojanti rašytinį sakinį, išveda I. Simonaitytę iš sukalkėjusių literatūrinės kalbos provėžių, kurios buvo per ankštos autentiškiems šio krašto vaizdams (ten pat, 85 – 86).

Kuo daugiau kūrinyje tarminės leksikos ir tarminių frazeologizmų, dėsto V. Kubilius, tuo tirštesnė krašto etnografinės ir socialinės buities faktūra. *Tarmybė I. Simonaitytei – ne stilizacijos priemonė, o realybės dalis*. Tyrinėtojas tęsia sakydamas, kad I. Simonaitytė, kaip ir Žemaitė, turėjo stiprią girdimąją atmintį, taigi savo šnekamosios kalbos srauto ji nestilizavo, kaip kad daugelis įgudusių rašytojų. I. Simonaitytės kūrybos šnekamoji kalba – tai tarsi daugiabalsis užesys. „Daugiabalsis dialoginis kalbėjimas – kaimo ir miesto šneka, lietuviškos ir vokiškos frazės, giesmių ir eilėraščių citatos – nenutrūkstantis vyksmas, reikalaujantis panoraminės erdvės“, mintį užbaigia V. Kubilius (ten pat, 87 – 89).

Savamokslei rašytojai I. Simonaitytei buvo naudingas A. Baltrio pamokymas: rašyk taip, lyg tu garsiai kažkam pasakotum. Tas „parašys geriau ir gyviau“, kuris išmoks paprastai papasakoti „apie visa, ką mato ir girdi“.

Taigi, akivaizdu, kad šnekamoji – individualizuota kalba, I. Simonaitytės kūryboje, taip išjaustai įsiliejusi į aprašomąją kalbą, neabejotinai – yra rašytojos kūrybos skiriamasis bruožas. „Gali užsimerkęs atsiversti bet kurį jos kūrybos puslapį, nežinoti nei vardo, nei kūrinio pavadinimo, o jau iš pirmų sakinių suprasti: rašo Ieva Simonaitytė“, – kalbėjo J. Baltušis (ten pat, 7). O šis išskirtinumas ir slypi rašytojos pasakojime, išplaukusiame iš lietuviškos saktmės. Kalbininkas P. Kniūkšta savo veikalė *Rašytojas ir žodis* teigė, kad I. Simonaitytė, galima sakyti, rašė savo gimtąja klaipėdiškių žemaičių šnekta. Sugramatinta tik jos raštų fonetika. Žodynas, sintaksė, net morfologija, turi ryškių tarmės bruožų, ir bet koks mėginimas juos „suliteratūrinti“ žalotų autorės kalbos dvasią (Kniūkšta. 53).

Užduotis vertėjui, perteikti tokios kalbos gyvybingumą, su visais veikėjų psichologiniais tipažais, su visu etnografiniu kūrinio laikmečio paveikslu, neabejotinai, yra ne iš lengvųjų. Taigi, ar O. Juodelienei ir V. Finkai pavyko teisingai iškoduoti I. Simonaitytės individualizuotą kalbą, tarminių žodžių reikšmę. Šioje darbo dalyje bus analizuojama kokiomis vertimo priemonėmis vertėjai ieškojo kuo ekvivalentiškesnių sprendimų.

4.1. INDIVIDUALIZUOTOS KALBOS VERTIMO VARIANTŲ ANALIZĖ

Analizuojamoje medžiagoje aptikta 29 individualizuotos kalbos atvejai ir šie individualizmai pagal R. Miliūnaitės siūlomą grupavimą skirstomi į 1) individualizuotą kalbą, suformuotą socialinės grupės, o konkrečiau – tai tarminės kalbos individualizmai. Šios grupės

žodžiai ir pasakymai atsispindi 9 lentelėje; 2) individualizuotą kalbą, turint įprotį kartoti tą patį žodį ar frazę (aptikti 3 tos pačios frazės atvejai). Ši individualizuota – pasikartojanti frazė ir jos variacijos atsispindi 11 lentelėje. Po kiekviena lentelė pateikiama vertimų analizė.

9 lentelė. Individualizuota – tarminė kalba ir jos vertimai

Nr.	Originalo tekste	Vertimo tekste
1.	tu eisi <u>aulekoms</u> , mane nuskriaudęs (11)	меня обидишь - по миру пойдешь (13)
2.	Barbė <u>slinkė</u> ir vos <u>prastirpusi išgyliavo iš namų "svieto pamatyti"</u> (12)	Барбе - рохля, и чуть от земли поднялась, уж стала хвостом вертеть, уже ей всюду бегать захотелось - себя показать, людей посмотреть.
3.	Magdę <u>pamotėjo</u> Bušė su kažkokiu vyrogaliu karuselėj bevažiuojant (13)	А Магде, как мимоходом заметила Буше, каталась на карусели с каким то мужчиной, довольно-таки плюгавым (14)
4.	Ką tu <u>beįstengi</u> ? (39)	что поделяваешь? (52)
5.	oi dievaliau (42)	ой, боже мой (55)
6.	tegul keliauja iš kur <u>atsiplovė</u> (50)	пусть себе отправляется, откуда пришёл (66)
7.	apdainavęs " <u>kytrą paukšėlį</u> " (68)	воспев "хитрую пташку" (89)
8.	kadugys (3)	можжевельник (3)
9.	tuška (8)	жеваный мякиш (10)
10.	tai būtų geras <u>žiubis!</u> (28)	То-то была бы добыча! (37)

11.	atsimuodė (30)	очухалась (38)
12.	(ji) be jokių ypatingų reikšinių iš šio amžiaus <u>pavadinta</u> (37)	она оставила сей мир давно и как то незаметно (49)
13.	kelis <u>žadžius</u> (40)	несколько слов (52)
14.	užgožy (40)	на посудной полке (53)
15.	oi dievaliau (42)	ой, боже мой (55)
16.	pantijau (49)	задерживала ее скотину за потраву (64)
17.	šlaja (53)	снег (69)
18.	<u>uždaro</u> sriubai neturinti (53)	щи нечем заправлять (71)
19.	Dabar tokia <u>dėkavonė</u> (55)	Теперь такая благодарность (73)
20.	<...> ar tau namie negerai? Ko tau dar reikia? <u>Drigniu?</u> (67)	Белены объелся! (88)
21.	tada jau buvo galima ir šį, ir tą <u>išmugeliuoti</u> (71)	Можно было даже и сжульничать (93)
22.	<u>krupis</u> invalidas (72)	жаба инвалид (93)
23.	<u>kenklioti</u> paskui belaisvius (72)	ходить за пленными (93)
24.	Tikra <u>svilingruzdė</u> ta mūsų Bušė (10)	Этака непоседа, этака неугомонная наша Буше! (11)
25.	Ek tu, paršeli, čia aš su jumis <u>labvakariuosiuos...</u> (19)	Иди ты, поросёнок! Буду я тут с вами...(24)

26.	iškirmgraužuotas (38)	тронута молью, или червем (49)
27.	<i>išplindę</i> marškiniai (41)	рубaha кака-то поношенная (43)
28.	Kokie tie žmonės atbuli! (56)	Что за люди! Что за народ! (75)
29.	žmoneliai (4)	первые жители (4)
30.	ubagšonis (33)	нищий (43)

Galima teigti, kad individualizuotą – tarminę apysakos kalbą, beveik visais atvejais vertėjai pasirinko versti bendrine rusų leksika. Taip *tuška* VK virto į *жеванный мякиш*, *žiūbis* – *добыча*, *atsimuodė* – *очухалась*, *užgožų* – *на посудной полке* ir kitais bendriniais žodžiais, kurių vertimai neleidžia skaitytojui įsijausti į to laikmečio dvasią, *pajausti kultūrinio teksto savitumo, plėsti kultūrinį akiratį* (A. Leonavičienė, 2011). Suprantama, versti tarminę – dialektišką kalbą, priartinus ją prie VK panašios įvairiais aspektais tarmės ir ieškoti dabar jau archajinių žodžių atitikmenų – užduotis sunkiai įgyvendinama. Vis dėlto, tolesnė analizė parodys, kad daugeliu atveju, stengiantis išlaikyti kalbos semantinę ekvivalentiškumą ir paieškojus OK maksimaliai artimų raiškos priemonių, vertimo kalboje galima sumažinti reikšminį ir vaizdinį nuostolį.

Pradedant nuo sėkmingų bandymų, kuomet apysakos vertėjams pavyko bent dalinai išlaikyti OK archajinės tarminės kalbos raišką:

- *Tu eisi aulekoms, mane nuskriaudęs,*
- *Меня обидишь - по миру пойдешь.*

Aulekomis reikšmė – ‘eisi elgetauti’, VK išversta vaizdingu priežodžiu *по миру пойдешь*, reiškiančiu – обеднев, начать побираться. Kadangi šis rusų kalbos priežodis šiai dienai yra rečiau vartojamas ir taip pat priskiriamas archajinei leksikai – vertimas suvokiamas kaip dėmesingas ir atitinkantis apysakos laikmečio dvasią.

Kitas sėkmingas atvejis:

- *be jokių ypatingų reiškinių iš šio amžiaus pavadinta,*
- *она оставила сей мир давно и как то незаметно.*

nors žodžiui *pavadinta* (reiškiančiam – *pakviesta*) ir parinktas vertimas iš bendrinės leksikos – *оставила*, vis dėlto dalelytė *сей*, iš pirmo žvilgsnio tokia nežymi, kilusi iš senosios rusų kalbos, priartina VK prie ОК апysakos laikmečio.

Kitas sėkmingesnis vertimo atvejis, ОК Pikčurnienės išsakomas *Kokie tie žmonės atbuli!*, VK išverstas į *Что за люди! Что за народ!* Nors vertimo variante žmonių *atbulumui* nusakyti ir nėra rasta konkretaus sprendimo, galima teigti, kad sakinyje sumaniai parinktos ekspresyvos VK dalelytės *что за* (lietuvių kalboje verčiamos į *kas per*), puikiai nurodančios į žmonių, apie kuriuos kalba Pikčiurnienė, *непаканкатумą*. Kitu atveju, sakinys galėtų būti išverstas analogu: *Какие же все таки те люди никчемные (негодные)!* Su šiuo pavyzdžiu dėmesingesni vertimo atvejai užbaigiami.

Toliau, kalbant apie vertėjų dėmesingumo stokojančius sprendimus, pirmajam pavyzdžiui parinktas sakinyje, kuriame aptinkami trys individualizuotos – tarminės kalbos atvejai ir viena svetimybė (sąlyginė svetimybė, kadangi žodis *svietas* kilęs iš rusų kalbos):

–*Barbė slinkė ir vos prastirpusi išgyliavo iš namų "svieto pamatyti"*,

– *Барбе - рохля, и чуть от земли поднялась, уж стала хвостом вертеть, уже ей всюду бегать захотелось - себя показать, людей посмотреть.*

Prastirpusi archajinis dialektizmas VK kalboje išverstas bendrine kalba – *чуть от земли поднялась*. Tuo tarpu, siekiant išlaikyti teksto raišką ir vaizdingumą, vertėjai galėjo parinkti *prastirpimui* tinkantį, šiame darbe jau nagrinėtą ir VK vertėjų naudotą frazeologizmą – *Едва из пелёнок*. Žodžiui *išgyliavo* (‘*gyliuoti, -iūoja, -iāvo*’), reiškiančiam *zyloti, lakstyti, nerimti* (*Prieš lietu pakyla bimbalai, galvijai gyliūo[ja], blaškosi, nuo gylių ginas*), VK parinktas frazeologizmas *уж стала хвостом вертеть*, kuris nors ir yra vaizdingas bei turintis bendrinių sąsajų su gyvūnija (*gylioti* vartotas kalbant apie gyvulius), vis dėlto skiriasi pagal reikšmę. Rusų kalboje frazeologizmas *хвостом вертеть* turi tokias reikšmes: 1) *Вести себя легкомысленно, безнравственно*; 2) *Хитрить, лукавить*; 3) *Вести себя непоследовательно, колебаться в выборе решения*. Akivaizdu, kad nei viena iš trijų reikšmių nesutampa su *išgyliuoti iš namų* pasakymu. Analogui žodžiui *išgyliuoti* galėjo būti parinktas vertimas *из дому шмыркнула*, turintis sąsajų su ОК tiek emociniu- konotaciniu, tiek semantiniu atžvilgiu. *Уже ей всюду бегать захотелось* vertime yra perteklinis, o svetimybė pastoviajame žodžių junginyje – „*svietą pamatyti*“ galėjo būti išverstas ekvivalentu – *на мир посмотреть*, vietoje esančio *себя показать, людей посмотреть*.

Siekiant geriau atspindėti kontekstą kitam pavyzdžiui pateikiamas visas dialogas:

- *Dievė padėk! – sako Pikčiurnienė. (Помогай бог! – говорит Пикчурнене).*
- *Dėkui, – sušnibžda Šnektienė. (Спасибо! – шепчет Шнекутене).*
- *Ką tu beįstengi? – teiraujasi Pikčiurnienė. (Что подельваеешь? – интересуется Пикчурнене).*
- *Ką beįstengsi, vis tą patį, – paaiškina Šnektienė. (Да всё тоже, – отвечает Шнекутене).*
- *Tai numirė tetis! – sudejavo Pikčiurnienė. (Вот и помер отец! – вздыхает Пикчурнене).*
- *Numirė! – patvirtino Šnektienė. (Помер! Вздыхает и Шнекутене).*

Dialoge pastebime ne tik vertimo, bet ir stilistinių neatitikimų, pro kuriuos, matomai, prasarūdo ir redakcijos akys. Jau pirmajame sakinyje randame pažodinį vertimą *Dievė padėk! – Помогай бог!*, tuo tarpu rusų kalboje šio posakio sintaksinė konstrukcija būtų kitokia ir sakinyso skambėtų taip: *Бог в помощь!*

Toliau: *Dėkui, – sušnibžda Šnektienė, VK išversta į Спасибо! – шепчет Шнекутене.* Matome, kad VK po žodžio *Спасибо!* atsiradęs šauktukas neturi jokio pagrindo dėl poros priešasčių: 1) šauktuko po *dėkui* nėra OK; 2) žodį su šauktuku reikia tarti stipriai ir garsiai, tuo tarpu po *Спасибо!* einantis *шепчет*, absoliučiai prieš pastatomas tam.

Toliau, kalbant apie archajinį dialektizmą *beįstengti*. Suprantama, šis žodis yra sunkiai atkartojamas vertimo kalboje, bet vis dėlto, vertėjų parinktas *Что подельваеешь?* neperteikia svorio, skirto žodžiui *beįstengti*. Neatspindi vargo dienų ir kasdienių darbų, gulančių ant to meto kaimo žmogaus pečių. Darbų, kuriems atlikti reikia didelių pastangų. Reikia įstengti. Rusų variante žodis *подельваеешь* kuria kur kas nerūpestingesnę konotaciją. Tuo tarpu, neradus tarminio, ar retesnio, liaudies kalbos atitiktens, galėjo būti parinktas panašios reikšmės bendrinės leksikos analogas – *трудиться*. Tuomet klausimas skambėtų taip: *Над чем трудишься?*

Tolesniame dialogo vertime taip pat matome stilistinių neatitikimų, išdarkančių I. Simonaitytės kuriamą šnekamosios kalbos ritmo melodiką. Žodis *sudejavo* išverstas į *вздыхает*, kas galbūt ir nekuria didelio reikšminio nuostolio, be to, kad žodžiai yra skirtingai konotuoti (*вздыхает* yra mažiau ekspresyvus, nekuriantis „skausmingumo“ jausenos). Ir vis dėlto, žinant, kad Lietuvoje, apysakos veiksmo laikotarpiu – tarpukariu, kaimo laidojimo ritualuose buvo įprastos raudos – žodis *dejuoti* šiame kontekste neša gilesnę semantinę reikšmę ir VK parinktas *вздыхает* – nekuria etnografinio laikmečio paveikslo. Šiuo atveju *простонала*, galimai, būtų tikslingesnis vertimas. Paskutiniame dialogo sakinyje VK aptinkame pasikartojantį *вздыхает*, vietoj OK esančio *patvirtino*, tuo tarpu jis galėjo būti išverstas kalke – *подтвердила*. Norint įsitikinti, kad siūlomi

dialogo vertimo pakitimai atspindi OK šnekamosios kalbos toną, kalba yra melodinga ir gyvastinga, nėra gremėzdiška – 10 lentelėje lyginamos OK, VK ir koreguoto VK dialogo versijos.

10 lentelė. Dialogo OK, VK ir koreguoto VK palyginimas

OK	VK pirminis variantas	VK koreguotas variantas
– Dievė padėk! – sako Pikčiurnienė.	– Помогай бог! – говорит Пикчурнене.	– Бог в помощь! – говорит Пикчурнене.
– Dėkui, – sušnibžda Šnekutienė.	– Спасибо! – шепчет Шнекутене.	– Спасибо, – шепчет Шнекутене.
– Ką tu beįstengi? – teiraujasi Pikčiurnienė.	– Что подельываешь? – интересуется Пикчурнене.	– Над чем трудишься? – спрашивает Пикчурнене,
– Ką beįstengsi, vis tą patį, – paaiškina Šnekutienė.	– Да всё тоже, – отвечает Шнекутене.	– Да всё над тем же, отвечает Шнекутене.
– Tai numirė tetis! – sudejavo Pikčiurnienė.	– Вот и помер отец! – вздыхает Пикчурнене.	– Вот и помер отец! – простонала Пикчурнене.
– Numirė! – patvirtino Šnekutienė.	– Помер! Вздыхает и Шнекутене.	– Помер! – Подтвердила Шнекутене.

Numanoma, kad koreguotame variante pavyko rusų kalbos formomis atkurti dialogo esmę ir raišką, ritmą, o svarbiausia, patobulinti pirminę vertimo versiją. Kiti klausimų keliantys individualizuotos kalbos vertimo atvejai būtų:

- *Tegul keliauja iš kur atsiplovė / пусть себе отправляется, откуда пришёл.* Tarminio, archajinio žodžio *atsiplovė* reikšmė – ‘atklysti, atsibastyti’ (LKŽ). Tad ekspresyviai ekvivalentiškesnis vertimas būtų: *пусть себе отправляется, откуда (по)явился*;
- *Kenklioti paskui belaisvius / ходить за пленными.* Tarminio, archajinio žodžio *kenklioti* reikšmė – ‘eiti linguojant, kinkčiojant, kinklioti’. Tokiu atveju ekspresyviai ekvivalentiškesnis vertimas būtų: *таскаться за пленными*. Juolab, kai paskui tuos belaisvius kenklioja – *krupis invalidas*.

- Tikra *svilingruzdė ta mūsų Bušė* / Этака *непоседа*, этака *неугомонная* наша Буше!
 Žodyne neaptinkamas žodžio *svilingruzdė* aiškinimas, bet akivaizdu, kad tai sudurtinis žodis, susidedantis iš *svilinti* ir *gruzdinti*. Svilingruzde, šiuo atveju, apibūdinamas karštakošis žmogus. Vertime bandoma žodžio reikšmę nusakyti net dviem epitetais – *непоседа* ir *неугомонная*. Deja, šiuo atveju kiekybė nelemia rezultato, anaipol – sukuria perteklių. VK variantai nusako artimą OK žodžio reikšmę, tačiau nekuria reikiamos konotacijos. Šiuo atveju ekvivalentiškesni galėtų būti kiti vertimai: *этакая искра*, *этакой вихрь*, *этакая пылкая*, *этакая боевая* ir pan.
- *Ek tu, paršeli, čia aš su jumis labvakariuosiuos...* / *Иди ты, поросёнок! Буду я тут с вами...* Dominantis tarminis sudurtinis žodis *labvakariuosiuos* yra praleistas, tuo tarpu galėjo būti išverstas į: Буду я тут с вами возиться, копать, маяться, мучиться ir pan.
- *Tai būtų geras žiubis!* / *То-то была бы добыча!* Žiubis reikšmė – ‘laimikis’. OK šis žodis naudojamas tokia kontekste: Pikčiurnienė kasdien tikėjosi Malones nusigyvensiant (tai būtų geras žiubis!). Akivaizdu, kad pažodinis žiubio vertimas į *добыча* yra netinkamas ir rusų kalbos leksikoje OK kuriama reikšmė nevartojamas. Šiuo atveju variantas su praleidimu būtų kur kas ekvivalentiškesnis: *То-то было бы...*!
- *išplindę marškiniai* / *рубаша какая-то поношенная*. Žodyne *išplindę* reikšmės neaptinkame, tačiau kontekste kalbama apie mirusio tėvo Karnelio *išplindusius*, senus marškinius, kuriais jis buvo aprengtas karste. Galima numanyti, kad bendrosios leksikos necharakteringą vertimą *поношенная* būtų vertinga rinktis iš ekvivalentiškesnių – *обшарпанная*, *истрепанная*, *потрепанная*.
- *Ar tau namie negerai? Ko tau dar reikia? Drignių?* / *Белены объелся!* Drignius reikšmė – ‘velnias, nelabasis’ (Drignius čia tave dabar neša tokią tamsią naktį). Vertimo variantas *Белены объелся!* iš tiesų yra semantiškai ir konotaciškai OK artimas analogas. Vis tik, ekvivalentiškesnis variantas būtų susijęs su velnio motyvu ir galėtų skambėti taip: *Чёрт тебя несёт?*

Toliau analizuojama antros grupės individualizuota kalba – pasikartojanti frazė, jos variacijos ir vertimo problematika.

11 lentelė. Individualizuota – pasikartojanti frazė, jos variacijos ir vertimai

Nr.	Originalo tekste	Vertimo tekste
1.	pikts daikts! (23)	вот дрянь! (30)

2.	neverti daiktai! (30)	негодяи! (39)
3.	O gyvų daiktų: apšėpusi karvė... (32)	А скотина? Пара тощих коровёнок... (41)

Piktais daiktais vadinami žmonės ir gyvuliai – tai Pikčiurnienės individualizuotos kalbos dalis ir išskirtinumas. Jokie kiti apysakos veikėjai šiuo posakiu *nežongliruoja*. Šiuo darbo etapu vertėtų trumpai nukrypti nuo vertimų analizės ir paskaityti tekstą apie žmogų:

„Smarki, tvirta, aštri, kad tave iš karto visi jaustų ir su tavimi skaitytus <...> „Mes, klaipėdiečiai, – statūs ir visada su pakelta galva aukštyn“ <...> „Ištižimu ir ašaromis nieko nenuveiksi – laimi tik užsispyrimas ir darbas diena dienos. Reikalauk iš savęs ir kitų kuo daugiau ir visu griežtumu. Ką pažadėjai – ištesėk. Kas laužo duotą žodį, tas žiauriai paniekina save ir kitus. Viskas turi būti atlikta taip, kaip reikia, be jokių nuolaidų ir pasiteisinimų“. Pati visada pedantiškai tvarkinga ir kategoriška. Jeigu kas ne taip, ji aprėks, trinktelės kumščiu, išvys iš namų („raus!“). Turėjo vokiško staigumo. Mokėjo būti pikta, įsiutusi, nesukalbama. Kalbėdavo stačiokiškai, nepaisydama ar kam patinka, ar nepatinka. Buvo taupi, nemėtė pinigų, tausojė užgyventus daiktus pagal klaipėdiškių išmintį – nenorėk kito, bet ir savo neužleisk. Būdama pati nepaprastai gyvastinga, neapkentė sugįžusių veidų ir apatiškų sielų“ (V. Kubilius, p. 28-29). Tai buvo pasakojimas apie Pikčiurnienę, ar tokią V. Kubilius prisimena I. Simonaitę? Galbūt tokią save matė pati rašytoja?... Šį klausimą galima palikti atviru, jis šiam darbui nekelia jokios didelės reikšmės. Tačiau šis tekstas buvo reikalingas parodyti (įrodyti), kad tokio žmogaus (personažo) lūpose, sutikite, posakis *pikts daikts!* be galo tinka, todėl jo vertimui turėtų būti teikiamas išskirtinis dėmesys.

Tuo tarpu VK *pikts daikts!* ir jo variacijos išversti skirtingais bendriniais žodžiais: *pikts daikts!* - вот дрянй!, *neverti daiktai!* - негодяи!, *O gyvų daiktų: apšėpusi karvė* - А скотина? Пара тощих коровёнок. Kadangi posakis yra pakankamai motyvuotas, vertėjai galėjo svarstyti galimybę versti jį daliniu ekvivalentu: злые вещи! ногодные вещи! А живых вещей: пара тощих коровёнок... ir pan.

Apibendrinant individualizuotos kalbos ir jos vertimų problematikos dalį galima teigti, kad kai kuriais atvejais vertėjams pavyko *įveikti* išties sunkius vertimo atvejus, išspręsti idiomikos dalykus, pasitelkti išradingumą, žodingą vertimo kalbą. Ir vis dėlto, didžiąja dalimi vertimas buvo išdirbtas lyg skubotai, nenudalinant kampų. Vertimas dažnesniu atveju kvietė ieškoti naujų analogų

bei ekvivalentų, nei gėrėtis juo. Analizė parodė, kad esant dėmesingesniam žvilgsniui, didžioji vertimų dalis galėjo būti persvarstyta ir išdirbta iki teksto *suskambės*, labiau suderės su originalu.

Toliau darbe tirsiu svetimybes, analizuosiu jų vertimus ir vertinsiu, kaip vertėjams pavyko susidoroti su šia užduotimi.

5. SVETIMYBĖS IR JŲ VERTIMO BŪDAI

Lietuvių kalbininkas K. Būga yra rašęs: „Nėra ir vargu gali būti pasaulyje tokia kalba, kurios žodynas būtų visas savas. Vadinasi, kiekvienos kalbos žodyne, be savųjų žodžių, visuomet esti dar ir svetimos kilmės žodžių“ (Būga, 1961, p. 749). Šiame skyriuje bus analizuojamos svetimybės, kaip meninio teksto raiškos dalis. Taip pat bus apžvelgta istorinė raida, nulėmusi svetimžodžių sanklodą Mažosios Lietuvos krašte, tuo pačiu ir I. Simonaitytės kūryboje. Analizuojama tų žodžių kilmė ir vertimo variantai į rusų kalbą. Vertinama, kaip vertėjai susidoruoja su užduotimi – vertimo kalbos priemonėmis išreikšti originalaus teksto svetimybių prasmę.

5.1. SVETIMYBĖS – SĄVOKOS SUPRATIMAS

Kad būtų galima geriau susivokti terminijoje ir vartotinių, nevartotinių svetimybių lauke, glaustai apžvelgiamos bendros svetimybių kategorijos – skolinių samprata bei jų kategorizavimas. Analizuojant skolinius, remiamasi kalbininkės J. Gričienės veikalu *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba* (2004), kuriame tyrėja teigia, kad žodyną sudaro savieji žodžiai ir skoliniai. Skoliniai, kalbos kultūros požiūriu skirstomi į *vartotinus* ir *nevartotinus*. *Vartotinių* skolinių grupei priskiriami *tikrieji skoliniai* ir *tarptautiniai žodžiai*. O nevartotinių – svetimybės, kitaip vadinamos *barbarizmais* (Girčienė, 2004, p. 46 – 49). Vertėtų trumpai apžvelkti kiekvienos skolinių grupės sampratą:

Vartotini skoliniai

- *Tikrieji skoliniai* – labai seni struktūriškai ir semantiškai lietuvių kalboje asimiliavęsi svetimos kilmės žodžiai, kuriais reiškiamą sąvoką neturi lietuviško pavadinimo (*pvz., knyga, miestas, muitas, pinigas ir pan.*).
- *Tarptautiniai žodžiai* – bendri daugelio kalbų skoliniai, kiek menčiau asimiliavęsi, dalis jų yra vieninteliai sąvokos reiškėjai (*pvz., deputatas, dokumentas, organizacija, projektas, specialus ir pan.*).

Nevartotini skoliniai

- Svetimybės (barbarizmai) – už bendrinės kalbos normų ribų išeinantys senesni ir naujieji skoliniai, bendrinėje kalboje turintys adekvačius pakaitalus. Svetimybių patariama visai nevartoti (dalis jų yra laikomi didžiosiomis klaidomis) arba bent vengti (*senesnės svetimybės* – *gdynė, kolyti, plėmas, ukolas, kralikas, bagotas, buterbrodas, biški; naujesnės* – *sponsorius, imidžas, šou bodis, hamburgeris, čipsai ir pan.*).

Kalbant apie svetimybių funkciją tekste, J. Pikčilingis knygoje *Lietuvių kalbos stilistika* (1975) išskiria kelias svarbesnes:

1) **Skaitytojo perkėlimas į praeitį.** Svetimų kalbų žodžių atsiradimą lietuvių kalboje lėmė visuomeniniai socialiniai reiškiniai: okupacijos, skirtingai kalbančių žmonių maišymasis, geografinė padėtis, ekonominiai-politiniai šalių santykiai. Vartojant tekste senąsias svetimybės atkuriamą praeities laikų kalbos dvasia. Literatūriniai atitikmenys sudėlioja kuriamą vaizdą, su bet kuriuo laikmečiu. Prie šios grupės priskiriamos ir analizuojamos apysakos archajinės svetimybės.

2) **Natūralumo siekis.** Kuriant dialogus, ar vidinius monologus, veikėjams turi būti leista kalbėti taip, kaip jie kalba. Pavartodamas svetimybę autorius individualizuoja veikėjų kalbą. Barbarizmai, pasak kalbininko, pasirodo esantys stilistiškai spalvingesni, šiltesni, natūralesni, intymesni bei raiškesni už literatūrinius savo atitikmenis. Būna, kad pats autorius tą patį daiktą įvardija literatūrine kalba, o kuriamą veikėją „prakalbina“ svetimybe.

3) **Itin dažna ironijos bei pašaipos reiškimo priemonė,** tačiau pasitarnaujanti ir iškilmingoje kalboje.

4) **Netiesiogiai teikiama geografinės aplinkos,** vietos informacija pagal tik tai vietovei būdingas svetimybės.

Nors beveik visada svetimybės pavartojimas pasirenkamas sąmoningai, tačiau yra atvejų, kada jos literatūriniais atitikmenimis nekeičiamos, tai – tautosaka, patarlės, priežodžiai, senieji raštai ir t. t. (plg. Pikčilingis, 1975, p.126–128).

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, lietuvių kalboje pagrinde skolintasi iš slavų ir germanų kalbų. Daugelis skolinių įsiliejo į bendrinę lietuvių kalbą ir prisitaikė prie lietuvių kalbos sistemos (pvz., *slaviškos kilmės žodžiai* – *agurkas, botagas, blogas, barštis, batas, dvaras, grybas, knyga, karūna* ir t.t., *germanizmai* – *budelis, durpės, gatvė, gandrai, spinta* ir t.t.). Po Antrojo pasaulinio karo, su antrąją skolinių banga, lietuvių kalbą užplūdo rusybės. Šiai dienai į mūsų kalbą veržiasi anglicizmai, tapę opia problema, – Vakarų pasaulio svetimžodžiai vartojami ir ten, kur jų galima išvengti.

Ievos Simonaitytės kūrybą apima laikotarpis, kuomet etninę lietuvininkų bendriją veikė vokiečiai. Vokiečiams užėmus Mažąją Lietuvą, vyko germanizacija – lietuvininkai vokiečių. Vėliau šio krašto gyventojus intensyviai veikė ir rusų kultūra. Taigi, I. Simonaitytės kūryboje daugiausiai aptinkama germaniškų svetimybų, kiek mažiau – slaviškų.

Svetimybės rašytojos tekstuose yra neatsiejama meninio teksto dalis, kurianti išskirtinius Mažosios Lietuvos gyventojų kalbos, kultūros ir socialinio konteksto elementus. Padeda geriau išjausti charakterius, *apčiuopti* aplinką ir laikmečio ypatybes, todėl šios meninės kalbos raiškos analizė ir vertimo klausimai yra reikšmingi bei įdomūs tyrinėti. Tokie apysakoje vartojami svetimi žodžiai kaip *gaspadorius, šnapsas, precenteris, neprietelė* ir pan., yra įsilieję į bendrinę meninio kūrinio kalbą, tiek autoriaus, tiek veikėjų. Jie nėra rašytojos išskiriami kabutėmis, kursyvu, nepaaiškinami metakomentarais ar pan., kitaip tariant, vartojami meninėje kalboje taip pat pat *laisvai*, kaip dialektinės kalbos atvejai.

Stebėtina, kad suskaldytas lietuvininkų kraštas davė valstybei pagrindinius rašto paminklus, pradedant 1547 m., kuomet Mažojoje Lietuvoje išleista pirmoji lietuviška knyga – Martyno Mažvydo katekizmas. Šiame pamario krašte leistas ne vienas lietuviškas laikraštis ir apskritai, daugelis lietuvininkų kilę būtent iš čia. Prūsijai tapus pasaulietine protestantiška kunigaikštyste, Mažojoje Lietuvoje kūrėsi ir plėtojosi prūsų bei lietuvių raštija, tautinė kultūra. Lietuvininkų kūrinuose slypi vakarų aukštaičių šnektų bruožai, žemaitybės, skoliniai iš vokiečių ir slavų kalbų, naujadarai.

A. Matijošienė straipsnyje *Lietuvininkų periodinės spaudos leksikos bruožai* (2003) pateikia įdomią Vydūno įžvalgą apie to meto žurnalistikos būklę, iš ko galime susidaryti bendrą paveikslą apie to meto Mažosios Lietuvos kalbą. Vydūnas rašė: „O lietuvių laikraščių vedėjai Prūsijoje beveik visi tėra žmonės to paties doriško-dvasiško stovio kaip didis skaičius. Nėra jie be gabumo. Teisė. Vienok stinga jie reikalingiausių sanligų, dargi laiko, ramiai ir giliai žvelgti į gyvėnimą, todėl lietuvių laikraštija yra tikras mišinys lenkiškumo, vokiškumo ir pagaliaus lietuviškumo“.

Apibendrinant A. Matijošienės straipsnį, kuriame buvo analizuojami konkretūs

prūsiškosios publicistikos leksikos pavyzdžiai teigiama, kad XX a. pradžios periodiniuose leidiniuose dominavo sava mažlietuvių kalba. „Jie kalbėjo lietuviškai, bet ne taip kaip gyvenusieji dešiniojoje Nemuno pusėje. Jie kalbėjo vokiškai, bet ne taip kaip tie, kurie buvo įsikūrę prie Elbės arba Reino“. Ta kalba, teigia A. Matijošienė, buvo tokia turtinga, tokia įvairiapusiška, kad joje bibliografai atranda vis naujų dalykų: bendrinė rašto sistema, nepajėgi perteikti seno ar tarminio teksto kalbinių ypatybių.

Dar vienas įdomus šaltinis, atspindintis pamario gyventojų šneką – Šilutės Hugo Šojaus muziejaus direktorės, etnologės Indrės Skablauskaitės interviu, kuriame ji pasakoja, kad mokantis tarmės susipažįstama su krašto senbuvių buitimi ir papročiais. „Daug kas lietuvininkų stubose buvo kitaip nei žemaičių trobose: ne moliniai, o porceliano ar fajanso indai, knygos – gotiškomis raidėmis, liuteroniškas Kūčių stalas – su ramia sąžine valgomais mėsiniškais valgiais. <...> Kitokie ir žodžiai: birželis – sėjinis, bulvės – ropės; daug germanizmų: sūris – kėžas, kumpis – šinkis, dešra – vurskis, varškė – gliumzsis, o lauko išvietės pavadinimas skamba kone iškilmingai – purtimangas“ (*Kas paveldės Klaipėdos krašto lietuvininkų palikimą – šišioniškių tarmę*, Rasa Kalinauskaitė, 2023).

Iš visko aiškėja Mažosios Lietuvos kalbos unikalumas ir jos *svoris* Ievos Simonaitytės kūryboje. Vertėjams ir redaktoriams *išrovus* tarminę leksiką ir svetimybės iš originalaus teksto, nebandant ieškoti vertimo kalbos išgalių kompensavimui, analogams, perfrazavimui ir kt. – tolygu netekti jo savitumo, laiko dvasios, erdvės ir veikėjų charakterių pajautimo.

Neabejotinai, versti svetimybės, kaip ir tarminę leksiką – užduotis nelengva. Vertėjas turi rasti būdą kaip šiuos leksinius vienetus perteikti vertime taip, kad jie VK atitiktų tas pačias funkcijas kaip ir OK bei kad juos suprastų VK skaitytojai. Juolab, kai perteikimo būdai yra įvairūs, o vieningos nuomones kaip daryti – nėra. Bet, kaip tvirtina L. Pažūsis: „Tekstai visada gali būti išverčiami. Nors vertimo kalbos sistemoje ir nėra atitinkamo žodžio, jo prasmė gali būti išreikšta šnekoje (konkrečiame tekste) kitais žodžiais arba laisvais žodžių junginiais. Tokia leksika, be abejo, sunkina vertėjo darbą, bet šie sunkumai yra įveikiami“ (Pažūsis, 2014, p. 46)

5.2. SVETIMYBIŲ VERTIMO PROBLEMOS

A. Leonavičienė straipsnyje R. Gary „*Europietiško auklėjimo*“ *norminis vertimo ekvivalentiškumas* (2010), kalbėdama apie meninio teksto vertimą rašo, kad meninis stilius nėra visuomeninis kalbos stereotipas ir kad estetinė kalbos funkcija kartais leidžia nukrypti nuo kalbos normų. Šiam teiginiui antrina ir K. Župerka rašydamas: „Individualusis stilius nenorminamas. Meninės kalbos sferos normas apskritai sunku apibrėžti“ (Župerka, 2001, p. 96). Iš to kyla

klausimas: kaip gi elgtis vertėjams? Ar jie, skirtingai nei dalykinių tekstų vertėjai, gali sau nekelti didelių kalbos mokėjimo reikalavimų?

Atsakydama į šį klausimą A. Leonavičienė remiasi vertimo teorijų nuostatomis, kuriose teigiama, kad vertėjas nėra savarankiško teksto kūrėjas. Perteikdamas autoriaus stilių kitos kalbos priemonėmis, **vertėjas turi išlaikyti tą patį stilistinį lygmenį.**

Kalbėdama apie svetimybų, tarmybių, žargonybių ir kitų motyvuotų raiškos priemonių vertimą, A. Leonavičienė teigia, kad visada reikėtų remtis originalu ir vertinti, ar konkrečioje svetimos kalbos teksto vietoje ir apskritai tekste yra sąmoningų nukrypimų nuo normos, atliekančių kokią nors stilistinę funkciją. Jeigu tokių nukrypimų originale nėra, jų neturėtų būti ir vertime.

R. Kliošraitytė straipsnyje *Svetimžodžių perteikimas verčiant grožinę literatūrą. Atvejo analizė* (2017), mini kalbininkės Lauros Salmon (2003, p. 202) įžvalgą. Svarstydamą apie vertėjo amato ypatumus ir pasirenkamas vertimo strategijas, L. Salmon nurodo, kad vertėjas gali sulieti verčiamą tekstą su VK kultūra, tai yra keisti teksto kalbą ir stilių, retorines figūras, intratekstines ir ekstratekstines kultūrinės nuorodas. Kita vertus, pasak tyrėjos, vertėjas gali nutolinti tekstą nuo VK kultūros ir VK tekste palikti svetimos, kitos kultūros elementus – tai yra išlaikyti VK tekste, OK vartojamas svetimybės.

R. Kliošraitytė šiuo klausimu pateikia ir kito kalbininko – Bruno Osimo poziciją, kuris rašo, kad VK tekste neišlaikant svetimžodžių, pažeidžiama teksto OK pasaulio vizija, nes pati kalba yra pasaulio vizija (Osimo 2004, p. 30). „Jei tekstas OK yra daugiabalsis ir daugiakalbis, jis toks turėtų išlikti ir vertime, dėsto kalbininkas“ (Osimo 2004, p. 146).

Remdamasi kitos tyrėjos – P. Diadori įžvalgomis apie tai kaip svetimžodžiai perteikiami verčiant užsienio filmus į italų kalbą, R. Kliošraitytė pritaikė šią strategiją grožinio teksto vertimui ir išskyrė tokius svetimybų perteikimo būdus:

– Tekste OK esančius svetimžodžius **išlaikyti** VK. Viena vertus, taip būtų išsaugotas teksto OK daugiakalbiškumas, kita vertus, tekstas VK nutolintas nuo VK kultūros. Tai gali būti visiškai pateisinama strategija, tik reikia atkreipti dėmesį ir į tai, ar teksto VK adresatas tuos svetimžodžius supras, pažymi R. Kliošraitytė.

– Tekste OK esančius svetimžodžius **išlaikyti** VK tekste ir *pateikti metakalbinį komentarą*, kuriame svetimžodis išverčiamas. Dėl metakalbinio komentaro, t.y. dėl vertėjo pastabų išnašose, bendros nuomonės nėra. Kaip nurodo Massimiliano Morini, vertėjo pastabas nepalankiai vertina ir leidėjai, ir patys vertėjai, ir vertimo teoretikai, nes metakalbinis vertėjo komentaras: „geriausiu atveju yra pralaimėjimas, blogiausiu atveju – trumpiausias kelias“

(Morini 2007, p. 201) . P. Faini yra kitos nuomones. Jis teigia, kad vertėjo pastabos vertintinos teigiamai, nes jas renkantis nesikišama tiesiogiai į tekstą, o teksto VK adresatui pateikiama informacija, padedanti tą tekstą suvokti (Faini 2012, p. 77). Tokį vertimo būdą R. Kliošraitytė vertina kaip tarpinį rašydama, kad išlaikydama svetimžodžius tekste VK vertėjas nutolina tekstą nuo VK kultūros, bet pateikdamas ekstratekstinį komentarą jį prie jos priartina.

– Tekste OK esančias svetimybes **išversti** tekste VK, o siekiant išlaikyti teksto OK daugiakalbiškumą **pasitelkti VK išgales**, pavyzdžiui, pavartoti naujažodžių ir taip kompensuoti tekste VK neišlaikytus teksto OK elementus.

– Tekste OK esančius svetimžodžius išversti tekste VK, o siekiant išlaikyti teksto OK daugiakalbiškumą **pasitelkti kitus svetimžodžius**, taip kompensuojant neišlaikytus teksto OK elementus. Pasitelkiant šį vertimo būdą, svarbu įvertinti, ar tekste VK pavartotus svetimžodžius supras teksto VK skaitytojas, ar jie neiškreips teksto OK stiliaus ir kuriamo pasaulio vizijos, perspėja R. Kliošraitytė.

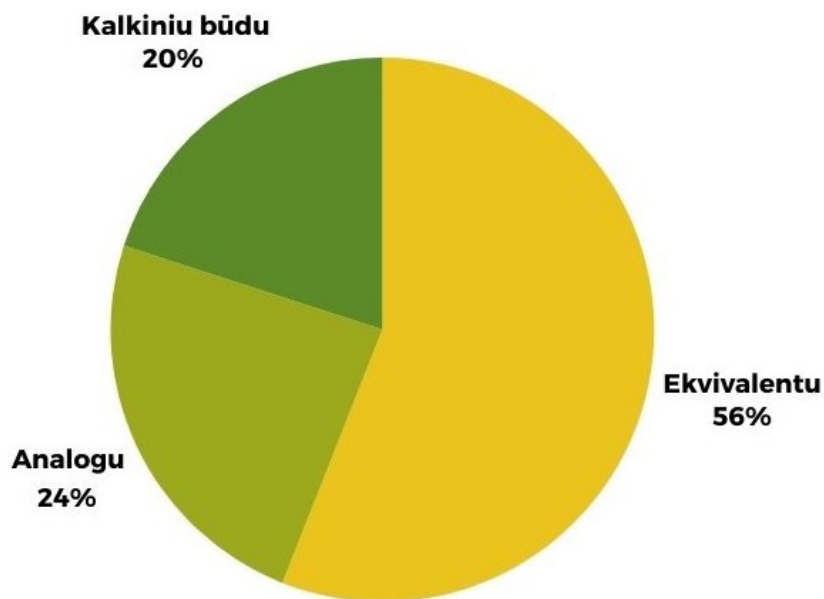
- Tekste OK esančius svetimžodžius **išversti** VK tekste **bendrine kalba**. Šiuo atveju teksto OK daugiakalbiškumas bus panaikintas. OK vertimas bus sulietas su VK kultūra (R. Kliošraitytė, 2017).

Skaitant apysaką *Pikčiunrienė* akivaizdu, kad svetimybes tekste rašytoja vartoja pakuždėta intuicijos ir natūralios minčių tėkmės, nepritempdama, siekdama perteikti to meto Mažosios Lietuvos daugiakultūriškumą ir daugiakalbiškumą. Kaip ir tarmybės, – svetimybės I. Simonaitytės kūryboje ne stilizacijos priemonė, o realybės dalis. Vertėjui tenka taikytis prie šios autoriaus *muzikos* (plg. Miliūnaitė, 2004). Kalbininkė pripažįsta, kad svetimybių vertimas neišvengia nuostolių, tačiau tikras profesionalas visada atranda savų raiškos priemonių – puikiai perteikiančių autoriaus mintį. Todėl verta panagrinėti detaliau, kokiais būdais O. Juodelienė ir V. Finkas rinkosi versti *Pikčiurnienės* svetimybes ir kaip jiems pavyko perteikti jų prasmes.

5.3. SVETIMYBIŲ VERTIMO VARIANTŲ ANALIZĖ

Analizuojamoje apysakoje aptikta 21 svetimybė (neskaičiuojant pasikartojančių), iš jų 11 svetimybių yra slavų kilmės, 8 – germanų, 3 prancūzų kilmės ir 1 – italų. Svetimybių vertimus analizuosiu frazeologizmų vertimų principu: grupuosiu svetimus žodžius verstus **ekvivalentu** (ekvivalentu darbe vertinamas svetimžodžio vertimas bendrine kalba) – 13 atvejų, **kalkiniu** būdu – 5 atvejai ir **analogu** – 6 atvejai (3 iš jų pasikartojantys).

Svetimybės taikomi vertimo būdai procentaliai atsispindi 4 paveiksle.

4 paveikslas. Svetimybų vertimo būdai

12 lentelė. Svetimybų vertimas ekvivalentu

Nr.	Originalo tekste	Vertimo tekste
1.	gaspadorius (7) (brus. gaspadar)	господарь (7)
2.	Ak, kaip tas <u>svietas</u> atbulai sutvertas! (13) (brus. свет)	Ах, как этот <u>свет</u> плохо устроен! (17)
3.	į salongą (45) (pranc. salon)	в салонг (59)
4.	kafija (47) (vok. Kaffee)	кофе (62)
5.	<u>Biednam</u> žmogui visur ta pati duonelė ar tie patys pyragai...(63) (l. biedny, brus. беден)	<u>Бедняку</u> везде тот же хлеб, и те же пироги...(83)

6.	aficeris (68) (l. oficer, rus. офицер)	офицер (89)
7.	viena gali gyventi kaip <u>grovienė</u> (79) (vok. Graf)	одна можешь жить как <u>графиня</u>
8.	porcelonas (45) (it. porcellana)	фарфор (59)
9.	nesilankstyti prieš <u>boncus</u> (51) (boncas, - (germ.) - turčius, turtingas ūkininkas, buožė)	не кланяться богачам (68)
10.	į palocių (45) (brus. palōcius (pałac, палац). rūmai)	во дворец (48)
11.	jį ruja kaip <u>smakas</u> (48) (l. smok, brus. смок)	(ведь она всё лопаает) <u>Удав</u> , а не девка (64)
12.	neprieteliai (45) (brus. непрыцель)	враги (59)
13.	brangvynas (12) (vok. Branntwein)	водка (8)

Remiantis R. Kliošraitytės išvestais svetimybų perteikimo būdais aiškėja, kad dažniausiai (13 atvejų) apysakos OK svetimžodžius pasirinkta versti bendrine kalba, sukuriant VK daugiabalsiškumo nuostolį, suliejant OK tekstą su VK kultūra. Pasitelkiant vertimo kalbos išgales daugeliu atveju vertėjai galėjo išlaikyti OK svetimybų stilių. Štai, tarkime, žodis *kafija* išverstas bendriniu – *кофе*. Jei vertėjai rinktųsi šiame žodyje išlaikyti tipišką dialektui raidę *a* ir išversti žodį į *кафию*, jiems būtų pavykę išlaikyti OK svetimybės stilių vertimo tekste, neprarandant jo semantinės motyvacijos. Beje, tokiu – kalkiniu principu vertėjai sėkmingai į VK perkėlė žodį *į salongą* – *в салонг* (13 lentelė. *Svetimybų vertimas analogu*).

Kalkinis vertimo būdas galėjo būti taikomas ir tokiems atvejams kaip *nesilankstyti prieš boncus* – *не кланяться богачам* arba *į palocių* – *во дворец*. Svarstyтина, kad *boncas* ir *palocius* žodžių perkėlimas į VK kalkiniu būdu bei jų išaiškinimas metakomentaru išnašose – išlaikytų OK teksto daugiabalsiškumą bei daugiakultūriškumą.

13 lentelė. Svetimybių vertimas kalkiniu būdu

Nr.	Originalo tekste	Vertimo tekste
1.	precenteris (36) (pranc. <i>précenteur</i> - vargonininkas)	прецентер (47)
2.	edelmonas (44) (vok. <i>Edelmann</i>)	эдельман (57)
3.	folvarkai (44) (lenk. <i>folwark</i> < vok. <i>Vorwerk</i>)	фольварки (57)
4.	freilinės (44) (vok. (Hof)fräulein)	фрейлины (58)
5.	į salongą (45) (pranc. <i>salon</i>)	в салонг (59)

Svetimybės į vertimo tekstą kalkiniu būdu perkeltos 5 kartus. Keturiems iš jų, metakomentaru išnašose pateiktas paaiškinimas, nurodant į žodžio kilmę bei reikšmę. Vienintelei svetimybei *в салонг*, semantiškai motyvuotai ir pažįstamai rusakalbiui skaitytojui, metakomentare paaiškinimo nepateikta. Šio perkėlimo atveju sėkmingai išlaikytas OK svetimybės stilius: perkėlime neatsisakyta galūnės *g*. Šiuo atveju, neišardant žodžio semantinės reikšmės ir nesukuriant stilistinio nuostolio, prisidėta prie apysakos daugiabalsiškumo išlaikymo.

13 lentelė. Svetimybių vertimas analogu

Nr.	Originalo tekste	Vertimo tekste
1.	šnapsas (13) (vok. <i>Schnaps</i>)	водка (14)
2.	<u>sūdną</u> dieną pramiegosi (9) (brus. <i>судны</i>)	этаки ты и <u>царство небесное</u> проспийшь (11)
3.	<u>Neprietele</u> tu! (42) (brus. <i>непрыцель</i>)	Змея ты (55)

4.	Subatvakariais (43) (hibr. rus. суббота + vakaras)	частенько (56)
5.	neprietelis (53) (brus. неприцель)	дурак (71)
6.	tie neprietėliai įsivarė į begalines sumas (58) (brus. неприцель)	Мерзавец Кейлис неимоверно вздул цену (77)

Apysakoje analogu svetimybės verstos 6 kartus. Tris iš jų – tos pačios svetimybės – *neprietėlis* skirtingi vertimai. Apysakoje aptinkamas šio žodžio vertimas ir ekvivalentu – *vragi*. Analogu pasirinkti vertimai: *Neprietele tu!* – *Змея ты*, *neprietelis* – *дурак*, *neprietėliai* – *Мерзавец Кейлис*. Žodis *neprietėlis* pagrindinės veikėjos Pikčiurnienės kalboje yra dažnas, kaip ir tarminis posakis (*pikts*) *daikts!* Vis dėlto, priešingai nei semantiškai motyvuotas (*pikts*) *daikts!*, kuri vertėjai galėjo rinktis versti ekvivalentu (vertė skirtingomis reikšmėmis, neradus (arba neieškojus) semantinio ir stilistinio svetimybės atitikmens), žodis *neprietėlis* verstas į *Змея*, *дурак*, *мерзавец*. Šis pasirinkimas vertinamas kaip dėmesingas – vertėjai rado pagal kontekstą tinkamus variantus *neprietėliu* vertimo kalboje apibūdinti vieną ar kitą veikėją. Tikimasi, kad vertėjai skyrė laiko paieškomis, kaip žodį *neprietelis* galima būtų išversti semantiškai ir stilistiškai panašia svetimybe.

Toliau analizuojami klausimų keliantys vertimai analogu. Žodis *šnapsas* (vok. *Schnaps*) išverstas analogu *водка*, kas iš esmės nėra tinkamas sprendimas vien dėl to, kad vokiškasis *šnapsas* skiriasi nuo rusiškosios *vodkos*. Šnapsas – vokiškas distiliuotas alkoholinis gėrimas, paprastai turintis bent 32 % alkoholio. Techniškai jis priskiriamas prie likerių, kadangi jo gamyboje naudojamas cukrus. Teisingesnis sprendimas šio vertimo atveju būtų perkelti žodį kalkiniu būdu į *шнапс* ir pateikti jo aiškinimą išnašoje metakomentaru. Juolab, kad bendrinio žodžiu *водка* yra išversta ir kita svetimybė – *brangvynas*.

Kitas klausimų keliantis vertimo analogu atvejis – frazeologizmas su svetimybe – *sūdnas*: *sūdną dieną pramiegosi* – *этаки ты и царство небесное простишь*. Šiuolaikinėje kalboje šis frazeologizmas turi atitikmenį – *teismo diena* (*teismo dieną prameigosi*). VK frazeologizmas išverstas į *царство небесное*, kas semantiškai nekuria ženklus nuostolio – abu posakiai nusako, kad bus pramiegotas svarbus įvykis. Bet konotaciškai tai yra du skirtingi atvejai – *sūdna diena* kuria neigiamą konotaciją, *царство небесное* – teigiamą. Šio frazeologizmo vertime teigiamai

vertinamos vertėjų pastangos išlaikyti tarminį, archajinį stilių su žodžiu этаки: этаки ты и царство небесное проспишь.

Paskutinis abejotinas svetimybės vertimo atvejis – žodis *subatvakariais* išverstas į *частенько*, kas nėra semantiškai tinkamas analogas. Tekste kalbama apie Pikčiurną, kuris *subatvakariais kartais pareidavo svyrinėdamas namo*. Taigi, semantiškai ir stilistiškai ekvivalentiškesnis vertimas būtų *иногда в субботние дни*, vietoje generalizuoto *частенько*.

Atlikus svetimybės vertimo analitinę dalį aiškėja, kad siekiant išlaikyti vertimo tekste originalaus teksto stilių, atspindėti laikmečio dvasią, teksto daigiabalsiškumą ir daugiakultūriškumą, vertėjai galėjo: 1) dažnesniu atveju rinktis svetimybės perkėlimą į VK kalkiniu būdu su svetimybės kilmės ir reikšmės išaiškinimu išnašoje metakomentaru; 2) visas, rusakalbiui skaitytojui suprantamas svetimybės išlaikyti su jų archajinėmis OK dalelėmis (*kafija* – *кафия* atvejis); 3) Būti dėmesingesniems, analizuojant svetimybės reikšmes ir rinktis ekvivalentiškesnius jų semantinius bei stilistinius atitikmenis.

Analitinė darbo dalis užbaigiama, o visą tyrimą reziumuos vertėjų, redaktorių, kalbininkų ir filosofų įžvalgos apie vertėjų užduotis verčiant meninius tekstus bei nuostolius, susidarancius šį darbą atliekant nepakankamai profesionaliai.

6. MENINIO TEKSTO VERTIMO PROBLEMATIKA

Šio skyriaus užduotis – supažindinti su meninio teksto vertimo problematika iš įvairių mąstytojų ir tyrėjų pozicijų. Apmąstyti užduotis, keliamas vertėjams, jų (ne)įveikiamumą ir nuostolius, susidarančius meniniame tekste, jei darbo būta nepakankamai dėmesingo, sąžiningo. O galbūt, vertimo nuostoliai – neišvengiami?

6.1 MENINIO TEKSTO VERTIMO PROBLEMATIKA

„Vertimas – tai tarnystė dviem ponams, svetimšaliui su jo kūriniumi ir skaitytojui su jo troškimu savintis“, savo filosofiniame veikle *Apie vertimą* (2004) rašo Paul Ricœur. Filosofas, derinęs fenomenologiją su hermeneutika, originalo tekstą mato kaip besipriešinančią vertimui masę. Teigiančią, kad originalo nepadvigubins joks kitas originalas. Ricœur šią prezumpciją lygina su kolekcionieriumi, kuris žiūrėdamas į pačią geriausią meno kūrinio kopiją žino didžiausią jo trūkumą – tai nėra originalas.

Tobulą vertimą filosofas vadina banalia svajone, kadangi vertimas (kas tai vis dėlto vertimas, *jau savaimė iš esmės bus prastas*). Savo veikle Ricœur cituoja AntoinBerman, kuris vykusiai apibrėžė verčiamo ir vertimo tekstų formas: „Psichikos lygmenyje, vertėjas yra ambivalentiškas. Jis nori pulti dviem frontais – priversti savo kalbą prisipildyti svetimybės ir priversti kitą kalbą deportuoti į jo gimtąją kalbą“ (Ricœur, 2004, p. 12). Apibendrinant, filosofas išsako būtinybę vertėjui **atsižadėti** (o skaitytojui laukti) **tobulo vertimo**. O atsižadėję tobulumo, tęsia Ricœur, galime patirti vertimo džiaugsmą. Šis, savo ruožtu, susijęs su susitaikymu, su prarajos **tarp tapatybės ir atitikimo** pripažinimu. „<...> Geras vertimas gali taikyti tik į numanomą atitikimą, o ne tokį, kuris būtų pagrįstas įrodoma reikšmės tapatybe – taigi, į atitikimą be tapatybės“ (Ricœur, p. 44).

Lietuvių literatūrologas M. Miškinis straipsnyje *Susižavėjimas ir supratimas* (1969), vaizdingai aprašo, kad vertėjas yra kuklus kūrėjo bendradarbis. Kad kilni vertėjo misija – uždegus savo nedideles žvakutes nuo skaisčiai liepsnojančio fakelo, nešti jas į pačius tolimiausius, dar neapšviestus kampus. Ir kad vertėjas, visų pirma, turi susižavėti didžiųjų žodžio meistrų kūryba, *kartais net apsvaigti nuo jos*. Straipsnyje M. Miškinis mini vertėjo **sąžiningumą**, kuris priešinamas **naivumui**. Naivumui imtis kūrinio vertimo be išgalių ir resursų. Kuomet vertėjai įkvėpimo semiasi tik žodynuose ir žino tik vadinamuosius – norminės kalbos kanonus. Tokius vertėjus M. Miškinis lygina su sienų tinkuotojais sakydamas, kad jie: „persistengia tiek, jog užtinkuoja ir kambario langus“ (Miškinis, 1969).

Vis dėlto, Miškinis pripažįsta, kad *nėra didesnės kančios, kaip žodžio kančia* ir kad tikrasis išbandymas vertėjui – rasti trūkstamą, reikiamą žodį. Užbaigdamas straipsnį M. Miškinis ragina liautis vertėjus distiliuoti kalbą ir drąsiau ieškoti atitikmenų tarminiuose žodynuose, galop – bandyti kurti naujus žodžius. Suprantama, į darbą sudėtos išgalės gali būti prarastos redaktorių, ir vis tik visos pastangos pateisina tikslą – perteikti skaitytojui meninio teksto nuotaiką.

Meninio teksto nuotaiką ir vertėjo sąžinę įdomiai apibrėžia B. Masonienė straipsnyje *Salomėja Nėris – rusų klasikinės prozos vertėja (1974-1979)*. Nors pati S. Nėris yra sakiusi, kad *genijų kūrinį reikia skaityti jų pačių kalba*, vis dėlto pati ėmėsi vertėjos amato ir jį įvaldė – meistriškai. O. Šimaitė, vertindama S. Nėries, kaip vertėjos talentą rašė: *Kiekvieną jai duotą išversti kūrinį, net ir visai svetimą jos sielai, ji vertė labai sąžiningai*. O S. Čiurlionienė recenzijoje apie S. Kuprino *Siulamitos* vertimą, kurio ėmėsi S. Nėris, rašė: *S.Nėriai pavyko svarbiausias dalykas – nuotaikos atkūrimas, kas esąs didžiausias vertėjo kūrybinių gabumų įrodymas*. Ši mintis neprarado savo aktualumo ir šiomis dienomis.

Kalbant apie nuostolius, remiantis Ricœur vertimo **atitikimo** nuostata, atmetus tobulumo ir tapatybės siekį, suvokiama, kad nuostoliai verčiant meninius tekstus – neišvengiami. Apie juos, tyrinėdamas Donelaičio *Metų* tikrinių žodžių vertimus kalbėjo ir A. Cerri. Vertėjas rašė, kad nuostoliai neišvengiami, bet jie kompensuojami įvairiais būdais: pvz., įvadu, paaiškinamosiomis išnašomis, leidėjo pratarne, vertėjo žodžiu ir pan., t. y. vadinamaisiais paratekstais (plg. Cerri, 2015).

Apibendrinant atrinktų literatūrų mintis apie meninių tekstų vertimų problematiką, bendrąja prasme, galima išskirti kelis aspektus: 1) vertimo **atitikimo**, ne tapatybės siekis; 2) **sąžiningas** vertėjas privalėtų rinktis vertimus pagal savo išgales; 3) palaikytina **drąsa** nesilaikyti įsikibus norminio teksto, o ieškoti žodinių atitikmenų; 4) **nuotaikos** atkūrimas – vertėjo kūrybinių gabumų įrodymas; 5) nuostoliai neišvengiami, bet dalis jų – **kompensuojami**.

6.2 MENINIŲ TEKSTŲ VERTIMO UŽDAVINIAI

Rašydamas apie vertėjo užduotis, verčiant meninius tekstus, Ricœur dėsto, kad vertimo kalba vertėjai turi versti ne sakinius ir ne žodžius, bet **tekstus**. Tekstai, anot Ricœur, sudaro dalį kultūrinės tikrovės, kuria išreiškiami skirtingi pasaulio vaizdai: „Vertėjo užduotis krypta ne nuo žodžio link sakinio, teksto ar kultūrinės tikrovės, bet atvirkščiai: prisipildydamas neaprepiamų konkrečios kultūros idėjų interpretacijų, vertėjas nuo teksto leidžiasi prie sakinio ir žodžio“ (Ricœur, 2004, p. 41). Šiai minčiai antrintų ir A. Cerri, pasak kurio: „vertėjai, kurie labiausiai orientuoti į svetimą sociokultūrinę erdvę, verčia skaitytojui, kuris patiria malonumą susidūręs su

svetimu pasauliu ir mokydamasis naujų dalykų“. Šiai vertėjų grupei Cerri priešina vadinamuosius *adaptuojančiuosius* vertėjus kurie, pasak italų kalbininko, tekstus verčia dėl pomėgio ir malonumo, ypač estetinio ir meninio. (Cerri, 2015).

Tęsiant mintį, Irina Fursova straipsnyje *Специфика перевода художественного текста* (2017), kalbėdama apie meninio teksto vertėjams keliamas užduotis pažymi, kad meninio teksto vertime reikia vertinti kiekvieną sakinį kaip dalį visumos. Perduoti ne tik tai, kas jame pasakyta, bet ir dirbti sukuriant meninį vaizdą, bendrą nuotaiką, aplinkos, veikėjų charakteristiką. Čia svarbus ir atskiro žodžio pasirinkimas, ir sintaksinė struktūra, ir kiti elementai. Vertėja atskleidžia, kad sunkiai įgyvendinama užduotis – perteikti rašytojo individualią rašymo manierą, **verčia vertėją pačiu būti rašytoju**. O tai iš esmės priešinama (nerašytai) vertėjų taisyklei – **nesiimti atsieto kūrėjo vaidmens**. Umbero Eco yra rašęs, kad vertėjui nereikia stengtis *gražinti*, tobulinti originalo teksto ir užimti autoriaus vietą. Skaitydami vertimą skaitytojai turėtų jausti ir matyti originalo turinį tokį, koks jis yra. „Jeigu verčiamas skurdus ir prastai parašytas kūrinys, tegul jis toks ir lieka, kad vertimo skaitytojas pats galėtų spręsti, ko vertas autoriaus darbas“ (Eco, 2003, p.118). Kazimiero Sajos žmona – vertėja ir poetė Zita Mažeikaite, kalbėdama apie prastos literatūros vertimus, viename interviu atviravo, kad tokių darbų apskritai nesiima, kad išsaugotų medžius, kurie turėsia būti nukirsti tai verstinei knygai atspausti.

Grįžtant prie I. Fursovos straipsnio apie *vertėjo – kūrėjo* vaidmenį, *vengiant konfliktų* tarp autoriaus ir vertėjo, rašo tyrėja, vertėjui privalu įsigilinti į autoriaus estetiką, jo mąstymo ir raiškos būdą, pasijusti *autoriaus kailyje*. Visavertis vertimas reikalauja gilaus visos autoriaus kūrybos ir aplinkybių, kuriomis ši kūryba vystėsi – pažinimo (Fursova, 2017).

Pastaroji ir kitos, skyriuje išdėstytos mintys. *sukrenta* į radikalesnius bet, ko gero, daugeliui vertėjų pažįstamus Maksimo Gorkio nurodymus, apie kuriuos savo knygoje *Prie redaktorius stalo* rašo A. Žirgulys. Štai keli M. Gorkio pamąstymai ir esminės užduotys, kurias jis kelia vertėjams:

- Man atrodo, kad dažnai vertėjas pradeda vertimo darbą tuojau pat, kai tik knyga patenka jam į rankas, nė nepaskaitęs jos pirma ir neturėdamas supratimo apie jos ypatybes. Bet iš vienos knygos, net ir tada, kai ji gerai perskaityta, negalima dar kaip reikiant pažinti viso autoriaus techninių metodų sudėtingumo ir jo žodžių kaprizų.
- ...reikia kiek galint tiksliau suprasti ne tik tai, ką autorius mėgsta ir apie ką jis norom kalba, bet ir tai, ko jis nepakenčia ir kas jam svetima, ką jis linkęs nutylėti. Pravartu skaityti visa, ką tas autorius yra sukūręs, ar bent tas knygas, kurios publikos ir kritikos laikomos geriausiomis.

- ...Vertėjas turi pažinti ne tik literatūros istoriją, bet ir kūrybinės autoriaus asmenybės istoriją – tiksliai tada jis daugiau ar mažiau tiksliai atkurs rusų kalbos formomis kiekvienos knygos dvasią. Reikalavimas sunkus, tačiau – būtinas. (plg. Žirgulytis, 1979, p. 305-308)

Irena Balčiūnienė *neužkrauna* visos atsakomybės vertėjams ir savo pranešime *Ranka rankon: vertėjas ir redaktorius* (2006) sako, kad vertėjų ir redaktorių kūrybinis bendradarbiavimas turi tapti norma, o leidyklos prestižas turėtų neleisti pasirodyti vertimui, prie kurio ramiai nepadirbėjo redaktorius, stilistas ir korektorius. Visi siūlymai ir taisymai, pasak I. Balčiūnienės, turi būti kruopščiai aptarti ir suderinti su vertėju. Pranešime vertėja cituoja kalbininko Aldono Pupkio mintis, išdėstyta jo straipsnyje *Istorinių romanų kalbos redagavimas* (1985). A. Pupkis sako: „jeigu vertėjai ir redaktoriai yra palikę „nelygumų“ tai čia daugiau derėtų priekaištauti redaktoriams, nes vertėjams, norintiems vertimo kalbos sklandumo, žodingumo, vaizdingumo, ne visada sekasi sužiūrėti žodžių ir formų vartojimo nelygumus. Tie nelygumai – redaktorių rūpestis, ir ne tik aptariamose leidyklos leidiniuose“.

Režiuojant meninio teksto vertėjo uždavinius, visų pirma, ko gero, reiktų kalbėti apie **neskubrų** ir į laiko rėmus **neįspraustą** darbą. Vertėjui turi būti suteikta galimybė išanalizuoti ir išjausti ne tik verčiamą kūrinį, bet ir daugiausia pripažinimo sulaukusią kitą autoriaus kūrybą, aplinką bei kultūrą, kurioje mezgėsi autoriaus tekstai. Na ir žinoma, šiame kūrybiniame vertimo procese profesionaliam vertėjui turėtų talkinti profesionali komanda (redaktorius, stilistas, korektorius) tam, kad bendras kūrinys dovanotų skaitytojui – originalaus kūrinio atitikmenį, su atkurta nuotaika. Kūrinį, grįstą vertimo džiaugsmu.

Su šia dalimi magistrinio darbas tema *Meninės kalbos ypatybės Ievos Simonaitės apysakoje „Pikčiurnienė“ ir jų perteikimas vertime į rusų kalbą* baigiamas. Toliau pateiktose išvadose reziujuojamos darbo dedamosios ir išskiriamos prezumpcijos, kuriomis gali vadovautis vertėjai, susidūrę su tikrinių žodžių, frazeologizmų ir palyginimų, individualizuotos ir tarminės kalbos bei svetimybės vertimų problematika. Susidūrę su meninio teksto vertimo problematika plačiau ta žodžio prasme.

IŠVADOS

1. Atrinkus analizuojamos apysakos **tikrinius žodžius** ir atlikus jų semantinę analizę išaiškėjo, kad rašytojos sugalvotos veikėjų pavardės yra arba pravardinės kilmės ir semantiškai motyvuotos (*Pikčiurnienė, Malonienė, Šnektienė, Švelnius, Raudonis*), arba turi perkeltinę reikšmę (pvz., Šniaukšta – šniaukšti – ‘su garsu traukti orą, šnupuoti’). Garsažodis galėtų perteikti veikėjo nepasitenkinimą ir ūmų būdą: Būblys – baubti, būti, nuoroda į garsiai savo tiesas ir teises reiškiantį personažą. Apysakos personažams parinkti vardai yra konotuoti, jiems būdingos vienokios ar kitokios reikšmės, dažniausiai tinkančios veikėjų paveikslams nusakyti, pvz., Marė – atkakloji, Magdė – puošėiva, Jurgis – žemdirbys, Trūdė – ‘stipri ietis’ ir kt.
2. Analizuojamos apysakos vertimo tekste pasirinkta tikrinių žodžių vertimo strategija – **perkėlimas**, kai tikriniai žodžiai vertimo tekste perrašomi arba šio darbo atveju – adaptuojami (fonetiškai, grafiškai, morfologiškai). Perkėlimo atveju skaitytojas supažindinamas su originalaus teksto veikėjų vardais, pavardėmis ir vietovardžiais, tačiau, nesant jų reikšmių aiškinimo metakomentarų išnašose, **atsiranda nuostolis**. Skaitytojui sudėtinga įsivaizduoti visą apysakos paveikslą – vaizdingą, ryškų ir tapybišką. Neatskleidžiami veikėjų charakterių bruožai, nejaučiama konotacija, kurią kuria vieni ar kiti vardai, pvz., Šnektienė, Malonienė. Neatsiveria platesnis aplinkos, kurioje veikia personažai, laukas – Traiškiai.
3. Jeigu apysakos vertėjai rinkęsi personažams parinkti **modifikuoti veikėjų vardus**, pakeisdami juos adresatui įprastesniais rusiškais vardais (pvz., *Mare > Мама, Ilžė > Луза, Jurgis > Юпуш, Mikšas > Коля*), būtų sukurtas artimesnis ryšys su veikėjais. Pavardžių semantika gali būti modifikuota ir morfologiškai (pvz.: Kojeliai – Коялисы). Jei pavardžių reikšmes paaiškinti metakomentaru išnašose, tikėtina, pavyktų sukurti rašytojo mintis ir kūrybinį sumanymą perteikiantį originalų stilių ir rimą atitinkantį vertimo tekstą.
4. **Atlikus palyginimų vertimo variantų analizę** išaiškėjo, kad 40 % atvejų vertėjai rinkosi versti ekvivalentu, 20 % daliniu ekvivalentu, 20 % analogu, 15 % palyginimų vertimo kalboje praleista. Nors vertimų praktikoje nėra numatyta koks procentas teksto turi sudaryti pilno ekvivalento vertimus, reziumuojant akivaizdu, jog mažiau nei pusė ekvivalentu išverstu palyginimų negali perteikti skaitytojui maksimaliai vaizdingo originalaus teksto atitikmens.
5. **Atlikus frazeologizmų vertimo variantų analizę** paaiškėjo, kad dažniausiai juos rinkiasi versti analogu – 46 %, ekvivalentu išversta 28 % frazeologizmų, aprašomuoju būdu (perifraze) – 24 %. Apibendrinant galima teigti, kad dėl susiklosčiusios geolingvistinės situacijos bei lietuvių ir slavų kultūrų panašumo, daug sustabarėjusių frazeologinių junginių apysakoje yra panašūs, todėl gali būti išversti pažodžiui t.y. pilnu ekvivalentu. Vis dėlto, ekvivalentu išversta tik

trečdalis analizuojamų frazeologizmų, kas, neabejotinai, kuria semantinius, vaizdinius nuostolius ir deformuoja meninį kūrinį.

6. **Analizuojant individualizuotą kalbą** paaiškėjo, kad dažniausios individualizuotos kalbos apraiškos aptinkamos apysakos tarminėje (dialektiškoje) kalboje (dialoguose). Vietos tarmė I. Simonaitytei buvo grynas leksikos šaltinis. Savo apsakymams imdama medžiagos iš artimos aplinkos – daugiausiai iš Mažosios Lietuvos sodžiaus gyvenimo – ji organiškai vartojo ir tos aplinkos kalbą. Analizuojamos apysakos atveju vertėjai pasirinko tarminius žodžius pagrinde versti **bendrine kalba**. Dėl ko nukentėjo bendras teksto ekvivalentiškumas, spalvingumas.
7. **Apysakos svetimybių analizei** buvo parinktas frazeologizmų ir palyginimų klasifikacijos principas. Paaiškėjo, kad 56 % svetimybių išversta ekvivalentu, 24 % analogu ir 20 % kalkiniu būdu. Daugiausia analizuojamoje medžiagoje aptinkama slavizmų, kiek mažiau germanizmų. Nors dauguma svetimybių pasirinkta versti ekvivalentu, neišlaikyta jų archajinė struktūra ir tokie žodžiai kaip *kafija* versti bendriniu *кофе*, sukuriant vertimo kalboje daugiabalsiškumo nuostolį ir suliejant originalų tekstą su vertimo kalbos kultūra. Svarstyтина, kad jeigu vietoje ekvivalentinio vertimo bendriniais žodžiais (į palocių – во дворец, nesilankstyti prieš boncus – не кланяться богачам), būtų parinktas kalkinis vertimas su žodžių išaiškinimu metakomentaru išnašose, vertėjams būtų pavykę išlaikyti teksto daugiabalsiškumą bei daugiakultūriškumą.
8. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad apysakos vertimas atliktas nepakankamai dėmesingai ir adekvačiai. Sukurta semantinių ir vaizdinių nuostolių, nesiekta visomis vertimo išgalėmis originalaus teksto atkūrimo – estetinė apysakos komunikacija pažeista. Kūriniui atimta galimybė būti ekvivalentiškai suprastam ir deramai priimtam naujoje komunikacinėje aplinkoje – rusų kultūroje.

SUMMARY

The Features of Artistic Language in Ieva Simonaitytė's Novella "Pikčiurnienė" and Their Representation in Its Russian Translation

Ieva Simonaitytė (1897 - 1978) was the most prominent depicter of life in Lithuania Minor in Lithuanian prose. She began her literary career influenced by the impressions of World War I. She became popular with her first novel, "The Fate of the Šimoniai from Aukštujai" (1935), which tells the tragic fate of Lithuanians in Lithuania Minor in the 18th–19th centuries. Ieva Simonaitytė wrote the novella "Pikčiurnienė" in 1953. It portrays the figure of a despotic village woman, a peasant (depicted satirically) against the backdrop of the social and political events of the early 20th century.

Ieva Simonaitytė was deeply connected with the local language and dialect. To study her work is to explore the cultural treasure of Lithuania, which captures invaluable human experiences.

The aim of this thesis is to analyze the artistic means of expression in Ieva Simonaitytė's novella "Pikčiurnienė," to reveal the problems of their translation into Russian, and to suggest possible translation methods (or provide new translations) that would result in less semantic and visual loss or restore equivalence.

The thesis consists of six parts, which analyze proper nouns, idioms, comparisons, individualized language, and foreignisms - their concepts and understanding. It also addresses the problems of translating artistic texts. The analytical part compares the translation of these means of expression into Russian, evaluates their equivalence, and suggests possible translation methods (or provides new translations) that would result in less semantic and visual loss or restore equivalence.

In summary, although the majority of the translation illuminates the everyday life and existence of the characters for the Russian-speaking reader in considerable detail, sometimes the translation decisions are chosen without proper motivation. It is clear that the translators put in a lot of effort to avoid omissions and convey the artistic features of the text, but it can be said that often the translation work lacked attention and honesty.

The translators' choice to transfer the original proper names (characterizing the characters) into the translation language without modification or explanatory footnotes deformed the artistic work and did not allow readers to fully experience the characters' portraits. The translators' decision to translate dialectal speech into standard Russian language deprived the translated text of the original work's polyphony and multiculturalism.

Keywords: translation, translation strategies, equivalence, translation of artistic language.

ŠALTINIAI

1. Ekalba.lt: lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas
Prieiga: www.ekalba.lt.
2. LKŽ: lietuvių kalbos žodynas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga: www.lkz.lt.
3. VLE: Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga: www.vle.lt.
4. Zodynas.lt: terminų žodynas internete. Prieiga: www.zodynas.lt.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Bernotaitė S., 2013. Apie funkcinis stilius, nesikeikiant. Prieiga:
<https://rasau.wordpress.com/2013/09/05/apie-funkcinius-stilius-nesikeikiant/>.
2. Bilkis L., 2020. Laimutis Bilkis: kaip sakė didysis vietovardžių tyrėjas Kazimieras Būga, vietų vardais kalba pati žemė. Prieiga:
<https://www.manokrastas.lt/laimutis-bilkis-kaip-sake-didysis-vietovardziu-tyrejas-kazimieras-buga-vietu-vardais-kalba-pati-zeme/>.
3. Cerri, A., 2017. K. DONELAIČIO METŲ TIKRINIAI VARDAI KITOSE KALBOSE: VERTIMO STRATEGIJŲ PALYGINIMAS, Vertimo studijos, 8, p. 80–97.
4. Daugirdaitė S., 2022. Simonaitytės herojė – Simonaitytė. Prieiga:
<https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1586884/daugirdaite-apie-simonaityte-nelabai-suprantu-ar-ji-buvo-itikejusi-savo-reiksmingumu-ar-tai-bravura-teatras>.
5. Fursova O, 2017. Специфика перевода художественного текста. Prieiga:
<https://www.alba-translating.ru/ru/ru/articles/2015/fursova.html>.
6. Gričienė J. Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba, p. 46 – 49, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2004.
7. Jakaitienė E. Lietuvių kalbos leksikologija, p. 80 – 26, Vilnius: Vilniaus spaustuvė, 1980.
8. Kalbeka J. Jonas Kabelka, Kristijono Donelaičio raštų leksika, p. 15-18, Vilnius: Mintis, 1964.
9. Kalinauskaitė R., 2023. Kas paveldės Klaipėdos krašto lietuvininkų palikimą – šišioniškių tarmę. Prieiga:
<https://www.bernardinai.lt/kas-paveldes-klaipedos-krasto-lietuvinku-palikima-sisioniskiu-tarme>.
10. Kmita R., 2018. „PIETINIA KRONIKAS“ – ROMANAS, SUKĖLĖS TARMŲ REVOLIUCIJĄ. Prieiga: m.klaipeda.diena.lt, 2018.
11. Kniūkšta P., . Rašytojas ir žodis, p. 53, Vilnius: Mokslas, 1981.
12. Končius V., 2010. Vaikų literatūros vertimo problemos: J. K. Rowling Hario Poterio serijos veikėjų vardai. Prieiga: https://www.kalbos.lt/zurnalai/17_numeris/05a.pdf.

13. Kavoliute F., 2019. Gražioji ir graudžioji mūsų vietovardžių istorija. Prieiga: <https://www.bernardinai.lt/2019-03-19-graudzioji-musu-graziuju-vietovardziu-istorija/>.
14. Kliošraitytė R., 2017. Svetimžodžių perteikimas verčiant grožinę literatūrą. Atvejo analizė. Prieiga: <https://zurnalai.vu.lt/vertimo-studijos/article/view/11306/9772>.
15. Leonavičienė A., 2010. Europietiško auklėjimo norminis vertimo ekvivalentiškumas. Prieiga: <https://journals.lki.lt/bendrinekalba/article/download/290/355/>.
16. Leonavičienė A.. Kultūrinių teksto reikšmių interpretacija ir vertimas, p. 161 – 162, Kaunas: KTU leidykla Technologija, 2010.
17. Leonavičienė A., 2011, Lietuvių kultūrinių teksto reikšmių interpretacija, Kaunas: KTU leidykla Technologija, 2014
18. Lionginas P., 2014. Kalba ir vertimas. Prieiga: http://www.vsk.flf.vu.lt/upl/File/knygos/Kalba_ir_vertimas.pdf , [46 – 228].
19. Masonienė B., 1974-1979. Salomėja Nėris – rusų klasikinės prozos vertėja. Prieiga: https://www.llvs.lt/img/File/Masioniene_Neries_vertimai_MVP.pdf.
20. Matijošienė A., 2003. Lietuvininkų periodinės spaudos leksikos bruožai. Prieiga: <https://journals.lnb.lt/relevant-tomorrow/article/download/580/590/944>.
21. Miliūnaitė R., 2010, Individualizuota kalba ir jos vertimas. Prieiga: <https://ekalba.lt/kalbos-patarimai/apie/KP%20Skaitiniai>.
22. Miškinis M., 1969. Susižavėjimas ir supratimas. Prieiga: https://www.llvs.lt/img/File/Miskinis_Susizavejimas_mvp.pdf.
23. Pikčilingis J., 1975. Lietuvių kalbos stilistika., p. 126 – 128, Vilnius: Mokslas, 1975.
24. Rapšytė, L., 1979. Frazeologizmų vertimų bėdos, p. 367 – 373. Prieiga: https://www.llvs.lt/img/File/Rapsyte_Frazeolog_MVP.pdf.
25. Ricœur P. Apie vertimą, p. 12 – 44. Vilnius: Aidai, 2010.
26. Valchovas S., Florinas S., 1980. Непереваемое в переводе. Москва: Международные отношения, 1980.
27. Žirgulis A. Prie redaktoriaus stalo, p. 305-308. Vilnius: Vaga, 1979.